

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 3 (35) / 2020
2 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 3(35)

2 том

Київ 2020

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2020

ISSN 2520-2294 = Internauka. Serii: Ekonomicheskie nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchny žurnal "Internauka".
Serii: Ekonomicheskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

№ 3 (35)
2 Т.

2020
березень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- Sadigov Yunus Musa oglu**
ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN IN REPORTS
OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS 9
- Дмитрієва Оксана Іллівна**
ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ 13
- Калач Ганна Миколаївна, Корінь Інна Сергіївна**
ЗАХОДИ З ПРОТИДІЇ АГРЕСИВНОМУ ПОДАТКОВОМУ ПЛАНУВАННЮ В УКРАЇНІ..... 23
- Усик Владислава Олегівна**
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ РИЗИКІВ, ЯКІ ГЕНЕРУЮТЬСЯ
ВИКОРИСТАННЯМ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ 31
- Чернецька Людмила Вікторівна**
КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ
ЗМЕНШЕННЯ ВТРАТ РОБОЧОЇ СИЛИ 38

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- Павлова Олена Миколаївна, Павлов Костянтин Володимирович**
ЛОГІСТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ГАЗОТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ:
МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 46

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

- Dzyubina Andriy**
PROBLEMS OF RETURNS MANAGEMENT IN E-COMMERCE..... 52
- Гаврилук Оксана Володимирівна, Саїнчук Наталія Валеріївна,
Дольний Юрій Зіновійович**
СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТУВАННЯ..... 56
- Грибіненко Ольга Миколаївна**
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН..... 67

Лещенко Лариса Олександрівна
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СВІТОВОМУ РИНКУ:
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ 78

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА ТА ДЕМОГРАФІЯ

Ситник Йосиф Степанович, Юрченко Галина Миколаївна
СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА ЗАЛУЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИХ КАТЕГОРІЙ
НАСЕЛЕННЯ ДО РИНКУ ПРАЦІ 85

CONTENTS

PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY

- Sadigov Yunus Musa oglu**
ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN IN REPORTS
OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS 9
- Dmytriieva Oksana**
PROSPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE 13
- Kalach Hanna, Korin Inna**
MEASURES AGAINST AGGREGATE TAX PLANNING IN UKRAINE 23
- Usik Vladislava**
METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS FOR DETERMINING THE RISK LEVELS RELATED
TO THE USE OF PAYMENT SYSTEMS 31
- Chernetska Lyudmila**
THE CONCEPT OF FORMING ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS
FOR REDUCING LABOR LOSSES 38

REGIONAL ECONOMICS

- Pavlova Olena, Pavlov Konstantin**
LOGISTIC INTERACTIONS BETWEEN GAS TRANSMISSION ENTITIES: THE MECHANISM
OF IMPLEMENTATION AND PROSPECTS 46

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Dzyubina Andriy**
PROBLEMS OF RETURNS MANAGEMENT IN E-COMMERCE 52
- Gavryliuk Oksana, Sainchuk Nataliya, Dolnyi Yuriy**
MODERN TRENDS AND CHARACTERISTICS OF INTERNATIONAL INVESTMENT 56
- Hrybinenko Olha**
FOREIGN TRADE INDICATORS OF COUNTRIES ECONOMIC SECURITY 67
- Leshchenko Larysa**
COMPETITIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES IN THE WORLD MARKET:
SITUATION AND PROSPECTS 78

SOCIAL ECONOMY, POLITICS AND DEMOGRAPHY

Sytnyk Yosyf, Yurchenko Halyna

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND INVOLVING SOCIALLY UNPROTECTED POPULATION

TO THE LABOR MARKET..... 85

Sadigov Yunus Musa oglu
PhD, Leading Researcher
Institute of Economics of NAS of Azerbaijan

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5690

ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN IN REPORTS OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Summary. The article notes the positive achievements achieved and the impact on the further growth of the Azerbaijani economy, a steady increase in the standard of living of citizens. Opportunities for economic growth, as well as factors influencing it in the global environment, and the expansion of the national economy in recent years were considered as opportunities for economic development. Economic growth was seen as an increase in gross national product. Also, the issues of the qualitative impact of economic growth on the economy of the country are considered.

It is noted that today the Republic of Azerbaijan is a country with a dynamically developing economy, integrated into global economic relations, ver the past decade, it has achieved truly impressive economic results, firmly taking its rightful place in the world economy and starting to play one of the key roles in ensuring global energy security.

However, the first years of sovereign existence became a serious test for the republic. The foundations of a market economy took place in the conditions of a strong transformational recession, which was the result not only of the destruction of the previous inter-republican (all-Union) division of labor, but also of internal political instability, as well as the military conflict with Armenia around Nagorno-Karabakh.

Now it is impossible to surprise anyone with the rating of international organizations. In recent decades, this trend has become so strong that development indicators now seem ordinary. However, there are a few examples that really matter. The Doing Business World Bank report presented in this article is of this type. They consider this the most important and reliable rating indicator in the world for assessing the business environment. At the same time, reports were analyzed international organizations in Azerbaijan, including: international rating agency "Moody's".

Key words: socio-economic development, non-oil sector, the macroeconomic stability "Doing Business", World Bank, strategic roadmap, economic growth, gross national product.

Introduction. Economic growth and development have been discussed for centuries. Industrialization has led to constant changes in economic and human activities. After the economic crisis, the importance of these processes increases. Overcoming any economic difficulties, we can talk about a decrease in unemployment or about external equilibrium, a connection established with economic growth and development. Any decision made at the state level is aimed at achieving these two goals. Today, more than ever, in the conditions of economic liberalization, which is characterized by strong demographic growth, depletion of natural resources, climate change and the destruction of ecosystems, we are more than ever concerned about the problems of economic development.

Analysis of recent research and publications showed that rating studies are widely used for socio-

economic analysis. So Dzhankov, La Porta, Lopez de Silanes, (2003) [7] Michaels Ralph. (2009) investigated legal issues [8], Pinheiro-Alves, Ricardo, and João Zambujal-Oliveira. (2012) considered the rating in order to study the investment climate. [9] 4) Botero, Dzhankov, La Porta, Lopez de Silanes and Shleifer (2004) hiring workers, with measures of the ease with which workers can be hired or made redundant and hard-working hours; oath [6] 5) Dzhankov, Hart, McLish and Shleifer (2008) resolution of insolvency, cost of time, cost and degree of restoration of bankruptcy proceedings. [7] Zeynalov M. (2019) explored the potential for tourism recovery. [3] Alekperoav A. Gulaliev M., et al. (2018) — investigated the financial stability of the banking sector among 29 countries using the BSFSI index [5].

The goal of research. We use the Doing Business and Moody's ratings to compare how the government responds to public ranking and makes strategic changes to improve the rankings.

Statement of the main materials. As a result of a focused policy pursued over the past 15 years, the country's socio-economic development has been achieved. Only by examining the statistics of the past year can one witness this. So, in 2001, despite the difficult external economic conditions, the Azerbaijani economy showed high stability to global socio-economic appeals, with average annual inflation of 4.9 percent, maintaining a stable manat, and uniquely ensured macroeconomic stability. The ratio of external public debt and GDP, meeting international requirements, was 19 percent. 2019, strategic foreign exchange reserves amounted to 48.4 billion dollars. For the period 2010–2019, the state budget increased by 16.0 times and amounted to 13.6 billion dollars, while expenditures increased by 17.4 times and amounted to 14.8 billion dollars. For the previous year (2019), the state budget increased by 4.6% , and expenditures by 8.8% [2].

With a per capita GDP of \$4.7 thousand, the position of our country has further strengthened among countries with high average incomes. Over the past 15 years, the growth of the economy of Azerbaijan has increased 8 times. In terms of the structure of economic growth, 2018 has been marked from previous years.

Thus, the production of the non-oil sector increased from 2005 to 2018. This is the result of diversification of the country's economy, pursuing a policy in the direction of minimizing its dependence on the oil sector. The accelerated development of the economy has created favorable conditions for increasing the financial capabilities of our country and investing in foreign countries. Azerbaijan has now turned into a country exporting investments. In recent years, investing in foreign countries is more than 15 billion dollars [4].

During 2018–2019, more than 110 enterprises based on modern technology were commissioned in the region. The construction of more than 200 enterprises is ongoing.

Today, the need for fruits and vegetables, gourds, potatoes, sugar and sugar products, fruit juices, etc. is fully provided by local production. Recall that the successes achieved by the country in socio-economic spheres are highly appreciated on an international scale.

The successes achieved in Azerbaijan in 2018 were highly appreciated by authoritative international structures. While the rating of the number of developed countries declined, the rating agency World Economic Forum Davos positively rated the rating of the country. On February 18–20, 2011, in the Mexican city of Los

Table 1

Self-sufficiency in basic products 2018

	Product name	%
1	Cereal crops Including wheat	74,1% 64,8%
2	Meat and meat products	82,7%
3	Bird meat	75,9%
4	Milk and dairy products	86,7%
5	Egg	101,5%
6	Fish and fish prod	83,1%

Source: GSK 2018 data [2]

Cabos, Azerbaijan participated for the first time at the summit of the G20 countries (6–20), which can be regarded as another success for our country in the international arena. The invitation of Azerbaijan to participate in this summit is also an indicator of the economic growth of our country. At an official reception dedicated to the 25th anniversary of the restoration of state independence, President Ilham Aliyev noted that over the past 15 years, the country's economy has grown by 8.8 times and industrial production has grown by 7.7 times. The budget of the Republic over 15 years increased by 16 times. It should be noted that the financial and economic crisis that started around the world in 2008 also tested Azerbaijan. However, as a result of effective anti-crisis measures, it became possible to minimize the negative effects of the crisis [1].

“International rating agency” “Moody's” estimated Azerbaijan's long-term credit rating at “Ba1”; the rating outlook was changed in a “positive” direction. Along with this, on the basis of the Global Competitiveness Index report, Azerbaijan ranks 55th among CIS countries in terms of economic competitiveness among 142 countries in the world [5].

The growth of the welfare of the population of Azerbaijan is one of the main goals of the policy of socio-economic development. Today, the unemployment rate has decreased by 5% , and the poverty rate from 50% to 4.6% . The “Targeted Social Assistance Program” is being implemented in the country, covering more than 500 thousand people, and each family receives an average of about 230 manat per month. Including 2018, salaries and pensions increase annually.

In January 2020, the World Economic Forum held in Davos, President of Azerbaijan Ilham Aliyev, noted that “thanks to the reforms, Azerbaijan's GDP growth from 2007 to 2019 amounted to 80% , the non-oil sector increased 2.1 times during this period, strategic currency reserves increased 13 times, the poverty rate fell by more than 4 times, the unemployment rate fell to 4.9% . “Azerbaijan was twice recognized as the best reformer

country in Doing Business reports — in 2009 and 2019. Since 2007, we have attracted foreign investment worth 111 billion, which has contributed to the development of all sectors of the economy. As a result, Azerbaijan in the ranking of global competitiveness rose to 35th place from 64th in the report for 2006–2007” [1].

Based on its economic opportunities — income per capita — the Republic of Azerbaijan is among the countries with economies in transition taking 26th place. Despite this, in terms of inclusive development, the country occupies the third place among these countries, i.e. 23 points higher than their economic opportunities. This, of course, is the result of the application of innovative state development management technologies. Successful sustainable inclusive development is possible only in a country in which an effective economic and social policy is implemented.

Standart and Poors rating agency raised Azerbaijan's long-term independent credit rating by one notch, bringing it to BBB level, and the rating outlook remained stable.

Fitch Ratings confirmed Azerbaijan's long-term sovereign rating of Azerbaijan in foreign and domestic currencies at the “BBB” level and kept the rating outlook as “positive”. The international rating agency Moodys rated Azerbaijan's long-term credit rating at “Ba1” and the rating outlook by a change in the “positive” direction. Along with this, based on the report “Global Competitiveness Index”, Azerbaijan's economy is 55th in terms of competitiveness among 142 countries and 10th in the CIS.

Today, Azerbaijan is a country attractive enough for foreign companies in terms of investment. It is no coincidence that in Azerbaijan there are hundreds of companies representing many foreign countries.

At the World Economic Forum in Davos, World Bank CEO Kristalina Georgieva, at a meeting with the head of state, congratulated President Ilham Aliyev on successful reforms being implemented in the country, as well as an increase of 32 positions in Azerbaijan, which ranked 25th in the World Bank's Doing Business report 2019. “A World Bank official said that this is one of the most successful and greatest achievements in the history of the World Bank's Doing Business ranking. At the same time, it was emphasized that Azerbaijan in a short time has turned from a country receiving assistance from the World Bank to a donor country. This has become possible as a result of reforms carried out in Azerbaijan over the past twenty years in all areas [1].

The achieved successes had a positive impact on the further growth of the Azerbaijani economy, a steady increase in the standard of living of citizens. According to the report of the World Economic Forum, Azerbaijan is among the top ten countries in the world where social equality is at the highest level and is also the 5th largest [4].

Conclusions. Globalization is already creating a new environment in the global economy. However, not all countries can equally use this process. For example, globalization creates favorable markets for developed countries that have a large share in the global economy, further enhances their competitiveness, while at the same time it creates some problems for developing countries and countries in transition from the point of view of economic security.

Given this, the development of the national economy in Azerbaijan and the integration of our country into the world economic system should be carried out in compliance with the principles of economic security.

References

1. Prezidenta Azerbaydzhanskoj Respubliki. [Ofitsialnyy sayt]. URL: www.president.az
2. Statisticheskogo komiteta Azerbaydzhanskoj Respubliki. [Ofitsialnyy sayt]. URL: www.stat.gov.az
3. Zeynalov M. Reyting Azerbaydzhana v otchete Mirovogo Banka “Doing Business” i puti ego povysheniya // NAN Azerbaydzhana zhurnal “Nauchnye trudy”, 2019. № 2. P. 221–230.
4. Tsentr ekonomicheskikh reform. “Glavnykh napravleniy strategicheskoy dorozhnoy karty po ekonomike i osnovnym sektoram ekonomiki” Azerbaydzhanskoj Respublike” Baku-2016 god. URL: http://www.iqtisadiislahat.org/store//media/documents/islahatlar_icmali/%C4%B0yun/SYX_maliyy%C9%99_ru.pdf Moody's Investors Service URL: www.moodys.com. “Moody's Investors Service”
5. Alakbarov A., Gulaliyev M., Khudiyev N. and so. Assessment of financial stability of the banking sector based on composite index // Journal of Business and Economic Management 6 (1): 001–006, January 2018.
6. Botero, Juan C., Djankov, Simeon, La Porta, Rafael, Lopez-de Silanes, Florencio and Shleifer, Andrei, “The Regulation of Labor,” Quarterly Journal of Economics, November 2004. 119(4). P. 1339–382.
7. Djankov, Simeon, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, and Andrei Shleifer. 2002. The regulation of entry. Quarterly journal of Economics: 1–37.

8. Michaels, Ralf. 2009. Comparative Law by Numbers? Legal Origins Thesis, Doing Business Reports, and the Silence of Traditional Comparative Law. *American Journal of Comparative Law* 57 (4). P. 765–795.
9. Pinheiro-Alves, Ricardo, and João Zambujal-Oliveira. 2012. The Ease of Doing Business Index as a tool for investment location decisions. *Economics Letters* 117 (1). P. 66–70.
10. Simeon Djankov, Oliver Hart, Caralee McLiesh and Andrei Shleifer *Journal of Political Economy*, 2008. Vol. 116. Issue 6. P. 1105–1149.
11. World Economic Forum. Report. URL: www.weforum.org

Дмитрієва Оксана Іллівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Дмитриева Оксана Ильинична

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры менеджмента

Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

Dmytriieva Oksana

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Management

Kharkiv National Automobile and Highway University

ORCID: 0000-0001-9314-350X

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5738

ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

ПЕРСПЕКТИВЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

PROSPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE

Анотація. Статтю присвячено висвітленню перспектив інноваційного розвитку транспортної інфраструктури. Проведено аналіз динаміки розвитку транспортної інфраструктури України у глобальному рейтингу в розрізі транспортних категорій. Наразі тільки за параметром транспортної інфраструктури України «якість доріг» спостерігається позитивна динаміка. Що стосується інших видів транспорту, то всі вони втратили свої позиції у порівнянні з попереднім періодом. Досліджено та проаналізовано перелік основних інфраструктурних проєктів, які реалізуються Міністерством інфраструктури України. Висвітлено та систематизовано програмні засади інноваційного розвитку транспортної інфраструктури України. На основі врахування головних світових тенденцій і глобалізаційних процесів, виокремлено чотири основних напрями інноваційного розвитку для транспортної інфраструктури України: кластеризація, інтеграція, діджиталізація та екологізація. Інноваційний напрям «кластеризація» передбачає розвиток кластерних ініціатив та центрів інновацій. Інноваційний напрям «інтеграція» передбачає забезпечення комплексного інноваційного розвитку транспорту та транспортної інфраструктури України з урахуванням міжнародних стандартів якості перевезень і безпеки на транспорті. Інноваційний напрям «діджиталізація» передбачає впровадження системи електронного документообігу та електронного керування, інтегрованих інформаційних систем. Інноваційний напрям «екологізація» передбачає розвиток електромобільності, використання альтернативного палива, підвищення рівня енергоефективності та зниження техногенного навантаження на довкілля. Зроблено висновок, що перспективи інноваційного розвитку транспортної інфраструктури формуються на основі усвідомлення того факту, що широкомасштабне впровадження інновацій за всіма напрямками транспортної системи є необхідною умовою для формування ефективної та сталої у своєму розвитку інфраструктури.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, інновації, кластеризація, діджиталізація, інтеграція, екологізація.

Аннотация. Статья посвящена освещению перспектив инновационного развития транспортной инфраструктуры. Проведен анализ динамики развития транспортной инфраструктуры Украины в глобальном рейтинге в разрезе транспортных категорий. Пока только по параметру транспортной инфраструктуры Украины «качество дорог» наблюдается

положительная динамика. Что касается других видов транспорта, то все они потеряли свои позиции по сравнению с предыдущим периодом. Исследован и проанализирован перечень основных инфраструктурных проектов, которые реализуются Министерством инфраструктуры Украины. Освещены и систематизированы программные основы инновационного развития транспортной инфраструктуры Украины. На основе учета главных мировых тенденций и глобализационных процессов, выделены четыре основных направления инновационного развития для транспортной инфраструктуры Украины: кластеризация, интеграция, дигитализация и экологизация. Инновационное направление «кластеризация» предусматривает развитие кластерных инициатив и центров инноваций. Инновационное направление «интеграция» предусматривает обеспечение комплексного инновационного развития транспорта и транспортной инфраструктуры Украины с учетом международных стандартов качества перевозок и безопасности на транспорте. Инновационное направление «дигитализация» предусматривает внедрение системы электронного документооборота и электронного управления, интегрированных информационных систем. Инновационное направление «экологизация» предусматривает развитие электромобильности, использование альтернативного топлива, повышение уровня энергоэффективности и снижение техногенной нагрузки на окружающую среду. Сделан вывод, что перспективы инновационного развития транспортной инфраструктуры формируются на основе осознания того факта, что широкомасштабное внедрение инноваций во всех направлениях транспортной системы является необходимым условием для формирования эффективной и устойчивой в своем развитии инфраструктуры.

Ключевые слова: транспортная инфраструктура, инновации, кластеризация, дигитализация, интеграция, экологизация.

Summary. The article is devoted to illuminating the perspectives of innovative development of transport infrastructure. The dynamics of development of the transport infrastructure of Ukraine in the global rating in the context of transport categories is analyzed. Currently, only by the parameter of the transport infrastructure of Ukraine of «the roads' quality» shows positive dynamics. As for other modes of transport, they all lost their positions compared to the previous period. The list of major infrastructure projects implemented by the Ministry of infrastructure of Ukraine is investigated and analyzed. The programmatic foundations of innovative development of transport infrastructure of Ukraine have been covered and systematized. Based on the main global trends and globalization processes, four main directions of innovative development for the transport infrastructure of Ukraine are distinguished: clustering, integration, digitization and greening. The innovation direction of «clustering» implies the development of cluster initiatives and centers of innovation. The innovative direction of «integration» envisages providing of complex innovative development of transport and transport infrastructure of Ukraine taking into account the international standards of quality of transportations and safety on transport. The innovative direction of «digitization» envisages the introduction of electronic document management and electronic control systems, integrated information systems. The innovative direction of «greening» involves the development of electricity, the use of alternative fuels, the improvement of energy efficiency and the reduction of man-made load on the environment. It is concluded that the prospects for innovative development of transport infrastructure are formed on the basis of the realization that large-scale introduction of innovations in all directions of the transport system is a prerequisite for the formation of efficient and sustainable infrastructure.

Key words: transport infrastructure, innovation, clustering, digitization, integration, greening.

Постановка проблеми. Дуальність транспортної системи проявляється через існування суперечностей у оптимальності її розвитку, яка б враховувала розуміння того, що транспорт є ключовим фактором економічної та соціальної діяльності держави, але в той же час виступає джерелом серйозних екологічних проблем.

Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року та вимоги транспортної політики ЄС (відмова від використання автомобілів на традиційних видах пального у містах до 2050 року) формують перед нашою державою необхідність впровадження таких інноваційних рішень у транспортній сфері, які сприятимуть не тільки розширенню асортименту і поліпшенню якості транспортних

послуг, а й враховуватимуть сучасні та перспективні потреби суспільства та міжнародної спільноти [1].

Отже, перспективи інноваційного розвитку транспортної інфраструктури в першу чергу формуються під впливом зростаючої обізнаності спільноти щодо негативних явищ, викликаних функціонуванням транспорту з однієї сторони, а також завдяки останнім технологічним нововведенням, які пропонують ефективні вирішення зазначених негативних явищ з іншої сторони.

Соціальні та демографічні зміни, нові екологічні виклики, цифрове та технологічне перетворення транспортних засобів, створюють нові виклики для підходу у перспективному розвитку транспортної інфраструктури в цілому.

Перший виклик пов'язаний з тим, що існуючі транспортні системи є недостатніми для задоволення попиту, який не тільки зростає, а стає більш вимогливим, потребує високих стандартів якості та індивідуальних транспортних послуг.

Крім того, у розвинутих країнах світу спостерігається тенденція до збільшення зацікавленості у послугах мобільності, як альтернативи пересування власним транспортним засобом [2].

Отже, стає зрозумілим і очевидним другий виклик, відповідно до якого перехід від індивідуальної власності до спільного споживання стає неминучим.

Крім того, інформаційно-комунікаційні технології сприяють оцифровці навіть у добре розвиненій транспортній галузі, стимулюючи оптимізацію транспортних мереж, співпрацю між інфраструктурою та транспортними засобами та масове використання інтелектуальних транспортних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню перспектив розвитку транспортної інфраструктури в розрізі різних аспектів присвячено роботи багатьох вчених.

Так, наприклад, Дж. Карпіо-Пунедо [3], спираючись на аналіз мережі та консолідованих заходів доступності транспортної інфраструктури, досліджує багатомодальну транспортну інфраструктуру як концепцію посилення соціальної згуртованості через транспортне планування.

Інтерес викликає підхід С. Кантареллі [4], який пропонує використання трьох критеріїв оцінювання ефективності транспортної інфраструктури (соціальний, вартісний та екологічний).

Побудову регіональної системи автомобільного транспорту з урахуванням вартості енергоносіїв, витрат та викидів, спираючись на формування стратегії розвитку під впливом життєвого циклу інновацій у транспортній сфері, пропонує У. Хасана [5].

Широко поширена думка, що транспортна система майбутнього буде чистішою, ефективнішою та безпечнішою завдяки внеску електромобільності, спільної мобільності та розповсюдженню удосконалених транспортних засобів, оснащених найвищими функціями автоматизації, зв'язку та співпраці [6]. Проникнення електроенергії в автомобільний сектор принесе значну користь з точки зору екологічної стійкості за рахунок локалізованого скорочення викидів парникових газів та забруднюючих речовин. Крім того, поступове впровадження підключених та автоматизованих засобів підвищить безпеку пересування.

Внесок українських науковців варто розглядати на прикладі робіт Х. Данилків [7], Х. Горбової, які проводять аналіз стану транспортної системи України в аспекті впливу факторів кризи. Науковці зазначають, що перспективою інноваційного розвитку транспортної системи в Україні є удосконалення структури транспортно-логістичних систем на національному та міжнародному рівнях.

Т. Гринько [8] в якості шляхів вирішення проблем розвитку транспортної системи в Україні пропонує використовувати маркетинговий інструментарій з орієнтацією на інновації в сфері маркетингу та менеджменту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є окреслення та систематизація перспектив інноваційного розвитку транспортної інфраструктури в Україні.

Виклад основного матеріалу. За даними організації «Всесвітній економічний форум» Україна зайняла 57-е місце в глобальному рейтингу показника розвитку інфраструктури у 2019 році. Безпосередньо по параметру «Транспортна інфраструктура» Україна в 2019 році посіла 59-е місце зі 141 країни [11]. Аналіз динаміки розвитку транспортної інфраструктури

Таблиця 1

Аналіз динаміки розвитку транспортної інфраструктури України у глобальному рейтингу в розрізі транспортних категорій

Транспортні категорії	Місце у рейтингу	
	2018	2019
За параметром дорожньої зв'язності територій	51	59
За якістю дорожньої інфраструктури	123	114
За щільністю залізничної мережі	23	25
За якістю залізничних послуг	37	34
За аеропортним сполученням	53	53
За ефективністю повітряного транспорту	94	101
За індексом морських перевезень	43	57
За ефективністю морського портового сполучення	77	78

Джерело: побудовано за даними [12]

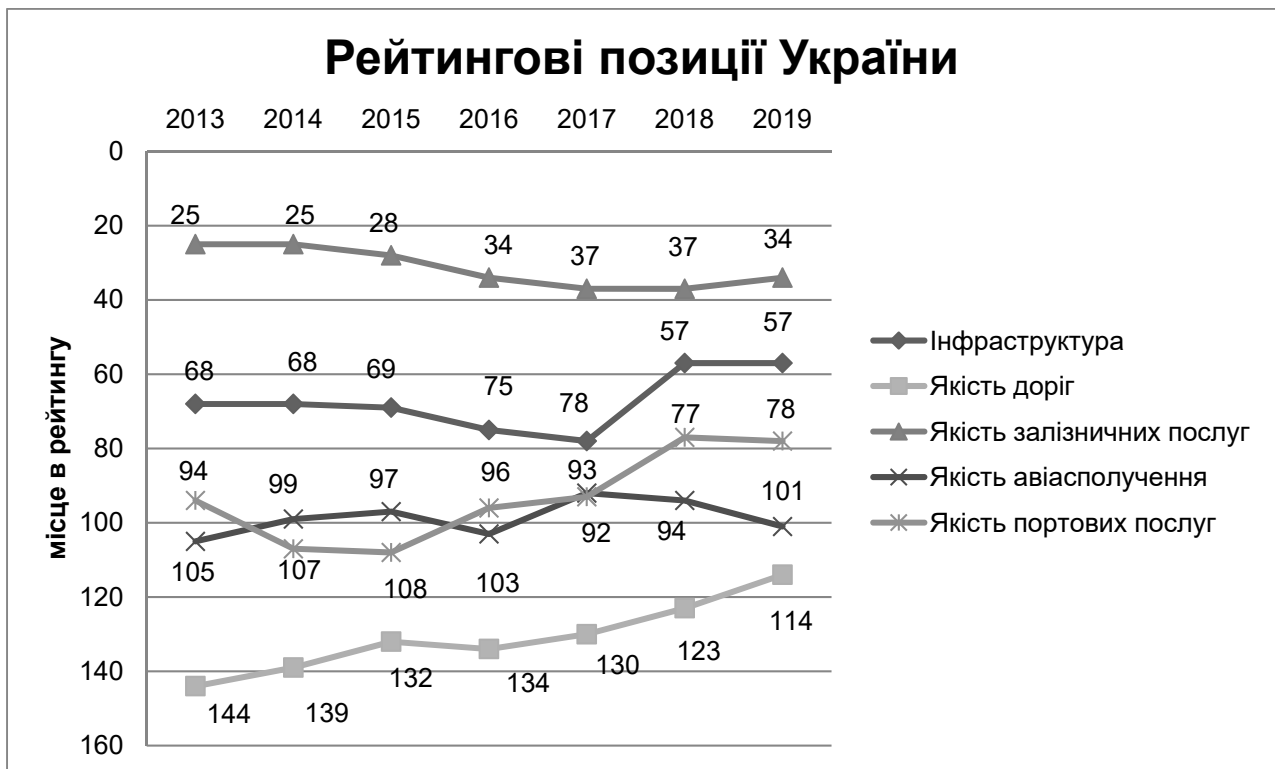

Рис. 1. Рейтинг інфраструктури України в динаміці за 2013–2018 роки

Джерело: побудовано за даними [12]

України за рейтинговими позиціями у розрізі транспортних категорій представлено в табл. 1 та на рис. 1.

Слід відзначити, що тільки за параметром транспортної інфраструктури України «якість доріг» спостерігається позитивна динаміка.

Що стосується інших видів транспорту, то всі вони втратили свої позиції у порівнянні з попереднім періодом.

В цілому, рейтингова позиція розвитку інфраструктури України залишилась у 2019 році на рівні показника 2018 року.

Інноваційний розвиток транспортної інфраструктури в Україні в першу чергу реалізується через державну політику Міністерства інфраструктури України в сфері автомобільного, авіаційного, залізничного та водного транспорту. Крім зазначених сфер також до парадигми Міністерства інфраструктури України відноситься здійснення регулювання повітряним простором, метрополітеном, дорожнім господарством, поштовим зв'язком, безпекою руху та навігацією судноплавства [9].

Зазначені напрями інноваційного розвитку транспортної інфраструктури реалізуються через інфраструктурні проекти, які запроваджуються Міністерством інфраструктури України. Одним з пріоритетних напрямків роботи міністерства є сприяння реалізації, спрямування і координація

різнопланових проектів, спрямованих на розвиток транспортної інфраструктури (рис. 2).

У табл. 2 подано перелік основних інфраструктурних проектів, які реалізуються Міністерством інфраструктури України.

Крім того, Національною транспортною стратегією до 2030 року передбачено реалізацію 39 українських інфраструктурних проектів, передбачених імплементацією програми «DriveUkraine 2030». Зазначені проекти включено до Індикативного плану розбудови Транс'європейської транспортної мережі, головним завданням якої є розбудова сполучення між країнами-партнерами на основі створення єдиної ефективної транспортної системи на засадах сталого розвитку.

Проведений аналіз інфраструктурних проектів національної транспортної системи показав, що реалізація самих проектів і національної транспортної стратегії зокрема, передбачає розвиток транспортної інфраструктури саме за інноваційним напрямом.

Інновації в сфері транспортної інфраструктури потребують інтенсивної підтримки та системних рішень з урахуванням національних та міжнародних факторів, які носять або стримуючий, або стимулюючий характер (рис. 3).

Серед факторів, які прискорюють інноваційний розвиток транспортної інфраструктури, слід

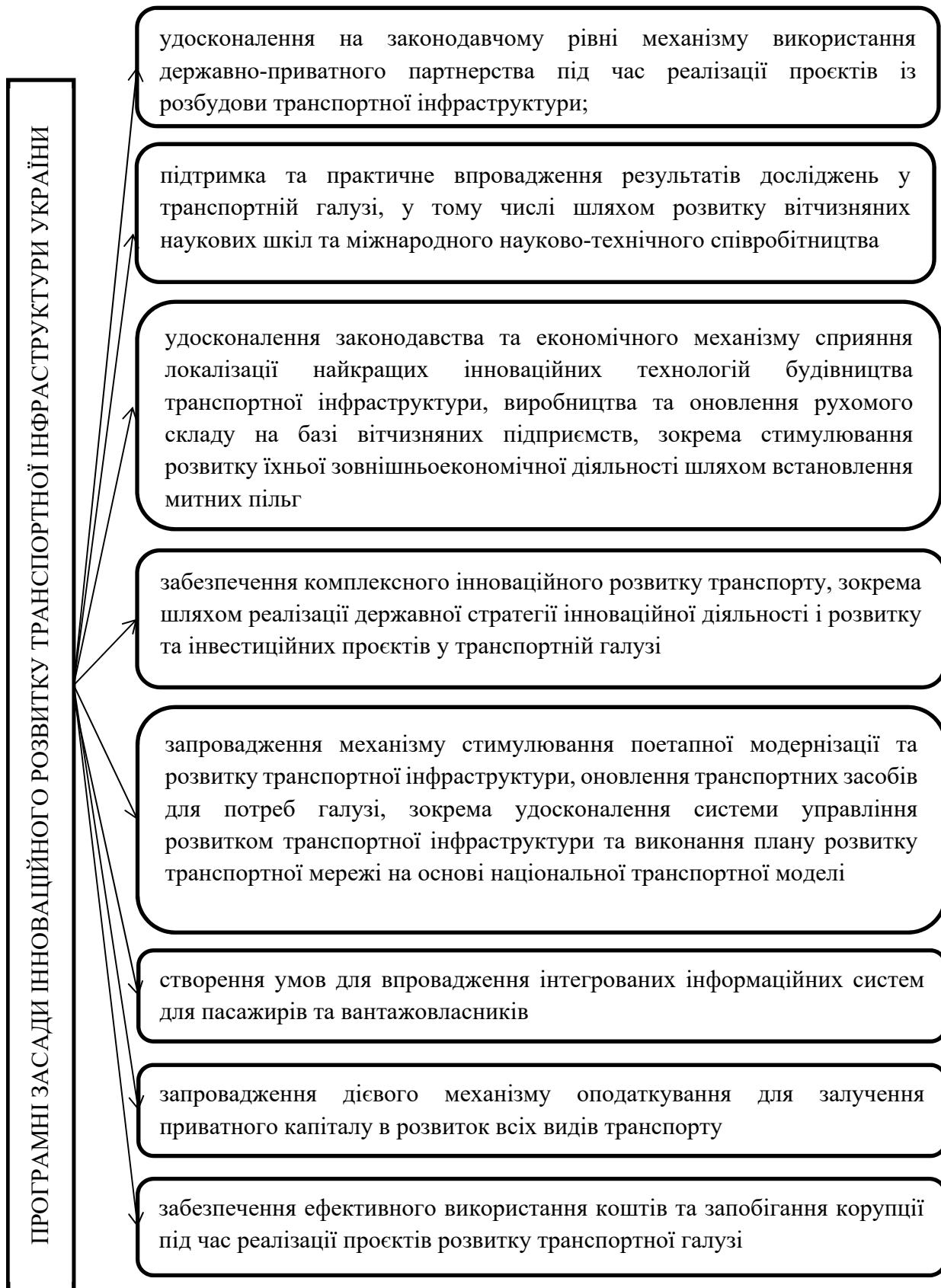

Рис. 2. Програмні засади інноваційного розвитку транспортної інфраструктури України

Джерело: складено на основі [1]

Таблиця 2

Перелік основних інфраструктурних проєктів за видами транспорту, які реалізуються Міністерством інфраструктури України

Галузь транспорту	Назва проєкту	Опис проєкту	Строк реалізації
Автомобільний та міський транспорт	Міський громадський транспорт в Україні	Проєкт спрямовано на підтримку органів місцевого самоврядування, а також підтримку комунальних транспортних підприємств у питанні залучення пільгових кредитних коштів з метою оновлення парку тролейбусів, автобусів, трамваїв, вагонів метрополітену, будівництва нових та реконструкції наявних трамвайних і тролейбусних ліній, тягових підстанцій.	До 2023 р.
Водний транспорт	Ініціативи щодо дерегуляції умов ведення бізнесу у галузі морського транспорту від Міністерства інфраструктури України	Розвиток території судноверфі «Україна», розвиток переважувальних потужностей на території нафторайону, розвиток пасажирського комплексу, будівництво контейнерних терміналів, будівництво переважувальних комплексів, розвиток терміналів.	постійно
Залізничний транспорт	Електрифікація залізничного напрямку Долинська-Миколаїв-Колосівка	Проведення електрифікації відповідних частин залізничних дільниць та модернізація системи сигналізацій та телекомукацій на станціях та перегонах.	На стадії реалізації
	Проєкт збільшення пропускної спроможності дільниці Запоріжжя — Пологи — Комиш-Зоря — Волноваха — Маріуполь	Проєкт передбачає збільшення пропускної спроможності дільниці Запоріжжя — Пологи — Комиш-Зоря — Волноваха — Маріуполь за рахунок колійних вставок (чи прокладення другої колії), із подальшою електрифікацією.	На стадії підготовки
	Проєкт електрифікації дільниці Ковель — Ізов — Держкордон	Проєкт передбачає проведення електрифікації залізничної ділянки, що виходить на кордон із ЄС, загальною протяжністю 66 км.	До 2024 р.

Джерело: складено на основі [9]

відзначити: поширення концепції економіки спільної участі в контексті усвідомлення суспільством необхідності розвитку з орієнтацією на добробут майбутніх поколінь; усвідомлення необхідності впровадження «зеленого» транспорту під впливом ускладнення екологічної ситуації; глобалізацію світового економічного простору та рівня глобальної конкуренції; діджиталізацію економічної та соціальної інфраструктури; демографічне зростання та підвищення рівня обізнаності (вибагливості) споживачів транспортних послуг; розвиток мультимодального перевезення та розвиток туризму.

З іншого боку, недостатнє фінансування, недоліки, існуючі у фіскальній політиці держави, невідповідність міжнародним стандартам здійснює негативний вплив на інноваційний розвиток транспортної інфраструктури нашої держави.

Своєю чергою створення необхідних умов для розвитку інноваційних міжнародних проєктів передбачає подолання бар'єрів на шляху впровадження інноваційних рішень та поширення співпраці

між Україною та міжнародними організаціями в частині імплементації та запровадження міжнародних стандартів якості перевезень і безпеки на транспорті. Врахування головних світових тенденцій та глобалізаційних процесів дозволило виокремити чотири основних напрями інноваційного розвитку для транспортної інфраструктури України: кластеризація, інтеграція, діджиталізація та екологізація.

Інноваційний напрям «кластеризація» передбачає розвиток кластерних ініціатив та центрів інновацій. Впровадження концепції кластерної оптимізації передбачає: розвиток державної концепції інновацій у транспортній системі; співпрацю між науководослідними інститутами та бізнесом, розвиток державно-приватного партнерства в сфері генерації та реалізації інноваційних проєктів; зміцнення інноваційного потенціалу України у міжнародних дослідженнях в сфері транспорту та транспортної інфраструктури; досягнення цілей сталого розвитку з урахуванням глобалізаційних тенденцій.

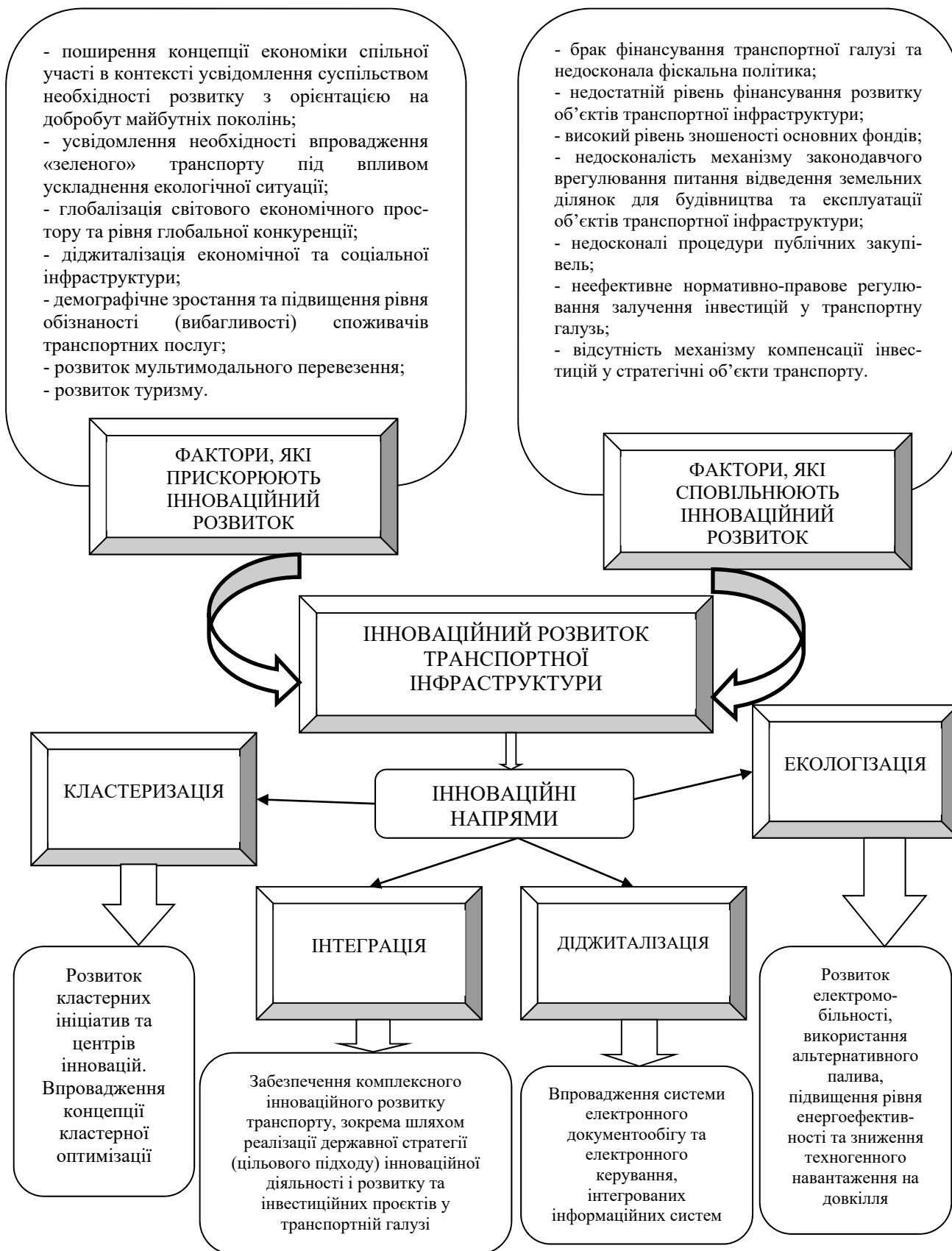

Рис. 3. Модель інноваційного розвитку транспортної інфраструктури

Джерело: запропоновано автором

Одним з основних прогресивних напрямків розвитку транспортних технологій є інтеграція виробничих і транспортних процесів в кластери на принципах логістики. При цьому необхідним є підвищення технічного рівня транспортних засобів та устаткування, створення і модернізація інфраструктури, застосування інноваційних перевізних, управлінських і інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Інноваційний напрям «інтеграція» передбачає забезпечення комплексного інноваційного розвитку транспорту та транспортної інфраструктури України з урахуванням міжнародних стандартів якості перевезень та безпеки на транспорті, що передбачено Національною транспортною стратегією України на період до 2030 року.

Інноваційний напрям «діджиталізація» передбачає впровадження системи електронного документообігу та електронного керування, інтегрованих інформаційних систем. Дослідження, проведені в рамках спільного проекту Центру транспортних стратегій і компанії Deloitte, показали, що головним фактором, який мотивує підприємства транспортної галузі впроваджувати сучасні технології, є оптимізація витрат і зниження ризиків неефективного або надмірного витрачання коштів. Наступним фактором виявилось підвищення якості і швидкості послуг, а також зменшення впливу людського фактору і можливість прийняття усвідомлених рішень [10]. Крім того, дослідники Центру транспортних стратегій відмічають уберізацію, як нову тенденцію серед транспортних підприємств. Уберізація — один з цифрових інструментів, які довели свою ефективність в першу чергу в транспортній сфері. Вона передбачає рішення, що дозволяють спільно використовувати транспортні кошти і забезпечувати інтелектуальну мобільність вантажоперевезень.

Крім зазначених вище тенденцій Міністерства інфраструктури України, виокремлено головні напрями діджиталізації транспортної інфраструктури, серед яких: автоматизація взаємодії автомобільних перевізників з державою, яка передбачає діджиталізацію процесів подачі документів і отримання інформації з реєстрів інших державних органів; створення спеціальних електронних кабінетів для перевізників і моряків, що передбачає діджиталізацію адміністративних послуг в транспортній сфері; створення для пасажирів єдиного електронного квитка на весь маршрут, який працюватиме за принципом маршрутів GoogleMaps; впровадження «інтернету речей» в портовій інфраструктурі та на залізничному транспорті, з метою обміну даними і більш ефективного використання людського ресурсу [10].

Інноваційний напрям «екологізація» передбачає розвиток електромобільності, використання альтернативного палива, підвищення рівня енергоефективності, та зниження техногенного навантаження на довкілля. Крім того, слід зазначити, що інтеграція України у європейський простір, передбачає запровадження моделі збалансованого розвитку транспортної інфраструктури, яка враховує виконання екологічних вимог у транспортній політиці. У транспортній стратегії України на період до 2030 року передбачено підвищення екологічності транспортної інфраструктури через збільшення енергоефективності транспортних засобів. Крім зазначених напрямів екологізації слід також враховувати екологізацію авіаційного, залізничного та водного видів транспорту. Обов'язковим також є врахування негативного впливу транспорту та його інфраструктури на зміну клімату. Всі ці аспекти формують необхідність переходу до моделі збалансованого екологічно орієнтованого розвитку транспортної інфраструктури.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, перспективи інноваційного розвитку транспортної інфраструктури формуються на основі усвідомлення того факту, що широкомасштабне впровадження інновацій за всіма напрямками транспортної системи є необхідною умовою для формування ефективної та сталої у своєму розвитку інфраструктури. Саме така інфраструктура має можливість стати частиною європейської транспортної мережі та відповідати вимогам конкурентоспроможності у глобальному світовому просторі. При цьому успіх реалізації всіх інфраструктурних проєктів залежить від здатності учасників транспортної системи розпізнавати цінність і перспективність впроваджуваних інновацій, і застосовувати їх в процесі здійснення господарської діяльності. Формуючи модель інноваційного розвитку транспортної інфраструктури у взаємозумовленості та взаємозв'язку, необхідно враховувати фактори, які прискорюють інноваційний розвиток та фактори, які його сповільнюють.

Процес формування моделі інноваційного розвитку транспортної інфраструктури включає в себе наступні напрями: кластеризація, інтеграція, діджиталізація та екологізація. Саме зазначені напрями в повній мірі відображають світові тенденції інноваційного розвитку транспортної інфраструктури, що надасть можливість поступової інтеграції національної транспортної системи у світову транспортну мережу як рівноправного гравця у конкурентній боротьбі за вибагливого споживача транспортних послуг. Крім того, інноваційний розвиток транспортної інфраструктури стимулюватиме багато суміжних

секторів національної економіки, що призведе до зниження ресурсоспоживання та енергоспоживання, зменшення транспортної складової в кінцевій вартості продукції і зростання продуктивності праці.

Результатом інноваційного розвитку транспортної інфраструктури стане більш якісне задоволення потреб споживачів, а також поліпшення умов і якості життя населення.

Література

1. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p>. (дата звернення: 11.03.2020)
2. Cohen B. & Kietzmann J. Ride On! Mobility Business Models for the Sharing Economy // *Organization & Environment*. 2014. 27(3). PP. 279–296.
3. Carpio-Pinedo J. Multimodal transport and potential encounters with social difference: A novel approach based on network analysis // *Journal of Urban Affairs*. 2019. URL: https://www.researchgate.net/profile/Jose_Carpio-Pinedo/publication/336547816_Multimodal_transport_and_potential_encounters_with_social_difference_A_novel_approach_based_on_network_analysis/links/5da9ef4e4585155e27f671e3/Multimodal-transport-and-potential-encounters-with-social-difference-A-novel-approach-based-on-network-analysis.pdf (access date: 11.03.2020)
4. Cantarelli C. C., Flyvbjerg B., Molin E. J. E. & Wee B. Lock-in and Its Influence on the Project Performance of Large-Scale Transportation Infrastructure Projects. Investigating the Way in Which Lock-in Can Emerge and Affect Cost Overruns // *Environment and Planning B: Planning and Design*. 2010. 37 (5). PP. 792–807.
5. Hasana U., Whytea A. & Al-Jassmi H. A life-cycle decision-making framework to assess the need for autonomous mobility // *Transportation Research Procedia*. 2020. 42 (2020). PP. 32–43.
6. Alonso Raposo M., Ciuffo B., Makridis M. & Thiel C. The r-evolution of driving: from Connected Vehicles to Coordinated Automated Road Transport (C-ART). Part I: Framework for a safe&efficient Coordinated Automated Road Transport (C-ART) system. 2017. URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC106565/art_science_for_policy_report_1-soa_final_to_bepublished_online.pdf (access date: 11.03.2020)
7. Данилків Х. П., Горбова Х. В., Побурко О. Я. Інноваційний розвиток транспортної системи України // *Науковий вісник НЛТУ України. Серія Економічна*. 2018. Т. 28. № 4. С. 31–35.
8. Гринько Т. В., Максимчук О. С. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку вітчизняних підприємств сфери послуг // *Проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 255–260.
9. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. URL: <http://mtu.gov.ua/content/struktura-ministerstva.html> (дата звернення: 13.03.2020)
10. Диджиталізація в транспортному бізнесі. Исследование «Отраслевой контроль». URL: <https://cfts.org.ua/media/documents/2019/industry-control-2019-ru.pdf> (дата звернення: 13.03.2020)
11. Офіційний сайт Центру транспортних стратегій України. URL: https://cfts.org.ua/news/2019/10/09/ukraina_sokhranila_za_soboy_57_mesto_v_globalnom_hfpdbnbz_reytinge_infrastruktury_55640 (дата звернення: 13.03.2020)
12. The Global Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (access date: 16.03.2020)

References

1. National Transport Strategy of Ukraine until 2030 [Nacionaljna transportna strateghija Ukrajinu na period do 2030 roku]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p>. (in Ukrainian)
2. Cohen, B. & Kietzmann, J. (2014). Ride On! Mobility Business Models for the Sharing Economy // *Organization & Environment*. 27(3), P. 279–296. (in English)
3. Carpio-Pinedo, J. (2019). Multimodal transport and potential encounters with social difference: A novel approach based on network analysis // *Journal of Urban Affairs*. URL: https://www.researchgate.net/profile/Jose_Carpio-Pinedo/publication/336547816_Multimodal_transport_and_potential_encounters_with_social_difference_A_novel_approach_based_on_network_analysis/links/5da9ef4e4585155e27f671e3/Multimodal-transport-and-potential-encounters-with-social-difference-A-novel-approach-based-on-network-analysis.pdf (in English)
4. Cantarelli, C.C., Flyvbjerg, B., Molin, E.J.E. & Wee, B. (2010) Lock-in and Its Influence on the Project Performance of Large-Scale Transportation Infrastructure Projects. Investigating the Way in Which Lock-in Can Emerge and Affect Cost Overruns // *Environment and Planning B: Planning and Design*. 37 (5), P. 792–807. (in English)

5. Hasana, U., Whytea, A. & Al-Jassmi, H. (2020) A life-cycle decision-making framework to assess the need for autonomous mobility // *Transportation Research Procedia*. 42 (2020). PP. 32–43. (in English)
6. Alonso Raposo, M., Ciuffo, B., Makridis, M. & Thiel, C. (2017) The r-evolution of driving: from Connected Vehicles to Coordinated Automated Road Transport (C-ART). Part I: Framework for a safe&efficient Coordinated Automated Road Transport (C-ART) system. URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC106565/art_science_for_policy_report_1-soa_final_tobepublished_online.pdf (in English)
7. Danylkiv Kh.P., Ghorbova Kh.V., Poburko O. Ja. Innovative development of the transport system of Ukraine [Innovacijnyj rozvytok transportnoji systemy Ukrainy] // *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine. Series «Economic»*. 2018, V. 28. № 4. PP. 31–35. (in Ukrainian)
8. Ghrynjko T.V., Maksimchuk O.S. Problems and prospects of innovative development of domestic service companies [Problemy ta perspektyvy innovacijnogho rozvytku vitchyznjanykh pidpryjemstv sfery poslugh] // *Problems of economy*. 2015. № 1. P. 255–260. (in Ukrainian)
9. Official site of the Ministry of Infrastructure of Ukraine [Oficijnyj sajt Ministerstva infrastruktury Ukrainy]. URL: <http://mtu.gov.ua/content/struktura-ministerstva.html> (in Ukrainian)
10. Digitalization in the transport business. Research «Industry Control» [Didzhitalizatsiya v transportnom biznese. Issledovanie «Otrasleyvoj kontrol»]. URL: <https://cfts.org.ua/media/documents/2019/industry-control-2019-ru.pdf> (in Russian)
11. Official site of the Center for Transport Strategies of Ukraine [Oficijnyj sajt Centru transportnykh strategij Ukrainy]. URL: https://cfts.org.ua/news/2019/10/09/ukraina_sokhranila_za_soboy_57_mesto_v_globalnom_hfpdb-nbz_reytinge_infrastruktury_55640. (in Ukrainian)
12. The Global Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (in English)

Калач Ганна Миколаївна
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Університету державної фіскальної служби України*

Калач Анна Николаевна
*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики предприятия
Университета государственной фискальной службы Украины*

Kalach Hanna
*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Enterprise Economics
National University of the Fiscal Service of Ukraine
ORCID: 0000-0002-6031-0591*

Корінь Інна Сергіївна
*аспірант кафедри економіки підприємства
Університету державної фіскальної служби України*

Коринь Инна Сергеевна
*аспирант кафедры экономики предприятия
Университета государственной фискальной службы Украины*

Korin Inna
*Postgraduate Student of the Department of Enterprise Economics
National University of the Fiscal Service of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5699

**ЗАХОДИ З ПРОТИДІЇ АГРЕСИВНОМУ
ПОДАТКОВОМУ ПЛАНУВАННЮ В УКРАЇНІ
МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ АГРЕССИВНОМУ
НАЛОГОВОМУ ПЛАНИРОВАНИЮ В УКРАИНЕ
MEASURES AGAINST AGGREGATE
TAX PLANNING IN UKRAINE**

Анотація. В статті досліджується проблема трансфертного ціноутворення, сутність та етапи становлення міжнародних стандартів запобігання агресивному податковому плануванню, правил щодо протидії розмиванню оподаткованого прибутку/податкової бази та виведенню прибутку з під оподаткування. Мета статті полягає в дослідженні передумов та етапів еволюції трансфертного ціноутворення та стану імплементації основних правил Плану BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) в Україні.

Виведення прибутку з під оподаткування можливе через наявність суперечностей між фактичними обставинами і нормами податкового законодавства в різних країнах, тому створення, підтримка, вдосконалення та імплементація міжнародних податкових стандартів є важливою практичною і теоретичною проблемою.

Дослідження проблем міжнародного оподаткування та шляхів їх вирішення, знаходили відображення в наукових роботах, починаючи з середини XIX століття. Починаючи з кінця XX сторіччя теоретичні напрацювання стали підґрунтям для реалізації широкомасштабних та багатосторонніх податкових реформ, характерною рисою яких було формування стандартів та правил міжнародного оподаткування оскільки економіка стала глобальною, а бюджети країн продовжують

залишатися національними. Методологічною базою міжнародних модельних податкових конвенцій є доктрина економічної зв'язаності, відповідно до якої країна-джерело доходу отримує законні права на оподаткування фізичних або юридичних осіб-нерезидентів, які перебувають на її території.

Авторами визначено чотири етапи становлення сучасних підходів до міжнародного регулювання трансфертного ціноутворення, основою періодизації є стан координації національних податкових політик.

В статті проаналізовано зміст та стан імплементації правил плану BEPS, які взяла на себе Україна, автори дійшли висновку, що хоча Україна поки що не повністю привела своє законодавство у відповідність до рекомендацій ОЕСР, однак впевнено рухається до повноцінної імплементації розширеного пакету Правил BEPS. Імплементація світових стандартів сприятиме усуненню технічних та логічних неузгодженостей у національному податковому законодавстві та повинна сприяти підвищенню ефективності механізму з контролю трансфертного ціноутворення.

Ключові слова: агресивне податкове планування, трансфертне ціноутворення, податковий контроль, протидія виведенню прибутків, міжнародне оподаткування.

Анотация. В статье исследуется проблема трансфертного ценообразования, сущность и этапы становления международных стандартов предотвращения агрессивной налоговой планированию, правил противодействия размыванию налогооблагаемой прибыли/ налоговой базы и выведению прибыли из-под налогообложения. Целью статьи является исследование предпосылок и этапов эволюции трансфертного ценообразования и состояния имплементации основных правил Плана BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) в Украине.

Вывод прибыли из-под налогообложения становится возможным из-за наличия противоречий между фактическими обстоятельствами и нормами налогового законодательства в разных странах, поэтому создание, поддержка, совершенствование и имплементация международных налоговых стандартов является важной практической и теоретической проблемой.

Исследование проблем международного налогообложения и путей их решения, отражались в научных работах, начиная с середины XIX века. Начиная с конца XX столетия теоретические наработки стали основой для реализации широкомасштабных и многосторонних налоговых реформ, характерной чертой которых было формирование стандартов и правил международного налогообложения поскольку экономика стала глобальной, а бюджеты стран продолжают оставаться национальными. Методологической базой международных модельных налоговых конвенций является доктрина экономической связанности, согласно которой страна, которая является источником дохода получает законные права на налогообложение физических или юридических лиц-нерезидентов, находящихся на ее территории.

Авторами определены четыре этапа становления современных подходов к международному регулированию трансфертного ценообразования, основой периодизации является состояние координации национальных налоговых политик.

В статье проанализированы содержание и состояние имплементации правил плана BEPS, которые взяла на себя Украина, авторы пришли к выводу, что хотя Украина пока не полностью привела свое законодательство в соответствие с рекомендациями ОЭСР, однако уверенно движется к полноценной имплементации расширенного пакета Правил BEPS. Имплементация мировых стандартов будет способствовать устранению технических и логических неувязок в национальном налоговом законодательстве и должна способствовать повышению эффективности механизма по контролю трансфертного ценообразования.

Ключевые слова: агрессивное налоговое планирование, трансфертное ценообразование, налоговый контроль, противодействие выводу прибыли, международное налогообложение.

Summary. The article examines the problem of transfer pricing, the nature and stages of the formation of international standards for the prevention of aggressive tax planning, rules to counteract the erosion of taxable profit / tax base and the withdrawal of profit from taxation. The purpose of the article is to investigate the background and stages of the evolution of transfer pricing and the state of implementation of the basic rules of the BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) Plan in Ukraine.

Withdrawal of profit from taxation becomes possible because of the contradictions between the facts and norms of tax legislation in different countries, so the creation, support, improvement and implementation of international tax standards is an important practical and theoretical problem.

The examination of problems with international taxation and ways of their solution, have been reflected in scientific works since the middle of the XIX century. Since the end of the twentieth century, theoretical developments have become the basis for the implementation of large-scale and multilateral tax reforms, a feature of which has been the formation of standards and rules for international taxation as the economy has become global and national budgets continue to remain national. The methodological basis of international model tax conventions is the doctrine of economic connectedness, according to which a country that is a source of income gains legal rights to tax natural or legal persons-residents located in its territory.

The authors identified four stages in the formation of modern approaches to the international regulation of transfer pricing, the basis of periodization is the state of coordination of national tax policies.

The article analyzes the content and state of implementation of the BEPS rules that Ukraine has assumed, and the authors conclude that, although Ukraine has not yet fully aligned its legislation with OECD recommendations, it is confidently moving towards full implementation of the expanded BEPS package. The implementation of world standards will help eliminate technical and logical discrepancies in national tax legislation and should enhance the effectiveness of the transfer pricing control mechanism.

Key words: aggressive tax planning, transfer pricing, tax control, countering profits, international taxation

Постановка проблеми. Трансфертне ціноутворення та агресивне податкове планування є «однією з ключових проблем низької ефективності реалізації фіскального потенціалу вітчизняної податкової системи і відповідно призводить до формування значних фіскальних розшарувань внаслідок застосування суб'єктами господарювання схем ухилення та уникнення від оподаткування» [1; 7].

Як ми вже зазначали раніше, Україна досить повільно приєднується до впровадження нових світових стандартів податкової прозорості та обміну фінансовою інформацією. За оцінками аналітиків Центру соціально-економічних досліджень CFSE: «механізм з контролю трансфертного ціноутворення понад 5 років підтримується в первісно-зародковому стані (охоплення компаній, що здійснюють ризикові операції, перевірки не перевищує одного відсотка) та генерує «імітаційні» результати роботи (за період 2013–2017 рр. лише 6 млрд. грн. або 0,00058% стали предметом переслідування при загальних обсягах контрольованих операцій, які склали 10 377 млрд. грн.)» [2, с. 257] За даними Звіту про виконання плану роботи ДФС за перше півріччя 2019 року, в результаті самостійного коригування ціни контрольованої операції і сум податкових зобов'язань, додаткові нарахування на прибуток склали всього 119,7 млн. грн. [3, п. 3.4] Невтішною є також статистика щодо вирішення податкових спорів з трансфертного ціноутворення, тому що «з усіх справ від вересня 2013 до січня 2018 рр. 62% рішень по справах з трансфертним ціноутворенням були на користь платника, особливо в справах, які вирішуються в касаційній інстанції (75%)» [4]. Тож імплементація норм міжнародного оподаткування для України є актуальною задачею оскільки це створить умови для підвищення фіскальної ефективності податкової системи та зменшення розбіжностей у трактуванні сутнісних понять трансфертного ціноутворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем трансфертного ціноутворення займаються вітчизняні та іноземні науковці, міжнародні фінансові інститути, консультанти-практики. Дослідження сутності, моделей, принципів та механізмів трансфертного ціноутворення міститься

в роботах українських вчених П. Дзюби [5], М. І. Макаренка [6], М. В. Колдовського [6], О. С. Чукліної [9] та інших. В роботах Лі Шепард [15] обґрунтовано економічну природу принципів трансфертного ціноутворення, закладених в Багатосторонню Конвенцію MLI (Multilateral convention to implement tax treaty related measures to prevent base erosion and profit shifting) та концепцію ОЕСР [12; 13], механізми зменшення бази оподаткування, що використовуються в трансфертному ціноутворенні розглянуто в роботі [16]. Зарубіжні вчені зробили значний внесок в розробку теоретичних моделей трансфертного ціноутворення та формування ефективних моделей внутрішньо фірмових відносин, більш детальний огляд зарубіжної літератури з емпіричних проблем трансфертного ціноутворення та зменшення бази оподаткування зроблено в роботі [17].

Найважливішу роль в питаннях податкового адміністрування трансфертного ціноутворення на всіх етапах становлення теорії трансфертного ціноутворення відіграє Організація економічного співробітництва та розвитку, яка визначає міжнародні стандарти в сфері трансфертного ціноутворення [9; 18].

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження передумов та етапів розвитку заходів податкового контролю з проблем протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутків в низькоподатковій юрисдикції, стану імплементації в Україні норм міжнародного податкового законодавства з питань трансфертного ціноутворення задля створення умов для справедливого розподілу податкового доходу, протидії штучному виведенню прибутків, агресивному податковому плануванню міжнародними компаніями.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація товарних та фінансових ринків створює умови для маніпуляції цінами з метою ерозії (розмивання) бази оподаткування, внаслідок цього прибутки переміщуються в так звані низько податковій юрисдикції (податкові гавані). МВФ та ОЕСР ще на початку 60-х років почали роботу з розробки міжнародних правових норм податкового регулювання трансфертного ціноутворення. Так, у 1963 році було прийнято першу Модельну конвенцію ОЕСР про податок на доходи і капітал.

Конвенція була спрямована на розвиток рівноправного співробітництва між країнами-експортерами та країнами-імпортерами капіталу, віддаючи перевагу принципу резидентства суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Ґрунтуючись на аналізі, проведеному І. М. Кучеровою [8], можна виділити декілька етапів в процесі становлення сучасних підходів до міжнародного регулювання трансфертного ціноутворення:

- перший етап (з середини ХІХ до початку ХХ сторіччя), на даному етапі міждержавне податкове регулювання здійснювалось у формі переважно двосторонніх угод, тоді як відповідних міжнародних організацій ще не існувало;
- другий етап (міжвоєнне двадцятиліття (1919–1939 рр.) та період до початку 50-х років ХХ сторіччя). Головна подія цього періоду — створення у 1920 році Фінансового комітету Ліги Націй, основним завданням якого було вирішення проблеми подвійного оподаткування.

В цей період було закладено основи модельних податкових конвенцій з питань уникнення подвійного оподаткування доходів і капіталів, податків на спадщину, а також питань адміністративної та юридичної допомоги у сфері збирання податків. Методологічною базою для уніфікації принципів і категорій міжнародного оподаткування, стала доктрина економічної зв'язаності (doctrine of economic allegiance) Г. Шанца. За підходом Шанца, країна-джерело доходу отримувала законні права на оподаткування фізичних або юридичних осіб-нерезидентів, які перебували на її території. [9] Закінчення цього періоду характеризується суттєвими інституційними трансформаціями. Фінансовий комітет Ліги Націй у 1947 р. трансформувався у Фіскальний комітет ООН. Але у 1954 р. Фіскальний комітет ООН був також розформований, а у 1956 р. створено Комітет з фіскальних питань Організації європейського економічного співробітництва (пізніше — Організації європейського економічного співробітництва та розвитку).

- Третій період пов'язують з розгортанням процесів глобалізації у 1960–1980 роках. Протягом цього періоду було уніфіковано підходи розвинених країн відносно держав — податкових гаваней через міжнародні організації (ОЕСР) та інтеграційні угруповання (ЄС), це стимулювало розвиток національних податкових систем і податкової політики в напрямку протидії втечі капіталів за кордон з податкових міркувань.
- Четвертий етап розпочався на рубежі ХХ–ХХІ ст., відзначився бурхливим зростанням електронної комерції, збільшенням доходів від дистанційних продажів цифрових продуктів. Все це ускладнює роботу національних податкових органів і вимагає

нових підходів щодо координації національних податкових політик.

Основні принципи трансфертного ціноутворення, що характерні для даного етапу зафіксовані у Керівництві про трансфертне ціноутворення для багатонаціональних підприємств та податкових адміністрацій прийнятому у 1995 році. Цей документ визначає підходи до аналізу комерційної та фінансової діяльності транснаціональних корпорацій та їх структурних підрозділів. Наступним кроком, спрямованим на підвищення прозорості податкового планування міжнародними компаніями стала розробка на саміті країн G-20 у 2012 році плану дій ОЕСР щодо протидії розмиванню податкової бази та виведенню прибутку з під оподаткування. Цей документ має назву План BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) [9], у країнах ОЕСР він почав впроваджуватись з липня 2013 року у 2015 році. На черговому саміті ОЕСР, що відбувся у Туреччині, було узгоджено 15 дій, кожна дія спрямована на спільне вирішення конкретного кола проблем, що існують у сфері міжнародного оподаткування, а саме:

- 1) вирішення податкових проблем цифрової економіки;
- 2) нейтралізація ефектів невідповідностей у підходах до оподаткування;
- 3) посилення правил щодо контрольованих закордонних компаній;
- 4) запобігання розмиванню податкової бази шляхом віднесення процентних платежів до складу витрат;
- 5) боротьба з податковими зловживаннями, пов'язаними з використанням спеціальних режимів оподаткування;
- 6) запобігання наданню податкових пільг у міждержавних угодах (податкових конвенціях);
- 7) штучне уникнення статусу постійного представництва;
- 8) трансфертне ціноутворення: нематеріальні активи;
- 9) трансфертне ціноутворення: ризики і капітал;
- 10) трансфертне ціноутворення: операції з підвищеним ризиком;
- 11) покращення аналізу даних;
- 12) обов'язкове розкриття інформації про використання схем агресивного податкового планування;
- 13) перегляд підходу до звітів щодо трансфертного ціноутворення;
- 14) механізм вирішення конфліктів;
- 15) впровадження багатостороннього інструменту — MLI (Multilateral Instrument).

Мінімальний стандарт Плану BEPS — кроки 5, 6, 13, 14 є обов'язковим до виконання учасниками

проекту BEPS. Учасниками вважають країни, що підписали MLI (Multilateral convention to implement tax treaty related measures to prevent base erosion and profit shifting) — Багатосторонню конвенцію з протидії розмиванню оподаткованого прибутку/податкової бази та виведенню прибутку з під оподаткування. У 2017 році її підписали 83 юрисдикції, в тому числі і Україна, доцільно проаналізувати зміст та стан імплементації пунктів плану BEPS, які взяла на себе Україна більш детально. Пакет українського Плану дій BEPS є більшим за мінімальний пакет, він включає правила 3, 4, 5, 6, 7, 8–10, 13, 14.

Правило 3. Посилити правила для контрольованих іноземних компаній (КІК). Правила КІК притаманні більшості розвинених економік світу та полягають у виявленні прибутків, виведених у низькоподаткові та офшорні юрисдикції та оподаткуванні таких прибутків незалежно від їх формального розподілення на рівні «контрольного власника. Цей крок спрямований на відстежування інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) компанії, відстеження зв'язків між компаніями та, як наслідок, перешкоджання виведенню з під оподаткування доходів, замаскованих під оплату послуг, виплату роялті тощо. Це правило стосується фізичних та юридичних осіб, які є контролерами (бенефіціарами) іноземних компаній. Відповідно до законопроекту № 1210 нерозподілений прибуток іноземних компаній може оподатковуватись в Україні за ставкою 18% на рівні українського бенефіціара бізнесу. КІК повинні декларувати частки в іноземних компаніях, фондах, трастах та щорічно готувати звітність щодо КІК. На вимогу податкових органів потрібно подавати аудиторський висновок щодо фінансової звітності КІК, а в окремих випадках — документацію з трансфертного ціноутворення щодо операцій КІК між собою та з іншими нерезидентами.

Правило 4. Запобігання розмиванню податкової бази шляхом віднесення процентних платежів до складу витрат. Цей пункт передбачає розробку правил трансфертного ціноутворення по угодах щодо надання фінансових гарантій, гарантій виконання угоди, деривативів, венчурного фінансування і договорів страхування. Відповідно до законопроекту № 1210 передбачено внесення змін до ст. 39 Податкового кодексу України, які частково спрямовані на реалізацію правила 4. Зміни передбачають забезпечення контролюючою особою складання окремої фінансової звітності за міжнародними стандартами за партнерство, траст чи інше утворення без статусу юридичної особи, частка у якому їй належить, та розраховувати скоригований прибуток, що підлягає оподаткуванню за правилами, визначеними для контрольованих іноземних компаній.

Правило 5. Удосконалення заходів боротьби з податковими зловживаннями, зокрема порядку обміну інформацією та вимог щодо фактичної присутності. Цей пункт стосується більш ефективного обміну інформацією, а також вимог щодо фактичної присутності для застосування податкових пільг. Сферою застосування даного пункту BEPS є міждержавний обмін інформацією, він стає можливим за наявності відповідних міждержавних договорів про обмін інформацією та відповідності їх стандартам ОЕСР щодо «автоматичного» (AEOI) обміну інформацією та «за запитом» (EOIR).

В Україні переважно використовується обмін податковою інформацією за запитом. Він здійснюється на основі Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах від 1988 р., до якої Україна приєдналась у 2009 р.; двосторонніх договорів про обмін податковою інформацією; відповідних положень конвенцій про уникнення подвійного оподаткування.

З 2014 року ОЕСР затвердила універсальний міжнародний документ Common Reporting Standard (далі — CRS) відповідно до якого держава може обрати одну з двох можливих правових основ для впровадження автоматичного обміну інформацією. Зокрема, правовою основою обміну може бути Model Competent Authority Agreement (МСАА) — багатостороння модельна угода, розроблена ОЕСР спеціально для обміну інформацією в рамках CRS. Також за правову основу обміну інформацією можна брати двосторонні угоди про уникнення подвійного оподаткування. Обидві зазначені вище опції є можливими, однак офіційно оприлюднена позиція представників ОЕСР вказує на те, що приєднання державами до багатосторонньої модельної угоди МСАА є пріоритетним [9].

9 березня 2018 р. ОЕСР випустив нові обов'язкові правила розкриття інформації для вирішення положень про загальні стандарти звітності (CRS) та непрозорих офшорних структур, що узгоджуються з концепціями щодо обов'язкового розкриття інформації, викладеної в рекомендаціях, що містяться в заключному звіті про обов'язкові правила розкриття інформації. З грудня 2019 року Верховна Рада прийняла законопроекти № 2102 та № 2103, якими передбачено впровадження автоматичного обміну інформацією за стандартами FATCA та CRS. Для того щоб Україна до 2020 р. могла обмінюватися інформацією, потрібно здійснити комплексну роботу з імплементації CRS, а саме:

- адаптувати національне законодавство до вимог стандарту CRS (виконано частково);
- вибрати країн-партнерів та підписання міжвідомчої угоди про автоматичний обмін інформацією (не виконано);

- забезпечити дотримання вимог конфіденційності й захисту персональних даних (не виконано);
- автоматизувати й технічно забезпечити процеси збору та обміну інформацією (не виконано) [10].

Правило 6. Заходи, спрямовані проти зловживань, шляхом застосування угод про запобігання подвійного оподаткування. Джерелом міжнародного права у застосуванні конвенцій є не лише сам текст відповідних конвенцій, але також і Коментар ОЕСР і Коментар ООН до Модельних конвенцій про уникнення подвійного оподаткування. В Україні реалізація цього пункту здійснюється на підставі діючих двосторонніх угод, перелік яких оприлюднюється на сайті ДФС. Загальні норми щодо усунення подвійного оподаткування передбачено ст. 13 ПКУ. Одночасно у ст. 103 ПКУ міститься порядок застосування міжнародного договору України про уникнення подвійного оподаткування стосовно звільнення від оподаткування доходів нерезидентів із джерелом їх походження з України, а у п. 141.4.9 та пп. 170.11.2 ПКУ уточнено право зменшити суму річного податкового зобов'язання на суму податків, сплачених за кордоном, для юридичних та фізичних осіб — резидентів, відповідно.

Правило 7. Штучне уникнення статусу постійного представництва. Згідно з цим положенням, у разі, якщо особа діє в договірній юрисдикції і систематично укладає контракти або систематично грає основну роль, що призводить до укладання контрактів з нерезидентом, ця особа буде вважатися постійним представництвом такого нерезидента в цій договірній юрисдикції. Законопроект № 1210 передбачено нову редакцію п. 14.1.193 Податкового кодексу України, яким уточнено термін «постійне представництво».

Правила 8–10. Ці правила стосуються контролю за розподілом функцій, ризиків та нематеріальних активів всередині групи компаній, вдосконалення правил для операцій з сировинними товарами шляхом виключення обмеження на застосування виключно біржових котирувань певних бірж та надання можливості використовувати котирувальні ціни на такі товари. Законопроект № 1210 передбачає, що податківці повинні враховувати не лише факт формального розподілу ризиків в середині міжнародної групи, але й оцінювати фактичну ситуацію.

Правило 13. Перегляд вимог щодо документації по трансфертному ціноутворенню. Законопроект № 1210 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» передбачено впровадження в Україні трирівневої системи звітності:

- Мастер-файл (Master File) або глобальна документація з ТЦ є загальним оглядом діяльності міжна-

родної групи. Цей документ повинен відображати загальну структуру групи, фінансову діяльність, опис політики ТЦ, суттєвих нематеріальних активів. Подається за запитом ДФС.

- Звіт в розрізі країн (Country-by-country report) — містить зведену інформацію щодо економічної діяльності в розрізі усіх юрисдикцій, в яких присутня міжнародна група. Цей звіт відображає розподіл доходів, прибутків, податків та економічної активності та дозволяє оцінити загальне податкове навантаження групи. Звіт подається, якщо сукупний консолідований дохід міжнародної групи за рік, що передує звітному перевищує еквівалент 750 млн. євро. Подається без запиту ДФС.
- Деталізована інформація про контрольовані операції (Local File) — це документ, що містить інформацію про контрольовані операції та обґрунтування їх відповідності принципу «витагнутої руки». Подається за запитом ДФС.

Правило 14. Механізм вирішення конфліктів. В рамках мінімального стандарту Україна зобов'язана імплементувати положення Багатосторонньої конвенції MLI, яке врегулює загальні засади проведення Процедури взаємного узгодження. Для того, щоб процедура взаємного узгодження була ефективною у своїй практичній реалізації, відповідний механізм повинен міститись в чинному законодавстві. Слід зазначити, що така процедура міститься в проекті закону № 1210, що був схвалений Верховною Радою 16 січня 2020 року [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Міжнародне регулювання трансфертного ціноутворення пройшло у своєму розвитку декілька важливих етапів. Основним результатом цього розвитку стала розробка стандартів розкриття інформації та подання податкової звітності, яких дотримується більшість країн світу. В Україні ефективність заходів протидії розмиванню оподатковуваної бази й виведенню прибутку з-під оподаткування (імплементация Плану BEPS) є досить низькою, це призводить до зменшення надходжень до Державного бюджету України і створює не рівні умови для суб'єктів господарювання. Втілення Плану дій BEPS в Україні означатиме готовність дотримуватися міжнародних стандартів інформації, створить необхідні регуляторні важелі, які будуть стримувати відтік капіталу з України і позитивно вплине на інвестиційний імідж країни.

Україна поки що не повністю привела своє законодавство у відповідність до рекомендацій ОЕСР, однак впевнено рухається до повноцінної участі в міжнародному економічному житті. Після прийняття законопроекту № 1210 буде досягнуто суттєвого прогресу щодо імплементации правил 3, 4, 5, 6, 7, 8–10,

13, 14 Плану дій BEPS в Україні. Імплементація міжнародних стандартів не означає автоматичного підвищення ефективності податкового контролю за трансфертним ціноутворенням. Ефективність протидії ухиленню та уникненню від оподаткування залежить від дієвості впливу держави на податкову поведінку суб'єктів господарювання, від можливості здійснювати цілеспрямований вплив на формування відповідної практики оподаткування та від оперативного реагування на виникнення негативних проявів у податковій поведінці платників податків [1].

На наш погляд, ефективність реалізації Плану дій BEPS в Україні значною мірою буде залежати від успішності впровадження електронного самовряду-

вання та пов'язаного з цим процесом пункту 1 правил BEPS — вирішення податкових проблем цифрової економіки. Діджиталізація, є процесом, що складно реалізувати технічно, і в різних країнах існують різні погляди щодо можливих шляхів удосконалення інструментів міжнародного оподаткування різноманітних цифрових операцій, але без цього, по-перше, неможливо забезпечити автоматичний обмін інформацією, по-друге, значна частина діяльності міжнародних компаній залишиться поза межами податкового контролю. Отже, податкові проблеми цифрової економіки повинні стати пріоритетним напрямом наукових досліджень як складова трансфертного ціноутворення.

Література

1. Бичков В. О. Перспективи підвищення ефективності протидії мінімізації сплати податків в Україні // Механізми протидії агресивному податковому плануванню: світовий досвід та практика України: зб. матер. наук.-метод. дол. семінару, 10 грудня 2015 р. Ірпінь. С. 7–15.
2. Калач Г. М. Захист податкової бази при здійсненні контрольованих операцій // Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки: збірник тез Податкового конгресу (м. Ірпінь, 12 грудня 2019 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 257–259.
3. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на перше півріччя 2019 р. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/237691.html> (дата звернення: 11.02.2020).
4. Спори з трансфертного ціноутворення: статистика, докази, найцікавіші рішення // Юридична газета online від 1 березня 2018 року. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/spori-z-transfertnogo-cinoutvorennya-statistika-dokazi-naucikavishi-rishennya.html> (дата звернення: 11.02.2020).
5. Дзюба П. Трансфертное ценообразование: экономическое содержание и специфика / П. Дзюба // Экономика Украины. 2006. № 1. С. 14–22.
6. Колдовський В. М. / В. М. Колдовський // Трансфертне ціноутворення як механізм ухилення від сплати податків. Ефективна економіка № 7/2013. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2159> (дата звернення: 01.02.2020).
7. Кругляк В. Трансфертне ціноутворення в 2019 році: нові правила та норми. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-ved-i-valyutnye-operacii-7-transfertnoe-cenoobrazovanie-v-2019-godu-novye-pravila-i-normy> (дата звернення: 15.02.2020).
8. Кучерова І. М. Сучасні тенденції розвитку систем оподаткування доходів ТНК / І. М. Кучерова // Ефективна економіка № 3, 2012. URL: file:///C:/Documents/Downloads/efek_2012_3_50.pdf (дата звернення: 21.02.2020).
9. Чукліна О. С. Теорія трансфертного ціноутворення: поняття та періодизація розвитку / О. С. Чукліна // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2013. № 4. С. 119–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2013_4_18 (дата звернення: 19.02.2020).
10. Гордюк І. Міжнародний обмін податковою інформацією // Юридична газета, від 28 грудня 2019 року, № 52 (602).
11. Верховна Рада прийняла закони для обміну податковою інформацією // Вісник. Офіційне видання ДФС України. 13 грудня 2019 р. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100015648-verkhovna-rada-priynjala-zakoni-dlya-obminu-podatkovoyu-informatsiyeyu> (дата звернення: 11.02.2020).
12. Багатостороння Конвенція MLI — наслідки для українських платників податків. Інформаційний лист Державної податкової служби України України № 4 від 24 лютого 2020 року. URL: <https://tax.gov.ua/data/files/250842.pdf> (дата звернення: 17.02.2020).
13. Наставни ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових служб (OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations), 2010. 444 с.
14. План заходів ОЕСР по протидії розмиванню бази оподаткування та виводу прибутку з-під оподаткування (BEPS) — поворотний пункт в історії міжнародного податкового співробітництва. Ernst&Young (СНГ), 2013. 12 с.

15. Lee Sheppard, OECD BEPS Country-by-Country Reporting Is Too Burdensome, HMRC Official Says, 2014 TAX NOTES TODAY28-3 (FEB.11, 2014).

16. Ault, Hugh J., Wolfgang Schoen, and Stephen E. Shay. 2014. Base Erosion and Profit Shifting: A Roadmap for Reform // Bulletin for International Taxation 68: 275, Boston College Law School Legal Studies Research Paper No. 324. URL: <http://ssrn.com/abstract=2459646> (дата звернення: 15.01.2020).

17. Dharmapala, Dhammika. 2014b. Base Erosion and Profit Shifting: A Simple Conceptual Framework // University of Chicago Coase-Sandor Institute for Law & Economics Research Paper No. 703. URL: <http://ssrn.com/abstract=2497770> (дата звернення: 09.01.2020).

References

1. Bychkov V. Perspektyvy pidvyshhennja efektyvnosti protydiji minimizaciji splaty podatkov v Ukraini. Mekhanizmy protydiji aghresyvnomu podatkovomu planuvannju: svitovyj dosvid ta praktyka Ukrainy: zb. mater. nauk.-metodol. seminaru, 10 ghrudnja 2015 r. Irpinj. S. 7–15.

2. Kalach G. Zakhyst podatkovoji bazy pry zdijsnenni kontroljovanykh operacij. Upravlinnja publicnymy finansamy ta problemy zabezpechennja nacionaljnoji ekonomichnoji bezpeky: zbirnyk tez Podatkovogho konghresu (m. Irpinj, 12 ghrudnja 2019 r.). Irpinj: Universytet DFS Ukrainy, 2019. S. 257–259.

3. Zvit pro vykonannja Planu roboty Derzhavnoi fiskaljnoji sluzhby Ukrainy na pershe pivrichchja 2019 r. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/237691.html> (date of appeal: 11.02.2020).

4. Spory z transfertnogho cinoutvorennja: statystyka, dokazy, najcikavishi rishennja // Jurydychna ghazeta online vid 1 bereznja 2018 roku. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/spori-z-transfertnogo-cinoutvorennja-statistika-dokazi-naycikavishi-rishennja.html> (date of appeal: 11.02.2020).

5. Dzijuba P. Transfertnoe cenoobrazovanye: ekonomycheskoe sodержanye y specyfyka / P. Dzijuba // Экономыка Украыны. 2006. # 1. S. 14–22.

6. Koldovsjkyj V. M. / V. M. Koldovsjkyj // Transfertne cinoutvorennja yak mekhanizm ukhlyennja vid splaty podatkov. Efektyvna ekonomika #7/ 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2159> (date of appeal: 01.02.2020).

7. Krughljak V. Transfertne cinoutvorennja v 2019 roci: novi pravyla ta normy. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-ved-i-valyutnye-operacii-7-transfertnoe-cenoobrazovanie-v-2019-godu-novye-pravila-i-normy> (date of appeal: 15.02.2020).

8. Kucheroва I. M. Suchasni tendenciji rozvytku system opodatkuvannja dokhodiv TNK / I. M. Kucheroва // Efektyvna ekonomika #3, 2012. URL: file:///C:/Documents/Downloads/efek_2012_3_50.pdf (date of appeal: 21.02.2020).

9. Chuklina O. S. Teorija transfertnogho cinoutvorennja: ponjattja ta periodyzacija rozvytku / O. S. Chuklina // Zovnishnja torghivlja: ekonomika, finansy, pravo. 2013. #4. S. 119–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2013_4_18 (date of appeal: 19.02.2020).

10. Ghordjuk I. Mizhnarodnyj obmin podatkovuju informacuju // Jurydychna ghazeta. vid 28 ghrudnja 2019 roku, #52 (602).

11. Verkhovna Rada pryjnala zakony dlja obminu podatkovuju informacuju. / Visnyk. Oficijne vydannja DFS Ukrainy. 13 ghrudnja 2019 r. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100015648-verkhovna-rada-priynala-zakonidlya-obminu-podatkovoyu-informatsiyeyu> (date of appeal: 11.02.2020).

12. Baghatostoronnja Konvencija MLI — naslidky dlja ukrajinsjkykh platnykiv podatkov. Informacijnyj lyst Derzhavnoi podatkovoji sluzhby Ukrainy Ukrainy #4 vid 24 ljutogho 2020 roku. URL: <https://tax.gov.ua/data/files/250842.pdf> (date of appeal: 17.02.2020).

13. Nastanovy OESR shhodo transfertnogho cinoutvorennja dlja transnacionalnykh kompanij ta podatkovykh sluzhb (OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations), 2010. 444 s.

14. Plan meropryjatyj OESR po protyvodejstviju razmyvanyju naloghooblaghaemoj bazy y vyvodu prybyly yz-pod naloghooblozhenja (BEPS) — povorotnyj punkt v ystorry mezhdunarodnogho naloghovogho sotrudnychestva. Ernst&Young (SNGh), 2013. 12 s.

15. Lee Sheppard, OECD BEPS Country-by-Country Reporting Is Too Burdensome, HMRC Official Says, 2014 TAX NOTES TODAY28-3 (FEB.11, 2014).

16. Ault, Hugh J., Wolfgang Schoen, and Stephen E. Shay. 2014. Base Erosion and Profit Shifting: A Roadmap for Reform. Bulletin for International Taxation 68: 275, Boston College Law School Legal Studies Research Paper No. 324. URL: <http://ssrn.com/abstract=2459646> (date of appeal: 15.01.2020).

17. Dharmapala, Dhammika. 2014b. Base Erosion and Profit Shifting: A Simple Conceptual Framework. University of Chicago Coase-Sandor Institute for Law & Economics Research Paper No. 703. URL: <http://ssrn.com/abstract=2497770> (date of appeal: 09.01.2020).

Усик Владислава Олегівна

аспірант

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Усик Владислава Олеговна

аспірант

Национального технического университета Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Usik Vladislava

Postgraduate of the

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

ORCID: 0000-0002-2874-9975

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5691

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
РІВНЯ РИЗИКІВ, ЯКІ ГЕНЕРУЮТЬСЯ ВИКОРИСТАННЯМ
ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ**

**ОСНОВЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ УРОВНЯ РИСКОВ,
ГЕНЕРИРУЕМЫХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
ПЛАТЁЖНЫХ СИСТЕМ**

**METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS
FOR DETERMINING THE RISK LEVELS RELATED
TO THE USE OF PAYMENT SYSTEMS**

Анотація. У процесі написання статті було розкрито результати дослідження сутності поняття «ризик» та його особливості у процесі функціонування платіжних систем. Зазначено, що ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що породжується невизначеністю, складністю та багатогранністю процесу прийняття управлінських рішень. Було розглянуто класифікацію ризиків, які генеруються використанням платіжних систем. До основних класифікаційних ознак ризиків було віднесено: розподіл ризиків залежно від категорії ризику, залежно від стратегії банку, джерела виникнення, характер виникнення та сфера виникнення. Також розглянуто математичну функцію, що приводить до визначення потенційного рівня ризику платіжної системи. Ця методика може використовуватися при кількісному вимірюванні ризиків. Важливим етапом дослідження стало досконале вивчення Методичних рекомендацій з управління ризиками в платіжних системах, які розроблені на підставі Закону України «Про платіжні системи та переказах коштів в Україні» та визначено основні його положення. Зазначено концептуальні засади здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем в Україні, які включають в себе принципи, нормативно-правове забезпечення, інформаційно-аналітичне забезпечення, методи та інструменти оверсайту, а також основні його інструменти.

Ключові слова: ризик, платіжна система, електронні платежі.

Аннотация. В процессе написания статьи было раскрыто результаты исследования сущности понятия «риск» и его особенности в процессе функционирования платежных систем. Отмечено, что риск – это объективно-субъективная категория, порождается неопределенностью, сложностью и многогранностью процесса принятия управленческих решений. Были рассмотрены классификация рисков, генерируемых использованием платежных систем. К основным

классификационным признакам рисков были отнесены: распределение рисков в зависимости от категории риска, в зависимости от стратегии банка, источники возникновения, характер возникновения и сфера возникновения. Также рассмотрено математическую функцию, что приводит к определению потенциального уровня риска платежной системы. Эта методика может использоваться при количественном измерении рисков. Важным этапом исследования стало доскональное изучение Методических рекомендаций по управлению рисками в платежных системах, которые разработаны на основании Закона Украины «О платежных системах и переводе средств в Украине» и определены основные его положения. Указано концептуальные основы осуществления надзора (оверсайта) платежных систем в Украине, которые включают в себя принципы, нормативно-правовое обеспечение, информационно-аналитическое обеспечение, методы и инструменты оверсайта, а также основные его инструменты.

Ключевые слова: риск, платежная система, электронные платежи.

Summary. In the process of writing the article, the results of the study of the essence of the concept of «risk» and its peculiarities in the process of payment systems functioning were revealed. It is noted that risk is an objective and subjective category, which is generated by the uncertainty, complexity and versatility of the decision-making process. The classification of risks generated by the use of payment systems was considered. The main risk characteristics were attributed to: the distribution of risks according to the risk category, depending on the bank's strategy, sources of origin, nature of occurrence and scope. The mathematical function that leads to the determination of the potential level of risk of the payment system is also considered. This technique can be used to quantify risks. An important stage of the study was a thorough study of the Methodological Recommendations for Risk Management in Payment Systems, developed on the basis of the Law of Ukraine «On Payment Systems and Funds Transfer in Ukraine» and its main provisions. The conceptual principles of oversight (payment) of payment systems in Ukraine, which include principles, regulatory support, information and analytical support, methods and tools of overseas, as well as its basic tools, are outlined.

Key words: risk, payment system, electronic payments.

Постановка проблеми. В сучасних умовах невизначеності сфера організації платіжно-розрахункових операцій характеризується своєю складністю, багатогранністю процедур й інноваційних інструментів, високою мобільністю, оперативністю й зручністю здійснення платежів та розрахунків, які забезпечуються стрімким розвитком нових технологій, систем дистанційного самообслуговування, інтернет й мобайл банкінгу та відносяться до найбільш ризикованих операцій та операцій, які підлягають шахрайським діям. Можливість реалізації ризиків при цьому небезпечна, як для самих суб'єктів платіжної системи, так і її користувачів, що обумовлює необхідність концептуального підходу до їх оцінки та ефективного управління в рамках стратегічних ініціатив роботи платіжної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження особливостей визначення та мінімізації ризиків у процесі функціонування електронних платіжних систем зробили провідні вчені-економісти: Л. І. Бойківська [1], Л. О. Примостка [2], В. В. Ковальов [3], В. В. Лук'янова [4], С. М. Ілляшенко [5], В. В. Вітлінський [6], Л. А. Бондаренко [9]. Вчені також працювали над проблемою мінімізації чи уникнення таких ризиків. Але на сьогоднішній день база дослідження знаходиться на стадії розробки та потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є вивчення математичної функції, що приводить до визначення потенційного рівня ризику, який генерується у процесі використання платіжних систем.

Виклад основного матеріалу. Ключовою складовою банківської діяльності є ризик, оскільки для неї, як і для будь-якої іншої організації, характерним є високий рівень залежності ключових результатів діяльності (прибуток, фінансовий результат, чиста процентна маржа та інші) від прийнятих управлінських рішень із врахуванням певного обсягу і кількості факторів та чинників, які спричинені прямим, або опосередкованим впливом ризиків.

Для формування науково-методологічних засад для визначення рівня ризиків, які генеруються діяльністю платіжних систем необхідно здійснити змістовне визначення поняття «ризик», виходячи із затверджених концепцій вітчизняними та зарубіжними вченими. Класифікація наукових підходів до трактування сутності поняття «ризик», представлена у таблиці 1.

З представлено вище, варто зазначити, що ризик — це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що породжується невизначеністю, складністю та багатогранністю процесу прийняття управлінських рішень, яке направлене на збільшення фінансових результатів із врахуванням всіх можливих й значущих чинників впливу.

Таблиця 1

Класифікація наукових підходів до трактування сутності поняття «ризик»

Трактування сутності поняття «ризик»	Автор, джерело
«...загроза втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання запланованих доходів, а також потенційну можливість отримати додатковий прибуток у разі реалізації певних, прийнятних для банку, фінансових ризиків.»	Л.І. Бойківська, [1, с. 166]
«...невизначеність, яка може вплинути на здійснення певної банківської операції або в цілому на діяльність банку як фінансового агента ринку; можливість настання події, пов'язаної з можливими фінансовими втратами чи іншими негативними наслідками для діяльності банківської установи.»	Л.О. Примостка [2, с. 18]
«...рівень фінансової втрати, що виражається: а) у можливості не досягти поставленої мети; б) у невизначеності прогнозованого результату; в) у суб'єктивності оцінки прогнозованого результату.»	В.В. Ковальов [3, с. 259]
«...можливість або загрозу відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних.»	С.М. Ілляшенко [5, с. 138]
«...невизначеність, конфлікт, наявна багатоваріантність, і коли одночасно не всі альтернативні варіанти однаковою мірою сприятливі.»	В.В. Вітлінський [6, с. 120]
«...невизначеність результату банківської діяльності та можливі несприятливі наслідки у випадку невдачі.»	В.Т. Севрук [7, с. 43]

Джерело: складено автором

Оскільки, остаточно позбутись ризиків будь-якої діяльності неможливо, то постає завдання ефективного управління ними. Балансування між прибутком та ризиком, пошук їх оптимального співвідношення розглядається в світовій банківській практиці як одне із найважливіших та найскладніших завдань, які стоять перед топ-менеджментом.

Для визначення й проведення оцінки рівня ризиків, які генеруються використанням платіжних систем необхідно: здійснення структуризації ключових видів й класифікації ризиків; проведення оцінки рівня ризику та ймовірності виникнення; здійснення кількісної оцінки рівня можливих ризиків.

Таблиця 2

Основні критерії класифікації ризиків, які генеруються використанням платіжних систем

Критерії класифікації	Види ризиків	Особливості
Залежно від категорії ризику	Фінансові ризики	Пов'язані із непередбачуваними змінами в структурі, видах й обсягах фінансових потоків банку
	Функціональні ризики	Пов'язані із неефективним виконанням поставлених цілей та завдань
	Нефінансові ризики	Пов'язані із чинниками не фінансового характеру, але мають суттєвий вплив на кінцевий результат
Залежно від стратегії банку	Універсальні ризики	Пов'язані із розширенням всього спектру фінансових послуг банку на всіх рівнях управління
	Спеціалізовані ризики	Пов'язані із спеціальним видом фінансової діяльності, або її обмежені шляхом використання відповідних інструментів
Джерела виникнення	Системні ризики	Пов'язаний із загальним станом національної економіки, банківської системи чи окремої галузі та мають системний характер.
	Несистемні ризики	Пов'язаний із окремим видом операції, контрагента банку, галузі чи підприємства.
Характер виникнення	Чисті ризики	Пов'язані із здійсненням банківської діяльності в усіх її проявах та формах.
	Спекулятивні ризики	Пов'язані із виконанням конкретної цілі для швидкого збільшення прибутків при високому рівні ризиків.
Сфера виникнення	Зовнішні ризики	Пов'язані із впливом зовнішніх чинників таких, як глобалізаційні, інтеграційні процеси, політичні та соціально-економічні зміни.
	Внутрішні ризики	Пов'язані із внутрішніми чинниками та рішеннями банку, які можуть вплинути на кінцевий результат.

Джерело: складено автором на основі [6–9]

Основні критерії класифікація ризиків, які генерують використанням платіжних систем представлені в таблиці 2.

Представлені основні критерії класифікації ризиків, які генеруються використанням платіжних систем, дозволяють визначити вид ризику, на який наражається банківська установа, встановити основні його властивості й ознаки для їх врахування в процесі прийняття управлінських рішень й перспективному плануванні діяльності з метою забезпечення здійснення достовірної оцінки й вимірювання рівня ризику.

Підсумовуючи переставлене вище трактування сутності й класифікацію основних видів, категорій й груп ризиків варто зауважити, що в фінансовій сфері не існує єдиного поняття до визначення ризику та проведення оцінювання його величини з метою подальшого врахування в процесі прийняття управлінських рішень й дає змогу констатувати, що ризик являється двовимірної величиною. Ризик містить в собі ймовірність настання небажаної події, що пов'язана із негативним впливом на діяльність, а саме нанесення збитку та фінансових втрат з одного боку, а з іншого — ризик це величина, яка характеризує ступінь визначення ймовірності, обсягу фінансових втрат, які викликані волатильністю, яка супроводжує діяльність банківських установ.

В теорії статистичного оцінювання ризиків, які генеруються використанням платіжних систем представляє ризик у вигляді математичної функції очікування збитків (1):

$$R_{xi} = f(P(x_i), Q(x_i), K(x_i)) \quad (1)$$

де, R_{xi} — ризики, які генеруються використанням платіжних систем, що зіставлені одночасно з подією $\{X_i\}$;

$P(x_i)$ — ймовірність настання ризикової події пов'язаної із використанням платіжних систем з множини подій $\{X_i\}$;

$Q(x_i)$ — збиток з настанням ризику, що стосується події із множини подій $\{X_i\}$;

$K(x_i)$ — кількісна оцінка відношення ризику, який генерується використанням платіжних систем до події $\{X_i\}$.

Вплив ризику на платіжну систему, яка їх генерує в процесі своєї діяльності вимірюється питомого вагою кожного елемента в сукупності, що є відмінним для кожного суб'єкта у зв'язку із різною значущістю відповідно до R_{xi} . Проте слід відзначити, що приведена математична функція для оцінки ризиків, які генеруються платіжними системами є не достатньо достовірною й не враховує часовий інтервал, що досить важливо в сучасних умовах функціонування фінансового ринку.

Враховуючи часовий інтервал для оцінювання ризиків, які генеруються платіжними системами необхідно їх інтерпретувати в залежності від часу: ризики, які виникають в момент здійснення платежів й розрахунків через платіжну систему $\{R\}$; ризики, які виникають у визначений інтервал часу при здійсненні платежів й розрахунків через платіжну систему $\{R_{i-1}, R_i\}$; ризики, які виникають періодично при здійсненні платежів й розрахунків через платіжну систему $\{R_i\}$; ризики, які виникають періодично із певним інтервалом часу при здійсненні платежів й розрахунків через платіжну систему $\{R_{i-1}, R_i\}; \{R_{i+1}, R_{i+2}\} \dots \{R_{i+n}, R_{i+n+1}\}$; ризики, які можуть виникати між визначеними часовими інтервалами.

Багатомірна функція ризиків, які генеруються використанням платіжних систем в банківських та парабанківських установах має вигляд (2):

$$R_{xi} = f(y_1, y_2, y_3, y_4, y_{i-1}, y_i) \quad (2)$$

де, R_{xi} — ризик, що належить до події з множини подій $\{x_i\}$;

$\{x_i\}$ — діяльність платіжних систем;

y_i — фактори впливу на ризики, які генеруються платіжними системами й належать до події з множини подій $\{x_i\}$.

Слід зауважити, що події з множини подій $\{x_i\}$ притаманно багато різних видів ризиків, які в сукупності дають рівняння загального рівня ризику для платіжної системи.

Представлена методика визначення величини ризиків, які генеруються платіжними системами може використовуватись при кількісному вимірюванні ризиків, проте не включає макроекономічні чинники, які мають істотний вплив на функціонування платіжних систем в сучасних умовах.

В сучасних умовах існує безліч методик та інструментів до оцінювання величини ризиків, які генеруються використанням платіжних систем. проте не всі є достовірними й враховують особливості національної економіки, макро- та мікроекономічні чинники, що породжують зростання величини ризиків. Досить актуальним й достовірним при проведенні оцінювання рівня ризиків, які генеруються використанням платіжних систем виступають інструменти економіко-математичного моделювання, екстраполяційне прогнозування на основі трендових моделей, правила нечіткої логіки та нечітких множин, які забезпечують достовірність отриманих результатів, прогнозів для прийняття управлінських рішень.

Відповідно до Методичних рекомендацій з управління ризиками в платіжних системах, які розроблені на підставі Закону України «Про платіжні

системи та переказах коштів в Україні» й Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні, затверджених Постановою Правління Національного банку України від 28.11.2014р. № 755 відповідно до яких система управління ризиками повинна включати в себе:

1. Затвердження управлінських процедур платіжної організації, в яких повинна бути передбачена

система управління ризиками в платіжній системі та розмежування зон відповідальності;

2. Створення механізму із управління ризиками, створення колегіального органу платіжної організації щодо управління ризиками, які генеруються використання платіжних систем;

3. Визначення ключових цілей й стратегічних пріоритетів з управління ризиками в платіжній сис-

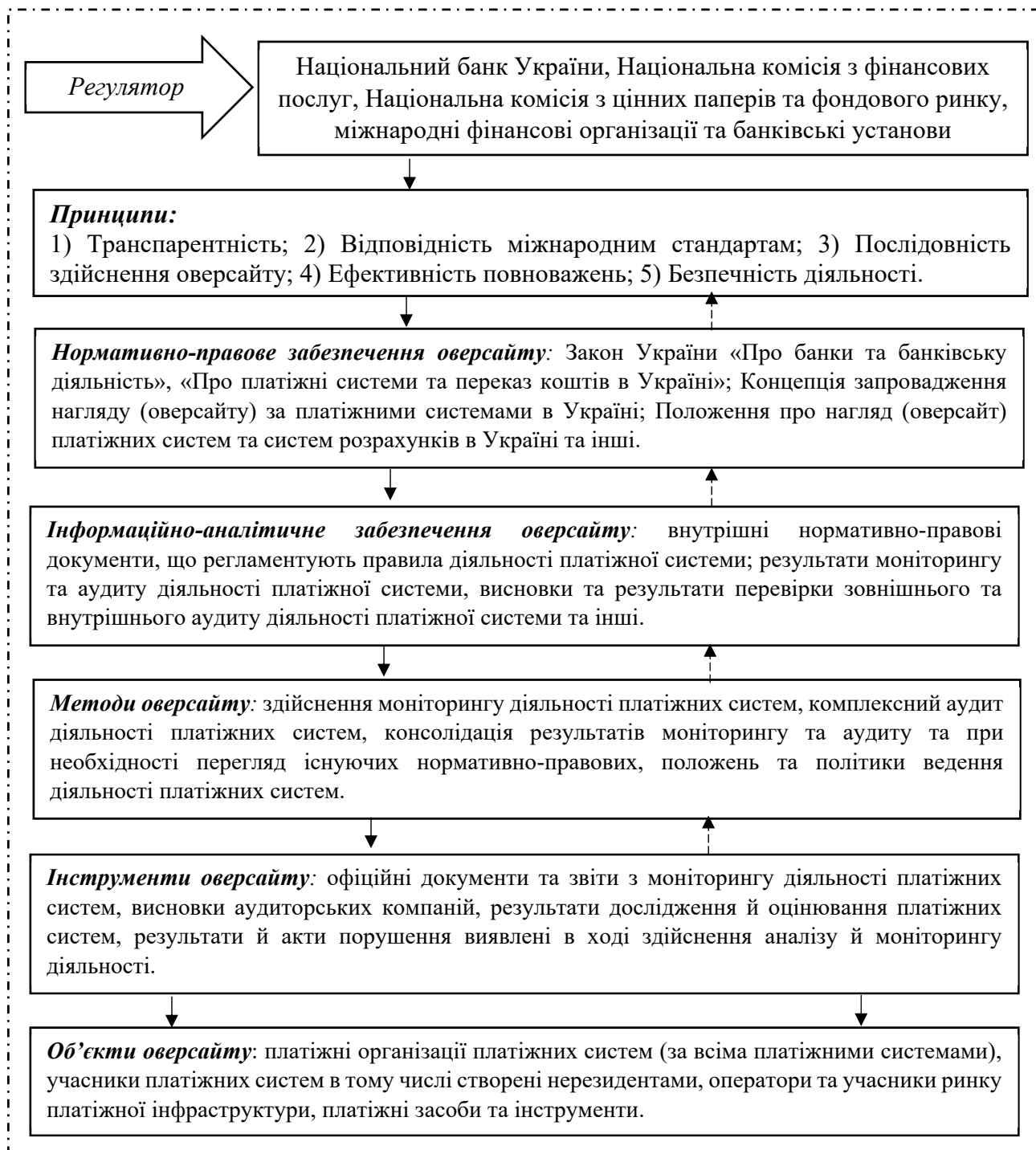

Рис. 1. Концептуальні засади здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем в Україні

Джерело: складено автором на основі [12]

темі, які повинні враховувати бізнес-цілі платіжної системи й ринкової кон'юнктури;

4. Наявність інструментів з управління ризиками в платіжній системі, які враховують ідентифікацію, аналіз й оцінювання величини ризику та прийняття управлінських рішень;

5. Організація ефективності системи управління ризиками, які генеруються використанням платіжних систем залежить від раціонального внутрішнього контролю, відповідність законодавчій базі, правилам організації роботи платіжних систем, використанням всіх елементів контролю, моніторингу й аудиту діяльності [10].

Для забезпечення стабільного функціонування платіжних систем у разі виникнення ризиків, повинна бути реалізована ефективна система управління ризиками із врахуванням всіх можливих сценаріїв впливу, як мікро- так і макроекономічних чинників, які можуть спричинити значні втрати на всіх рівнях управління. Забезпечення й створення всіх необхідних умов відноситься до компетенцій й основних завдань органів державного управління, значну роль в даному процесі відіграє Національний банк України, завдяки стимулюванню розвитку платіжних систем крізь призму виконання своїх концептуальних функцій.

Концептуальні засади здійснення нагляду (оверсайту) за платіжними системами України представлено на рис. 1.

Основної й невід'ємною функцією національного банку України є забезпечення фінансової стабільності в умовах невизначеності й волатильності зовнішнього середовища, ризику є нагляд (оверсайт) за платіжно-розрахунковими системами [11].

Нагляд, або оверсайт за платіжними та розрахунковими системами, які діють на території країни в фінансовому секторі передбачає моніторинг, оцінювання платіжних систем, визначення їх системності й ініціювання всіх регламентуючих дій стосовно їх діяльності.

Із представленого вище, варто зауважити, що здійснення нагляду (оверсайту) за діяльністю платіжних систем повинно базуватись на ключових принципах, а саме: 1) транспарентність — опри-

люднення центральним банком основних результатів проведення нагляду й регулювання платіжних систем; 2) відповідність міжнародним стандартам — використанням центральним банком міжнародних стандартів регулювання та нагляду за платіжно-розрахунковими системами; 3) послідовність здійснення оверсайту — стандарти нагляду й регулювання платіжно-розрахункових систем повинні імплементуватись послідовно в усіх платіжно-розрахункових системах не залежно від форми власності; 4) ефективність повноважень — наявність всіх необхідних компетентних повноважень в центральних банків для здійснення оверсайту за платіжно-розрахунковими системами; 5) безпечність діяльності — забезпечення безпеки й ефективності здійснення платежів через платіжні системи шляхом співпраці між центральними банками та органами державної влади [13].

В Україні оверсайт платіжних систем є відносно новим напрямом діяльності Національного банку України, аналіз законодавчих та нормативно-правових документів, які регулюють діяльність платіжних систем дозволяє констатувати, що реалізація функції нагляду (оверсайту) відбувається із врахуванням признаних на міжнародному рівні принципів, методів й інструментів, які враховують загрози безпеки й зростання рівня ризиків.

Варто зауважити, що фінансова діяльність й використання платіжних систем за своєю природою є не детермінованими й апріорі їй притаманна волатильність мікро- та макроекономічного чинників впливу та ризикованість, як результат впливу зазначених факторів, що обумовлює необхідність топ-менеджменту банків постійно модернізувати й використовувати інноваційні методи та інструменти управління ризиками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, в умовах невизначеності й волатильності навколишнього середовища для банківських установ стратегічним аспектом повинна бути здатність й уміння топ-менеджменту ефективно організувати свою діяльність й платіжних систем та раціональне їх використання, оцінювати можливості та рівні ризиків, які можуть породжуватись, а при неефективному управлінні й реалізовуватись.

Література

1. Бойківська Л. І. Методи оцінок банківських ризиків / Л. І. Бойківська // Актуальні проблеми розвитку регіону. 2009. №5. С. 164–168.
2. Примостка Л. О. Економічні ризики в діяльності банків / Л. Примостка // Банківська справа. 2004. №3. С. 17–23.
3. Ковалев В. В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / Ковалев В. В. М.: Финансы и статистика, 1996. 432 с.

4. Лук'янова В. В. Економічний ризик: [навчальний посібник] / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. К.: 108 Академ-видав, 2007. 462 с.
5. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: [навчальний посібник]. 2-ге вид., доп. і перероб. / С. М. Ілляшенко. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 220 с.
6. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія] / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. К.: КНЕУ, 2004. 480 с.
7. Севрук В. Т. Банковские риски / В. Т. Севрук. М.: Дело, 2005. 72 с.
8. Управління ризиками банків: монографія. у 2 т. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / За ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. 283 с.
9. Бондаренко Л. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності комерційного банку [Текст]: автореф. дис.. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Л. А. Бондаренко. К.: КНЕУ, 2007. 23 с.
10. Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72819050>
11. Балакіна Ю. Імплементация міжнародних стандартів у законодавство України щодо нагляду (оверсайта) платіжних систем та систем розрахунків / Ю. Балакіна // Вісник НБУ. 2013. № 12. С. 35–41.
12. Руцишин Н. М., Костак З. Р. Платіжна система України та безпека її функціонування / Н. М. Руцишин, З. Р. Костак // Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». 2017. № 19. С. 453.
13. Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні: Постанова Правління НБУ від 28.11.2014 р. № 755. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14/page>.

References

1. Boykivska L. I. Methods of Banking Risk Assessment / LI. Boykivska // Actual problems of regional development. 2009. N5. P. 164–168.
2. Primostka L. O. Economic risks in the activity of banks / L. Primostka // Banking. 2004. N3. P. 17–23.
3. Kovalev V. V. Financial Analysis: Capital Management. Investment choices. Analysis of reporting / V. V. Kovalev. M.: Finance and statistics, 1996. 432 p.
4. Lukyanova V. V. Economic risk: [textbook] / V. V. Lukyanova, T. V. Head. K.: 108 Academvidv, 2007. 462 p.
5. Ilyashenko S. M. Economic risk: [textbook]. 2nd species, Suppl. and recycling. / S. M. Ilyashenko. K.: Center for Educational Literature, 2004. — 220 p.
6. Vitlinsky V. V. Riskology in Economics and Entrepreneurship: [monograph] / V. V. Vitlinsky, G. I. Velikoivanenko. K.: KNEU, 2004. 480 p.
7. Sevruk V. T. Bank Risks / VT Sevruk. M.: Delo, 2005. 72 p.
8. Bank Risk Management: A Monograph. in 2 vols Vol. 1: Risk management of basic banking operations / [A. O. Epifanov, TA Vasilyeva, S. M. Kozmenko, etc.] / Ed. Doctor of Economics. of sciences, prof. A. A. Epifanov and Dr. Econ. of sciences, prof. TA Vasilyeva. Sums: DVBS «UABS NBU», 2012. 283 p.
9. Bondarenko L. A. Risk-management of credit activity of a commercial bank [Text]: abstract. Ph.D. econom. Sciences: Special. 08.00.08 Money, Finance and Credit / LA Bondarenko. K.: KNEU, 2007. 23 p.
10. Metodichni rekomendatsii z upravlinnia ryzykamy v platizhnykh systemakh. Ofitsiyni sait NBU. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72819050>
11. Balakina Yu. Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv u zakonodavstvo Ukrainy shchodo nahliadu (oversaita) platizhnykh system ta system rozrakhunkiv / Yu. Balakina // Visnyk NBU. 2013. № 12. S. 35–41.
12. Rushchyshyn N. M., Kostak Z. R. Platizhna systema Ukrainy ta bezpeka yii funksionuvannia/ N. M. Rushchyshyn, Z. R. Kostak // Elektronne naukove vydannia «Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky». 2017. № 19. S. 453.
13. Polozhennia pro nahliad (oversait) platizhnykh system ta system rozrakhunkiv v Ukraini: Postanova Pravlinnia NBU vid 28.11.2014 r. № 755. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14/page>.

Чернецька Людмила Вікторівна

аспірантка

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Чернецкая Людмила Викторовна

аспирантка

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

Chernetska Lyudmila

Postgraduate Student of the

SO «Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine»

ORCID: 0000-0002-6622-6964

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5739

**КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ
ЗМЕНШЕННЯ ВТРАТ РОБОЧОЇ СИЛИ**

**КОНЦЕПЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ
ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ
УМЕНЬШЕНИЯ ПОТЕРЬ РАБОЧЕЙ СИЛЫ**

**THE CONCEPT OF FORMING
ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS
FOR REDUCING LABOR LOSSES**

Анотація. Людський потенціал становить першооснову національного багатства кожної країни, що одночасно виступає рушійною силою і метою економічного зростання. Як відомо, в економіці людині відводиться центральне місце у системі виробничих зв'язків як одного із факторів виробництва. Тому, збереження та ефективне використання робочої сили в суспільному виробництві є найважливішою передумовою стабільного зростання будь-якої країни. При цьому надзвичайно важливо забезпечити наявність механізму управління цього процесу та вироблення державними органами влади, різними інституціями системних заходів щодо попередження та зменшення обсягів втрат робочої сили. Метою статті є розкриття моделі та структури організаційно-економічного механізму зменшення втрат робочої сили як фактору економічного зростання в Україні шляхом визначення його основних засад, структури та основних напрямів реалізації. У статті обґрунтовано концептуальні основи формування організаційно-економічного механізму зменшення втрат робочої сили, дія якого буде спрямована на зменшення негативного впливу детермінант на процеси формування, розподілу (перерозподілу) та використання робочої сили. Визначено основну мету його функціонування, індикатори та критерії оцінювання результативності, об'єкти та суб'єкти управління, підмеханізми, стратегічні завдання, в рамках яких повинні розроблятися конкретні заходи щодо зменшення рівня передчасної смертності, еміграції, інвалідності, безробіття та економічної неактивності населення. Дослідження дозволило визначити такі цілі досліджуваного механізму як: забезпечення збереження та розширення потенціалу робочої сили; забезпечення реалізації прав громадян на працю та розширення можливостей їх зайнятості; забезпечення принципів гідної праці на робочому місці. Ключовим критерієм оцінювання результативності заходів є система таких показників як: зростання виробництва на душу населення; зростання споживання на душу населення; зростання перевищення виробництва над споживанням на душу населення.

Ключові слова: економічне зростання, людський потенціал, робоча сила, механізм, організаційно-економічний механізм.

Аннотация. Человеческий потенциал составляет первооснову национального богатства каждой страны, одновременно выступает движущей силой и целью экономического роста. Как известно, в экономике человеку отводится центральное место в системе производственных связей как одного из факторов производства. Поэтому, сохранение и эффективное использование рабочей силы в общественном производстве является важнейшей предпосылкой стабильного роста любой страны. При этом очень важно обеспечить наличие механизма управления этого процесса и выработки государственными органами власти, различными институтами системных мер по предупреждению и уменьшению объемов потерь рабочей силы. Целью статьи является раскрытие модели и структуры организационно-экономического механизма уменьшения потерь рабочей силы как фактора экономического роста в Украине путем определения его основных принципов, структуры та основных направлений реализации. В статье обоснованы концептуальные основы формирования организационно-экономического механизма уменьшения потерь рабочей силы, действие которого будет направлена на уменьшение негативного влияния детерминант на процессы формирования, распределения (перераспределения) и использования рабочей силы. Определена основная цель его функционирования, индикаторы и критерии оценки результативности, объекты и субъекты управления, подмеханизмы, стратегические задачи, в рамках которых должны разрабатываться конкретные меры по уменьшению уровня преждевременной смертности, эмиграции, инвалидности, безработицы и экономической неактивности населения. Исследование позволило определить следующие цели исследуемого механизма: обеспечение сохранения и расширения потенциала рабочей силы; обеспечение реализации прав граждан на труд и расширения возможностей их занятости; обеспечения принципов достойного труда на рабочем месте. Ключевым критерием оценки результативности мероприятий является система таких показателей: рост производства на душу населения; рост потребления на душу населения; рост превышение производства над потреблением на душу населения.

Ключевые слова: экономический рост, человеческий потенциал, рабочая сила, механизм, организационно-экономический механизм.

Summary. Human potential is at the heart of each country's national wealth, which is at the same time the driving force and goal of economic growth. As you know, in the economy of man is central to the system of industrial relations as one of the factors of production. Therefore, the preservation and efficient use of labor in social production is a crucial prerequisite for the sustainable growth of any country. At the same time, it is extremely important to ensure that there is a mechanism for managing this process and for the state authorities, various institutions to establish systematic measures to prevent and reduce the amount of labor losses. The purpose of the article is to reveal the model and structure of organizational and economic mechanism for reducing labor losses as a factor of economic growth in Ukraine by defining its basic principles, structure, principles, main directions of implementation. In the article the conceptual bases of formation of organizational and economic mechanism of reduction of labor losses are substantiated, the action of which will be directed on reducing the negative influence of determinants on the processes of formation, distribution (redistribution) and use of labor. The main purpose of its functioning, indicators and criteria of performance evaluation, objects and subjects of management, sub-mechanisms, strategic tasks within which specific measures should be developed to reduce the level of premature mortality, emigration, disability, unemployment and economic inactivity of the population. The study identified the following key goals: ensuring the conservation and enhancement of workforce capacity; ensuring the realization of citizens' rights to work and expanding their employment opportunities; ensuring the principles of decent work in the workplace. The key criterion for evaluating the effectiveness of measures is a system of indicators: increase in output per capita; per capita consumption growth; an increase in excess production per capita.

Key words: economic growth, human potential, labor force, mechanism, organizational and economic mechanism.

Постановка проблеми. Для економічної науки, що досліджує реальну дійсність, головними цілями є не тільки пояснення процесів, явищ, тенденцій, фактів і прогноз варіантів подій, що само по собі надзвичайно важливо, але і також вироблення конкретних дій (рішень, механізмів, моделей, інструментів, заходів) у напрямку життєдіяльності. З огляду на те, що ефективність використання робочої сили і інтенсивність процесу її відтворення мають першочергове значення для реалізації конкурентних переваг будь-якої економіки, формування організаційно-економічного механізму державного

управління кількісного збереження трудового потенціалу, в умовах, що склалися в Україні (високий рівень передчасної смертності, а також високі показники не участі в економічній діяльності), є на сьогодні пріоритетним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації з проблем модернізації державного управління спрямованого на розвиток людського потенціалу поширені в Інституті демографії та соціальних досліджень НАН України (Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, І. О. Курило та ін. [1]). Також, сучасні недоліки та перешкоди системи державного управління

щодо збереження формування, використання та розвитку людського потенціалу висвітлено в працях таких українських науковців як О. Ф. Новікової, О. Г. Сидорчук [2] та багато ін. Конкретні заходи державної політики з метою сприяння розвитку та недопущення втрат трудового потенціалу, зокрема його кількісної складової — чисельності робочої сили потребують подальшої розробки та обґрунтування.

Метою статті є розкриття моделі та структури організаційно-економічного механізму зменшення втрат робочої сили як фактору економічного зростання в Україні шляхом визначення його основних засад, структури, принципів, основних напрямів та етапів реалізації.

Виклад основного матеріалу. Термін «механізм» використовується в науковій літературі, в тому числі економічній, досить давно. Ще К. Маркс при дослідженні великого виробництва при капіталізмі використовував дефініцію «економічний механізм» [3, с. 19]. В сучасних економічних дослідженнях категорія механізму широко використовується в різних сферах. Іноді під механізмом розуміють «сукупність станів системи» або «головний рушій розвитку (головний елемент структури системи, особливості його взаємодії з іншими елементами)» [4, с. 26]. І які б ми не використовували джерела, різні визначення терміну «механізм» в основі своїй вони мають загальне: механізм — це безліч взаємопов'язаних структурних одиниць, які надають об'єкту руху. При цьому виділяються два підходи: перший — механізм може розглядатися як *сукупність* елементів, які впливають на розвиток об'єкта; другий, — як *взаємозв'язок і взаємодія* елементів, які забезпечують розвиток об'єкта. Як економічне явище «механізм» застосовується в таких чотирьох значеннях: 1) як сукупність цілеспрямованих впливів; 2) як взаємозв'язок і взаємодія сукупності факторів; 3) як комплекс послідовних заходів; 4) як сукупність закономірних зв'язків і відносин [5, с. 38].

Механізм, також, може бути комплексним і мати в собі декілька самостійних механізмів. Поняття «механізм», як правило, використовується в поєднанні з термінами «економічний», «організаційний», «соціально-економічний» та «організаційно-економічний». Щодо «організаційно-економічного механізму», то як правило, даний термін, в економічній літературі застосовується для окреслення організаційних елементів економічного механізму. Своєю чергою, «економічний механізм» можна визначити як систему економічних заходів, форм, методів, спрямованих на вдосконалення системи управління, виробничо-організаційних відносин, забезпечення збалансованості інтересів суб'єктів

господарювання, загальнодержавних цілей та соціальних результатів [6, с. 211]. Наразі, більшість дослідників розглядають його як систему, в основу якої вкладають сукупність окремих елементів, таких як *цілі, функції, важелі, принципи, методи, інструменти й форми*.

Втрати робочої сили окреслюється нами за двома підходами: 1) ресурсний — природне та міграційне скорочення населення економічно-активного віку та кількість осіб, які повністю втратили працездатність (отримали інвалідність); 2) процесний — нераціональність використання працездатного населення економічного активного віку через безробіття, економічну пасивність, вимушену неповну зайнятність та тимчасову непрацездатність.

Таким чином, розглянувши визначення поняття «механізм», «організаційно-економічний механізм» та сутність «втрати робочої сили» можна сформулювати власне бачення «організаційно-економічного механізму зменшення втрат робочої сили», — як *системи дії заходів (з використанням дієвих організаційно-економічних інструментів, методів державного управління) у напрямку та цілеспрямованому впливу на детермінанти втрат робочої сили, що прямо чи опосередковано забезпечують максимальне збереження кількісного потенціалу робочої сили та зростання можливостей її ефективного використання, задля забезпечення довготривалого економічного зростання*.

Виходячи з традиційних поглядів на систему управління трудовим потенціалом, як складової частини управління соціально-економічним розвитком держави, *організаційно-економічний механізм зменшення втрат робочої сили* є одним із його складових (відповідає за збереження його кількісної складової) (рис. 1).

При дослідженні втрат робочої сили, необхідно спиратися на методологічні положення про трьох фазу структуру процесу її відтворення: формування, розподілу і використання. У цьому визначенні з'являються певні ознаки управлінської технології терміну «механізм» — як послідовність процесів.

Фаза формування робочої сили включає: природне відтворення населення; придбання самої здатності до праці за допомогою загальної та фахової освіти, первинної професійної підготовки; відновлення й розвиток здатності до праці; міграційний приріст (скорочення). На даній фазі формується потенціал вхідних потоків робочої сили на ринок праці.

Фаза розподілу (перерозподілу) — розподіл і перерозподіл сукупної робочої сили по сферах, галузях і територіях, розміщення працівників на робочих місцях. Розподіл включає залучення до національної

Рис. 1. Місце організаційно-економічного механізму зменшення втрат робочої сили в системі механізмів вищого рівня

Джерело: складено автором

економіки нових працівників, що закінчили навчальні заклади, а також економічно неактивних чи безробітних внаслідок скорочення, звільнення, банкрутства та інших причин. У системі ринкової економіки ця фаза забезпечується функціонуванням ринку праці, рухом робочої сили по потоках на ньому.

Фаза використання робочої сили включає трудову діяльність, у процесі якої безпосередньо реалізується робоча сила як здатність до праці. Ця фаза полягає у використанні робочої сили на підприємствах, в установах та організаціях і в економіці країни взагалі.

Таким чином, організаційно-економічний механізм зменшення втрат робочої сили може містити у собі три окремі, проте, взаємопов'язані (результати одного впливають на початковий стан іншого) механізми: на фазі формування робочої сили; на фазі її розподілу; на фазі використання робочої сили.

Організаційно-економічний механізм зменшення втрат робочої сили як будь-який господарський механізм, у межах своїх дій повинні реалізувати відповідну *мету*, шляхом вирішення певних *завдань* за допомогою *функцій управління* та передбачає застосування відповідних *принципів*; об'єднує блоки та елементи, взаємодія яких забезпечує цілеспрямований вплив на *виявлення (встановлення причинно-наслідкового зв'язку), усунення чи зниження* рівня факторів, що детермінують втрати робочої сили (рис. 2). Своєю чергою, «детермінанти втрат робочої сили» — несприятливі умови, різного походження та характеру дії (структурні, інституційні, виробничі, поведінкові та інші), вплив яких (кожної окремо або сукупний) визначають рівень абсолютних втрат робочої сили та її недовикористання в суспільному виробництві.

Також, не можна не враховувати, що на результати діяльності всіх блоків організаційно-економічного механізму відбувається *зворотний вплив* усіх детермінант.

З точки зору функціонального підходу, та дотримуючись традиційного представлення структур організаційно-економічного механізму для економічної науки, ми погоджуємось з тим, що у структурі організаційно-економічного механізму зменшення втрат робочої сили повинні виокремлюватися такі структурні підсистеми: система цілей і завдань, функціональна система, система забезпечення

рис. 3. Система цілей і завдань організаційно-економічного механізму зменшення втрат робочої сили повинна містити мету та основні завдання, на які скеровуються дії щодо управління, а також *критерії оцінки та індикатори*, за якими можна судити, що зусилля механізму правильно скеровується на досягнення мети.

Кінцева *мета* даних організаційно-економічних механізмів полягає в *максимальному збереженні кількісного потенціалу робочої сили та забезпеченні її тривалої трудової діяльності*.

На сьогодні ключові стратегічні орієнтири (табл. 1) з досліджуваної нами проблеми окреслені у «Цілях Сталого Розвитку (ЦСР) — Україна» [7], які розроблені на основі адаптації до глобальних Цілей Сталого Розвитку, затверджених на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 р. [8].

Припинення трудової діяльності на території країни від еміграції, передчасної смертності, безробіття, інвалідності, економічної пасивності, а також від тимчасової непрацездатності стає причиною щорічного недоотримання величини суспільного

Рис. 2. Концептуальна модель дії організаційно-економічного механізму зменшення втрат робочої сили

Джерело: складено автором

продукту (ВВП), зокрема його чистих вигід, які можна виміряти як різницю між потенційним виробництвом та споживчими витратами. Таким чином, *ключовим критерієм* оцінювання результативності заходів організаційно-економічних механізмів зменшення втрат робочої сили як фактора економічного зростання є система зображена на рис. 4.

Для досягнення мети необхідна реалізація таких стратегічних завдань:

1. Фаза формування (збереження) робочої сили:
Стратегічна мета — забезпечення збереження та розширення потенціалу робочої сили. Завдання: 1) створення умов щодо здорового і довготривалого життя; 2) створення сприятливих умов для

Таблиця 1

Індикатори зменшення втрат робочої сили згідно ЦСР в Україні

Індикатор	Цільові значення
<i>Ціль 3: Міцне здоров'я і благополуччя</i>	
3.5.1 Ймовірність померти в 20–64 роки, чоловіки, ‰	2015 р. — 389; 2020 р. — 360 2025 р. — 330; 2030 р. — 290
3.5.2 Ймовірність померти в 20–64 роки, жінки, ‰	2015 р. — 155; 2020 р. — 150 2025 р. — 140; 2030 р. — 130
<i>Ціль 8: Гідна праця та економічне зростання</i>	
8.3.1 Рівень зайнятості населення віком 20–64 роки, %	2015 р. — 64,4; 2020 р. — 66,0 2025 р. — 68,0; 2030 р. — 70,0
8.4.1 Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15–24 роки, %	2015 р. — 17,7; 2020 р. — 17,0 2025 р. — 16,5 р. 2030 р. — 15,5

попередження безповоротного відтоку людських ресурсів за межі країни; 3) розширення можливостей здобуття освіти (професійної освіти). Забезпечення її відповідності потребам ринку праці.

2. Фаза розподілу/перерозподілу: Стратегічна мета — забезпечення реалізації прав громадян на

працю та розширення можливостей їх зайнятості. Завдання: 1) стимулювання збільшення реальної пропозиції робочої сили (збільшення рівня економічної активності населення); 2) стимулювання збільшення попиту на робочу силу (збільшення кількості робочих місць); 3) збалансування попиту

Рис. 3. Функціональні складові (підсистеми) організаційно-економічного механізму зменшення втрат робочої сили

Джерело: складено автором

$$\left. \begin{array}{l} \frac{Q}{S} \Rightarrow \mathbf{max} \text{ – зростання суспільного виробництва на душу населення;} \\ \frac{C}{S} \Rightarrow \mathbf{max} \text{ – зростання суспільного споживання на душу населення;} \\ \frac{(Q-C)}{S} \Rightarrow \mathbf{max} \text{ – перевищення виробництва над споживанням на душу населення.} \end{array} \right\}$$

Рис. 4. Ключовий критерій оцінювання результативності заходів організаційно-економічних механізмів зменшення втрат робочої сили
Джерело: складено автором

і пропозиції робочої сили (зростання рівня зайнятості).

3. Фаза використання: Стратегічна мета — забезпечення принципів гідної праці на робочому місці. Завдання: 1) забезпечення ефективного залучення робочої сили до суспільного виробництва; 2) забезпечення створення сприятливих та безпечних умов трудової діяльності; 3) забезпечення створення системи мотивації до трудової діяльності безпосередньо на робочому місці.

Мета функціонування організаційно-економічних механізмів зменшення втрат робочої сили досягається шляхом реалізації таких функцій управління як *планування, організація, мотивація, моніторинг, аналіз та контроль*.

Ядром досліджуваних механізмів є *економічні інструменти*, що являють собою способи впливу на негативну дію детермінант втрат робочої сили. Їх слід розглядати в формі «пакетного набору» з *методів* (прямих та непрямих: заборони, обмеження, стимули, регламентація діяльності, програми тощо) та економічних *важелів* (бюджетно-податкові (фіскальні), фінансово-кредитні, цінові та ін.)

Процес формування організаційно-економічних механізмів зменшення втрат робочої сили повинен передбачати дотримання таких основних принципів функціонування, як: *цілеспрямованості* — передбачає створення системи, в якій всі елементи складають єдиний механізм, що спрямований на досягнення кінцевої мети; *функції управління* формуються і змінюються відповідно до цілей її досягнення; *оперативності* — розробка відповідних у часі заходів щодо попередження втрат та їх впровадження, тобто зменшення лагу між розробкою рішень та їх безпосередньою реалізацією; *комплексності та взаємодії* — систему організаційно-економічного механізму слід розглядати як єдність усіх складових (елементів) у певному порядку та взаємозв'язку, охоплюючи при цьому всі стадії відтворення робо-

чої сили: формування, розподілу, використання. Тобто, необхідна послідовність та комплексність управлінських дій. Наприклад, прийняття заохочувальних демографічних заходів щодо зростання народжуваності збільшує число жінок, які перебувають у відпустках по догляду за дитиною, тому для пришвидшення та полегшення повернення їх на ринок праці необхідні дієві заходи політики зайнятості. Також, необхідно, щоб старше покоління могло піклуватися про своїх онуків (а не навпаки), а цього важко досягти без покращення системи охорони здоров'я України; *децентралізації* — принцип передбачає цивілізовану взаємодію централізації та децентралізації в управлінні. Забезпечується за умови гармонізації їх інтересів, а також чіткого визначення завдань, функцій, пріоритетів, повноважень і відповідальності кожного рівня; *ефективності* — ефективне використання ресурсів у процесі реалізації механізму та забезпечення збереження стійкого результату; *інноваційності* — пошук нових методів і інструментів регулювання, спрямованих на збереження та розширення трудового потенціалу країни; *гнучкості* — оперативна адаптація механізму до змін соціально-економічної ситуації в країні, що потребує своєчасного коригування; *соціальності, інклюзивності реалізованих заходів та відповідальності керуючої системи*. Досягнені результати економічного зростання має відчутти кожен член суспільства, охоплювати усі сфери його життя.

Висновки. Організаційно-економічний механізм зменшення втрат робочої сили є складовим системи управління трудовим потенціалом країни, дія якого спрямована на максимальне збереження кількісного потенціалу робочої сили та забезпечення її тривалої трудової діяльності. Проведене дослідження його концептуальних основ формування подано у трирівневій організаційній структурі за фазами відтворення робочої сили, що функціонує, спираючись на принципи та функції управління, з урахуванням

оцінки стану та детермінантів впливу на втрати робочої сили.

Продовження наукових розвідок за даною проблематикою, полягає розробленні системи конкретних

заходів (з відповідним набором інструментів, методів, тощо) щодо попередження та зменшення рівня втрат робочої сили на всіх фазах її відтворення: формування, розподіл (перерозподіл) та використання.

Література

1. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: кол. моногр. // Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, І. О. Курило та ін.; за ред. Е. М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України. 2012. С. 280.
2. Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г. Модернізація державного управління у контексті збереження людського потенціалу в умовах обмежених можливостей // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2015. Вип. 10. С. 309–312.
3. Козлова О. А. Организационно-экономический механизм реализации региональной политики занятости // Экономика региона. 2008. № 1. С. 19–30.
4. Чаленко А. Ю. О понятийной неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях // Экономика промышленности. 2010. № 3. С. 26–33.
5. Моргачов І. Організаційно-економічний механізм управління ефективною діяльністю проектних організацій // Схід. 2006. № 5. С. 38–39.
6. Калининкова И. О. Управление социально-экономическим потенциалом региона. Издательский дом «Питер». 2012. 234 с.
7. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
8. Цілі сталого розвитку 2016–2030: Офіційний веб-сайт Організації Об'єднаних Націй в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

References

1. Libanova, E.M., Makarova, O.V., Kurylo, I.O. et al. (2012). «Human Development in Ukraine: social and demographic factors for modernization of the national economy (collective monograph)», E. M. Libanova (Ed.), Kyiv: In-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy [In Ukrainian].
2. Novikova, O. F. and Sydorchuk, O. Gh. (2015). «Modernization of public administration in the context of preservation of human potential in conditions of disability», Visnyk Kam'janecj-Podiljskoghho nacionaljnoghho universytetu imeni Ivana Oghijenka. Ekonomichni nauky, vol. 10. PP. 309–312 [In Ukrainian].
3. Kozlova, O.A. (2008). «Organizational and economic mechanism for the implementation of the regional employment policy», Ekonomika regiona, vol. 1. PP. 19–30 [In Russian].
4. Chalenko, A. Yu. (2010). «On the conceptual uncertainty of the term «mechanism» in economic research», Ekonomika promyslovosti, Vol. 3. PP. 26–33 [In Ukrainian].
5. Morghachov, I. (2006). «Organizational-economic mechanism of managing effective efficiency of design organizations», Skhid, Vol. 5. PP. 38–39 [In Ukrainian].
6. Kalinnikova, I.O. (2012). Upravlenie sotsialno-ekonomicheskim potentsialom regiona [Management of the socio-economic potential of the region], Izdatelskiy dom «Piter» [In Russian].
7. Ministerstvo ekonomichnogho rozvytku i torghivli Ukrainy (2017) «Sustainable Development Goals: Ukraine: national report», available at: URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (Accessed 24 March 2020).
8. The official site of United Nations in Ukraine, «Sustainable Development Goals 2016–2030», available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (Accessed 24 March 2020).

Павлова Олена Миколаївна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*

Павлова Елена Николаевна

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой аналитической экономики и природопользования
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки*

Pavlova Olena

*Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of
Analytical Economics and Environmental Management
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

ORCID: 0000-0002-8696-5641

Павлов Костянтин Володимирович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри аналітичної економіки та природокористування
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*

Павлов Константин Владимирович

*доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры аналитической экономики и природопользования
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки*

Pavlov Konstantin

*Doctor of Economics, Professor, Professor of the
Department of Analytical Economics and Environmental Management
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

ORCID: 0000-0003-2583-9593

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5737

**ЛОГІСТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ
ГАЗОТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ:
МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**ЛОГИСТИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ
МЕЖДУ СУБЪЕКТАМИ ГАЗОТРАНСПОРТНОЙ
ОТРАСЛИ: МЕХАНИЗМ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

**LOGISTIC INTERACTIONS BETWEEN
GAS TRANSMISSION ENTITIES: THE MECHANISM
OF IMPLEMENTATION AND PROSPECTS**

Анотація. В статті здійснено спробу систематизувати підходи до логістичної взаємодії між суб'єктами газотранспортного призначення, що дозволило представити авторами механізм логістичної взаємодії, які базуються на оцінці взаємодії між суб'єктами ринку природного газу та логістичної системи ці газотранспортної галузі, де особливого значення згідно нашої гіпотези належить ти заці ним процесом на газотранспортних підприємствах. В результаті нашого дослідження вдалося суттєво збагатити теоретичні та практичні знання та уявлення в аспектах: значущості стратегічного сценарію розвитку векторів газового ринку включаючи газотранспортну систему; формування синергетичного ефекту логістичного ланцюга

в напрямі безперебійності газових потоків принциповість складання найоптимальніших логістичних маршрутів; мінімізація втрат газотранспортних підприємств від логістичної взаємодії. Особливе значення в процесі дослідження відводиться ролі та значимості «логістичної взаємодії» в контексті плановості, мотивації, організації та моніторингу, а також контролю над транспортуванням газових ресурсів. В свою чергу елементом «логічної взаємодії» пропонуємо вважати «інформаційне забезпечення», яке покликане виконувати функціональні зобов'язання задля бачення та прогнозування векторів розвитку газового ринку та розвитку самих газотранспортних підприємств, підвищення рівня якісних показників природного газу та послуг по його транспортуванню, моніторинг ринкового середовища наявності альтернативних енергоносіїв. Наше бачення дозволяє представити увазі сформувану гіпотезу «логістичної взаємодії» шляхом взаємодії між собою чотирьох блоків: інформаційно-логістичного, витратно-технологічного, контрактного та регулюючого. Це в свою чергу дозволить цілісно поєднувати складові запропонованого нами логістичного ланцюга, де кожен з блоків є прямо, або опосередковано дотичними до іншого прямими та зворотними зв'язками в єдиному потоці переміщення газових ресурсів.

Ключові слова: газотранспортна система, інформаційна мережа, логістична взаємодія, синергетичний ефект, кон'юнктура ринку, газорозподільні підприємства.

Анотація. В статтю предпринята попытка систематизировать подходы к логистическому взаимодействию между субъектами газотранспортного назначения, что позволило представить авторами сам механизм логистического взаимодействия что основаны на оценке взаимодействия между субъектами рынка природного газа и логистической системой газотранспортной отрасли. В результате нашего исследования удалось существенно обогатить теоретические и практические знания, а так же представления в аспектах: значимости стратегического сценария развития векторов газового рынка включая газотранспортную систему; формирования синергетического эффекта логистической цепи в направлении бесперебойности газовых потоков принципиальность составления оптимальных логистических маршрутов; минимизация потерь газотранспортных предприятий от логистического взаимодействия. Особое значение в процессе исследования отводится роли и значимости «логистического взаимодействия» в контексте плановости, мотивации, организации и мониторинга, а также контроля над транспортировкой газовых ресурсов. В свою очередь элементом «логической взаимодействия» предлагаем считать «информационное обеспечение», которое призвано выполнять функциональные обязательства для видения и прогнозирования векторов развития газового рынка и развития самих газотранспортных предприятий, повышение уровня качественных показателей природного газа и услуг по его транспортировке, мониторинг рыночного среды наличия альтернативных энергоносителей. Наше видение позволяет представить вниманию сложившуюся гипотезу «логистического взаимодействия» путем взаимодействия между собой четырех блоков: информационно-логистического, расходно-технологического, контрактного и регулирующего. Это в свою очередь позволит целостно сочетать составляющие предложенного нами логистической цепи, где каждый из блоков является прямо или косвенно причастными к грузому прямыми и обратными связями в едином потоке перемещения газовых ресурсов.

Ключевые слова: газотранспортная система, информационная сеть, логистическая взаимодействие, синергетический эффект, конъюнктура рынка, газораспределительные предприятия.

Summary. The article attempts to systematize the approaches to logistic interaction between the subjects of gas transportation purpose, which allowed to present to the authors a mechanism of logistic interaction based on the evaluation of the interaction between the subjects of the natural gas market and the logistic system of these gas transport industries, where our hypothesis is of particular importance. you are interested in the process at gas transportation companies. As a result of our research, we have been able to substantially enrich the theoretical and practical knowledge and ideas in the following aspects: the importance of the strategic scenario for the development of gas market vectors, including the gas transportation system; formation of the synergistic effect of the logistics chain in the direction of uninterrupted gas flows, the principle of drawing up the most optimal logistics routes; minimization of losses of gas transportation enterprises from logistical interaction. Of particular importance in the research process is the role and importance of «logistical interaction» in the context of planning, motivation, organization, and monitoring, as well as control over the transportation of gas resources. In turn, we propose to consider as an element of «logical interaction» «information support», which is intended to fulfill functional obligations for the purpose of seeing and forecasting vectors of gas market development and development of gas transportation enterprises, improving the level of quality indicators of natural gas and its transportation services, monitoring of the market environment of availability of alternative energy carriers. Our vision allows us to present the formed hypothesis of «logistical interaction» through the interaction of four blocks: information-logistic, cost-technological, contract and regulatory. This, in turn, will allow us to integrate the components of our proposed logistics chain, where each of the blocks is directly or indirectly involved in the other by direct and feedback links in a single flow of gas resources.

Key words: gas transportation system, information network, logistic interaction, synergistic effect, market conditions, gas distribution companies.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Важливість логістичних процесів та їх взаємодії, як складової частини управлінсько-організаційних процесів на суб'єктах газотранспортної галузі є загальноприйнятою та необхідною умовою стабільного функціонування та розвитку підприємницьких структур. Оскільки логістична політика підприємств лежить в площині інноваційної спрямованості діяльності організацій, варто відмітити необхідність застосування певної системності в цій царині. Системність логістичної спрямованості діяльності газотранспортних та газорозподільних підприємств має бути процесом безперервного відтворення з етапністю своєї реалізації, тобто чіткістю цілей логістичних засад.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні, практичні та методологічні сторони логістичної взаємодії підприємств досліджено в працях таких вчених, як Л. Логіненко, А. Мартинова та О. Павлова. Чималу палітру наукової новизни було опрацьовано в наукових працях В. Купчака, С. Груб'як [3; 6; 7; 9]. Однак, не дивлячись на достатній масив змістовного наповнення використання логістичних підходів між суб'єктами газотранспортної галузі, слід відмітити, що результати їх дослідження не носять системний характер, а окреслені питання потребують глибшого аналізу, структурованого та практичного використання.

Формування цілей статті: Систематизувати підходи до впровадження логістичної взаємодії між суб'єктами газотранспортної галузі до об'єктивно обумовленої гіпотези.

Мета в свою чергу, охоплює комплекс завдань, які було реалізовано в ході дослідження:

- аналіз газотранспортної системи в напрямі необхідності логістичної взаємодії;
- здійснити оцінку взаємодії суб'єктів ринку природного газу з логістичною системою газотранспортних підприємств;
- розглянути передумови формування комплексної інформаційної мережі;
- довести синергетичний ефект на формування впливу логістичної системи на мінімізацію витрат підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логістична взаємодія газотранспортної галузі в умовах строковості кон'юнктури ринку дозволяє об'єднати зусилля операційних, інвестиційних та фінансових видів діяльності підприємств та її інфраструктурних сегментів та в свою чергу дозволить досягти синергетичного ефекту. Що зрештою і окреслює цінність доведеної нами гіпотези нижче.

Буде вірним розуміння «логістичної взаємодії» в контексті плановості, організації, моніторингу та

контролю над передачею газових ресурсів до споживачів по найоптимальніше вигідних маршрутах, при обранні найдоцільніших інформаційних потоків. Логістичне переміщення газових ресурсів слід розглядати в двох аспектах: дієвому, на якому відбувається розподіл газових ресурсів шляхом перевезення, зберігання, розподілу газу та інституційному, який обумовлює вибір каналу збуту розподілу, згодом його моніторингу та контролю над подальшою діяльністю [5].

Дієвий аспект забезпечує логістичну передачу газових ресурсів магістральними та розподільними газовими проводами та осередками зберігання газу. В свою чергу дієвий аспект включає в себе: логістику транспортування газу, логістику підземних сховищ та резервів, а також логістику газорозподілу. Інституціональний аспект, в свою чергу формує взаємозв'язок між структурними логістичними елементами, які включають наступні компоненти:

- самі газодобувні підприємства;
  - газотранспортні підприємства, які по своїй суті є дочірними підприємствами ПАТ «Укртрансгаз» по зберіганню природного газу;
  - газорозподільні підприємства, які передають газові ресурси розподільними газопроводами до споживача та підпорядковуються НАК «Нафтогаз України»;
  - розрахункові центри-ДК «Газ України», який орієнтований для оплати спожитих обсягів газу;
  - оптові імпортери природного газу, серед яких дилери «Укргазвидобування» і державні та недержавні газові трейдери;
  - страхові компанії, банки та консалтингові центри
- Візуалізовано схему оцінки взаємодії суб'єктів ринку природного газу на логістичну систему газотранспортних підприємств, яку представлено нами на рис. 1.

Важливим елементом оцінки взаємодії суб'єктів та логістичної мережі є формування комплексної інформаційної системи. Саме інформаційна система покликана виконати ряд важливих завдань на підприємствах газотранспортного призначення:

- бачення векторів розвитку газового ринку та стратегії розвитку газотранспортних підприємств;
- налагодження системи функціонування та в майбутньому безперебійності логістики газових потоків;
- прокладання найоптимальніших маршрутів;
- оптимізація споживацького сектору;
- забезпечення необхідного балансуєчого стану між потужностями газосховищ та газотранспортної мережі;

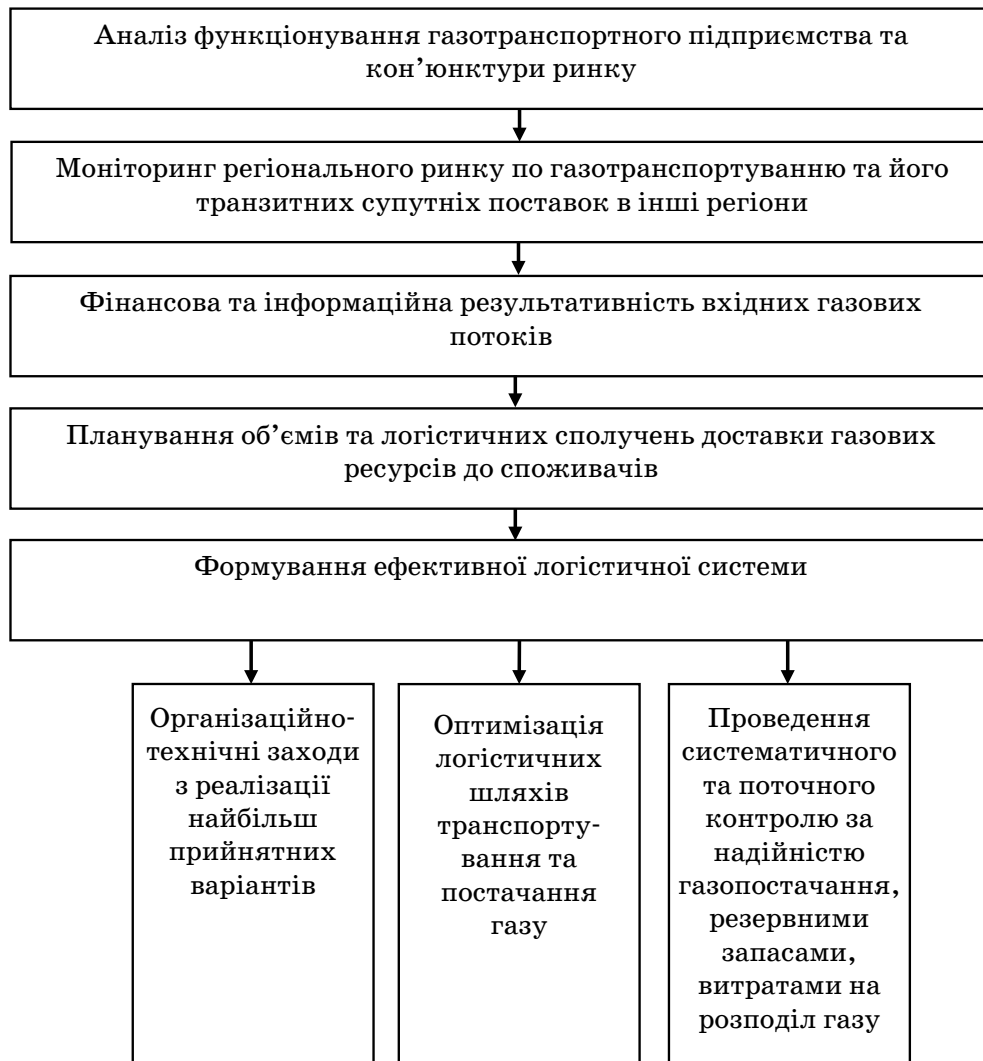

Рис. 1. Схема оцінки взаємодії суб'єктів ринку природного газу та логістичну систему газотранспортних підприємств

Джерело: удосконалено автором на основі [8]

- прогноз потужнісних характеристик діяльності регіональної системи транспортування газу та зберігання газових сховищ;
- підвищення якісних показників природного газу та послуг по його транспортуванню;
- моніторинг ринкового середовища наявності альтернативних енергоносіїв;

Передбачення втрат з логістичної діяльності за усталеними тарифами для споживачів [1].

Наше бачення дозволило сформувати гіпотезу інформаційно-логістичної взаємодії шляхом систематичного зв'язку між чотирма блоками: інформаційно-логістичними; витратно-технологічним; регулюючим газові потоки; контактним між суб'єктами логістичної взаємодії, що нами представлено на рис. 2.

Так існуюча та запропонована нами економія корпоративних витрат має базуватися на принципі

мінімізації витрат для суб'єктів газотранспортного призначення. Усі витрати господарюючих суб'єктів газотранспортної галузі є сукупністю усіх інвестиційних вкладень, майже одночасно для забезпечення належного рівня обслуговування споживачів. Мінімізація витрат являє собою комплексну оцінку затрат газотранспортних підприємств, які є учасниками та невід'ємною частиною логістичної взаємодії з метою досягнення певних необхідно зумовлених знижених витрат. Ці витрати мають здійснюватися за певними принципами:

- структурованості;
- оптимальності альтернативному вибору;
- очікуванні логістичних утворень;
- цілісності.

При умові дотримання вище перелічених принципів ймовірно цілісне поєднання та керованість складових логістичного ланцюга, де кожен з них

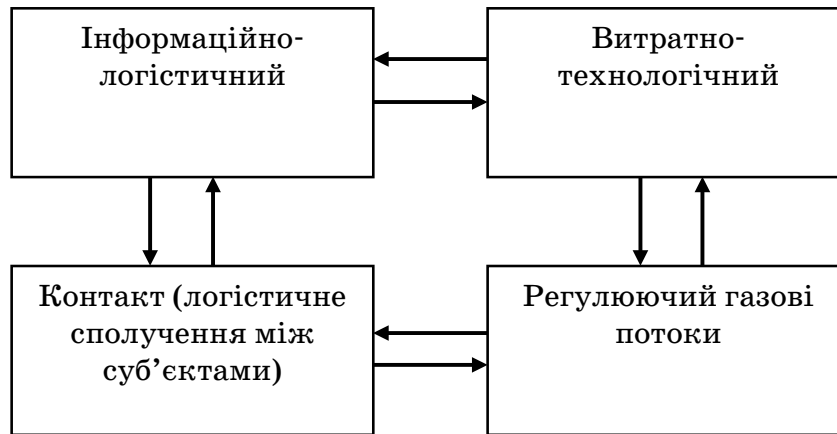

Рис. 2. Схема гіпотези інформаційно-логістичної взаємодії на газотранспортних підприємствах

Джерело: удосконалено авторами на основі [2]

прямо або опосередковано є дотичним до іншого в єдиному процесі переміщення газових ресурсів. Дана система матиме синергетичний ефект, який доповнюватиметься в інтегрований тип з необхідними фінансовими, інформаційними та матеріальними потоками [4].

Висновки та перспективи. Оскільки до пріоритетних видів та напрямів діяльності відносяться видобуток, транспортування, зберігання та розподілення природного газу, наші результати дозволяють очікувати економії по всій галузі 15–20% витрат від логістичної взаємодії, а це значні можливості для скорочення корпоративних витрат підприємствами та гнучкого ціноутворення для вже кінцевих споживачів.

Доцільними рекомендаціями щодо мінімізації витрат в логістичному взаємозв'язку будуть наступні:

- централізований контроль слід здійснювати в місцях скупчення найбільших витрат;

- аналіз та обґрунтування раціоналізму до кожної категорії витрат;
- відсікання нераціональних або альтернативних та вторинних трансакційних витрат, які не приносять негайного результату, орієнтуючись на ймовірне покращення в довгостроковій перспективі;
- врахування комплексної картини ймовірних ризиків газотранспортної системи загалом.

Доведено, що каналами розподілу відбувається реалізація різноманітних потоків, основні з яких з точки зору логістики є динамічними каналами, які заповнюються процесами газорозподілу, фінансових потоків, пов'язаних з оплатою вартості реалізованих обсягів газових ресурсів та послуг по його транспортуванню, а також інформаційним рухом. Саме формування та безперебійне функціонування логістичного ланцюга забезпечуватиме в подальшому надійність та якісне існування газотранспортних підприємств.

Література

1. Бойко І. Б. Моделювання витрат паливно-енергетичних ресурсів на газотранспортних підприємствах // Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. 2008. № 54 (2). С. 35–40.
2. Гребешков О. М. Інформаційне забезпечення розвитку підприємства: аналітична оцінка зарубіжної та вітчизняної практики // Формування ринкової економіки. 2010. № 23. С. 177–189.
3. Груб'як С. В. Дослідження шляхів підвищення ефективності діяльності газотранспортних підприємств / С. В. Груб'як // Вісник Мукачівського державного університету. Економіка і суспільство. 2018. № 18. С. 340–346.
4. Дзюба О. Г., Лінчевська Н. М. Ефективність чинного організаційно-економічного механізму управління інноваційно-інвестиційною діяльністю газотранспортних підприємств // Соціально-економічна інтеграція України в глобальну інноваційну економіку: досвід підприємств та регіонів. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 26–27 вересня 2014 р. ЧДТУ. Черкаси. 2014. С. 22–25.
5. Лінчевська Н. М. Аналіз чинників та організаційно-економічних інструментів забезпечення інноваційного розвитку газотранспортних підприємств // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія «Економіка та управління в нафтовій та газовій промисловості». 2014. № 1(9). С. 47–55.
6. Логіненко Л. М. Теоретико-методологічні засади аналізу інновацій / Л. М. Лігоненко // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал. Луцьк: Вежа Друк, 2017. № 3(11). С. 39–47.

7. Павлова О. М., Павлов К. В. Пріоритетні напрями державного регулювання конкуренції: вітчизняний та зарубіжний досвід // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк. Вежа-Друк. 2019. № 1(17). С. 14–20.

8. Павлова О. М. Товарна форма організації суспільного виробництва в умовах розвитку національної економіки України (другої половини XVII — кінця XVIII ст.): монографія. Луцьк. Видавництво «Терен», 2019. 480 с.

9. Павлова О. М., Купчак В. Р., Павлов К. В., Лагодієнко В. В. Формування та регулювання регіональних енергетичних систем: теорія, методологія та практика: монографія. Луцьк. СПД Гадиак Жанна Володимирівна. Друкарня «Волинполіграф», 2019. 346 с.

10. Тюріна Н. М., Бабій В. В. Логістика. Навчальний посібник. К.: «Центр учбової літератури». 2015. 392 с.

References

1. Boyko I. B. (2008) Modelyuvannya vytrat palyvno-enerhetychnykh resursiv na hazotransportnykh pidpryyemstvakh [Simulation of costs of fuel and energy resources at gas transportation enterprises] // Visnyk natsional'noho tekhnichnoho universytetu «Kharkivs'kyu politekhnichnyy instytut». Zbirnyk naukovykh prats' — Bulletin of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute». Collection of scientific works. 54(2), (pp. 35–40) [in Ukrainian].

2. Hrebeshkov O. M. (2010) Informatsiyne zabezpechennya rozvytku pidpryyemstva: analitychna otsinka zarubizhnoyi ta vitchyznyanoi praktyky [Information support of enterprise development: analytical evaluation of foreign and domestic practice] // Formuvannya rynkovoyi ekonomiky- Formation of market economy. 23, (pp.177–189) [in Ukrainian].

3. Hrubciak S. V. (2018). Doslidzhennia shliakhiv pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti hazotransportnykh pidpryyemstv [Investigation of ways of increasing the efficiency of gas transport enterprises] // Visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu. Ekonomika i suspilstvo — Bulletin of Mukachevo State University. Economy and society (18), (pp. 340–346) [in Ukrainian].

4. Dz'oba O. V., Linchevs'ka N. M. Efektyvnist' chynnoho orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnya innovatsiyno-investytsiynoyu diyal'nistyuu hazotransportnykh pidpryyemstv [Efficiency of the current organizational and economic mechanism of management of innovation and investment activity of gas transport enterprises] // Sotsial'no-ekonomichna intehratsiya Ukrainy u hlobal'nu innovatsiynu ekonomiku dosvid pidpryyemstv ta rehioniv-Socio-Economic Integration of Ukraine in the Global Innovation Economy: The Experience of Enterprises and Regions: Proceedings from Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia-International Scientific and Practical Conferencë (accessed 26–27 September 2014). Cherkasy holds. Tech. Univ. Cherkassy CHTU [in Ukrainian].

5. Linchevska N. M., Dzoba O. H. (2014). Analiz chynnykiv ta orhanizatsiyno-ekonomichnykh instrumentiv zabezpechennia innovatsiynoho rozvytku hazotransportnykh pidpryyemstv [Analysis of factors and organizational and economic instruments for ensuring innovative development of gas transportation enterprises] // Naukovy visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu. Seriya «Ekonomika ta upravlinia v naftovyi hazoviyi promyslovosti»-Scientific Bulletin of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Series «Economics and Management in the Oil and Gas Industry», 1(9), 47–55 [in Ukrainian].

6. Lohinenko L. M. (2017). Teoretyko-metodolohichni zasady analizu innovatsii [Theoretical and methodological principles of innovation analysis] // Ekonomichnyi chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky — Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University, 3(11), (pp. 39–47). Lutsk: Vezha Druk [in Ukrainian].

7. Pavlova O. M., Pavlov K. V. (2019). Priorytetni napryamy derzhavnogo rehulyuvannya konkurentsiyi: vitchyznyanyi ta zarubizhnyy dosvid [Priority directions of state regulation of competition: domestic and foreign experience] // Ekonomichnyi chasopys Skhidnoevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky — Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Lutsk. Tower Printing. № 1 (17). Pp. 14–20. [in Ukrainian].

8. Pavlova O. M. (2019). Tovarna forma orhanizatsiyi suspil'noho vyrobnytstva v umovakh rozvytku natsional'noyi ekonomiky Ukrayiny (druhoyi polovyny KHVII — kintsya XVIII st.) [Commodity form of organization of social production In the conditions of development of the national economy of Ukraine (second half of XVII — end of XVIII centuries)]. Monograph. Lutsk. Teren Publishing House. 480 p. [in Ukrainian].

9. Pavlova O. M., Kupchak V. R., Pavlov K. V., Lahodiyenko V. V. (2019). Formuvannya ta rehulyuvannya rehional'nykh enerhetychnykh system: teoriya, metodolohiya ta praktyka [Formation and regulation of regional energy systems: theory, methodology and practice]. Monograph. Lutsk. SPD Gadiak Zhanna. Volynpoligraf Printing House. 346 p. [in Ukrainian].

10. Tyurina N. M., Babiy V. V. (2015) Lohistyka [Logistics] «Tsentr uchbovoyi literatury»-Center for Educational Literature. (p. 392), Kiev [in Ukrainian].

Dzyubina Andriy
PhD in Economics, Associate Professor
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-2971-5830

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5747

PROBLEMS OF RETURNS MANAGEMENT IN E-COMMERCE

Summary. This article provides an overview of common returns management problems in e-commerce. The causes of e-commerce reverse material flows appearance have been elucidated. The main advantages of effective returns management in e-business are presented. The main difficulties that occur during the product return process are outlined. It is grounded that returns management is not basic in organizing logistics flows, and usually is outsourced, which ultimately leads to increased costs; there is the purpose for significant investments in the organizing of returns management processes; there is the likelihood of significant costs for the restoration of returned goods. But efficient returns management gives a lot of benefits to online sellers such as: attracting additional customers through increasing trust in the seller; increasing the likelihood of repeated purchases by consumers who could return the goods without any problems; re-sale of returned products minimizes the losses associated with refusal to purchase an already delivered product; reducing the risk of unexpected returns; research on the history of returns of certain goods will allow sellers to take measures to improve their quality or refuse appropriate sales in the future. Particularly important is the need to reasonably minimize the costs of returns management, which can be achieved by: discontinuation of sales in “unfriendly markets”; a thorough study of the dynamics of sales and the reasons for the return of goods in past periods; the highest informing on the Internet pages about parameters of the product; strengthening of the control over the proper packing of the ordered goods; cooperation with proven logistics companies in order to minimize possible damage to goods during transportation. Implementation of efficient returns management for online sellers will provide an opportunity to effectively update the strategy of supply and sales and will generate additional competitive advantages, increasing the level of consumer confidence.

Key words: e-commerce, e-business, returns management, reverse logistics.

Statement of the problem. The primary consideration for modern e-business entities is the formation of direct material flows. This is the movement of goods from seller to buyer. Typically, all supply chains are designed with a focus on the logistics of direct material flows. However, it is inevitable the return of material flows. This is the result of the return of goods to the seller due to failure to meet consumer expectations. In most cases, this phenomenon in e-commerce is caused by the inability to directly familiarize with a sample product in the process of online. Sellers usually do not take into account the growing possibility of occurrence of reverse material flows, and therefore they have unpredictable losses from doing business. Also, lack of attention to the return policy diminishes the attractiveness of the seller to the consumer, reducing the

potential sales volume and profitability. Therefore, the problem of effective management of reverse material flows in the online sales becomes especially relevant.

Analysis of recent researches and publications. Nowadays e-commerce is becoming one of the most effective tools for selling products and developing online entrepreneurship.

The research of the problems of e-commerce is devoted to the work of such foreign and domestic scientists: E. Choi [2], N. Chuchko [3], L. Filippova [5], O. Haidukova [8], L. Hlinenko [9], V. Kaptsozh [10], I. Khovrah [11], G. Kozyts'ka [13], T. Tardaskina [17], D. Travis [18].

The problems of logistics flow management have been dealt with by the following scientists: O. Balan [1], R. Dekker [4], O. Freydmann [6], C. Greve [7],

L. Kovalska [12], E. Krykavsky [14], M. Oklander [15], D. Rogers [16], S. Uvarov [19], O. Zueva [20].

The focus of these studies is on processes related to the movement of goods from the material flow generator towards the consumer.

Previously unresolved parts of the problem. A special attention is given by modern scholars to the management of direct material flows from online sellers to buyers. In the context of doing e-business, the influence of return material flows increases. This is the emergence of goods return due to a failure to meet consumer expectations. Research in this area is mostly superficial and fragmented, so it is necessary to develop methodological tools for effective returns management in e-commerce in order to minimize losses and improve interaction between online sellers and buyers.

Formulation purposes of article (problem). The purposes of the study of the returns management in e-commerce are as follows:

- to review the advantages and disadvantages of e-commerce;
- to find out the need of returns management;
- to highlight the advantages and disadvantages of the implementation of the concept of reverse logistics for online sellers;
- to search for ways to minimize losses caused by goods return due to failure to meet customer expectations.

The main material. The development of information and communication technologies has led to the formation of a fundamentally new type of business — e-commerce. The essence of e-commerce is the implementation of online agreements on the sale of goods and services.

Considerable benefits of this type of transaction for consumers are the ability to buy from almost anywhere in the world; lower prices due to the lack of retail space maintenance; the ability to make online purchases at any time of the day; the availability of comparison of characteristics of goods and services etc.

At the same time, the main disadvantages of implementing online sales agreements are the lack of direct ability to inspect the product before making a purchase; the inability to receive goods immediately after purchase (delivery time required); the relative complexity of the procedure for returning a product that did not fit certain parameters, or was of poor quality, damaged etc.

Sellers who sell goods and services online also receive a number of benefits. This is the possibility to find a real consumer, regardless of his geographical location. There is an opportunity to enter into a business with less investment due to the lack of need for construction or lease of premises for the sale of goods etc.

However, the disadvantages of this type of business for sellers are the lack of direct contact with the consumer, which eliminates the presence of a direct meeting with the buyer in order to stimulate the purchase; the availability of information about similar products from a large number of online sellers makes it impossible to maximize profits by expanding the price range in the direction of growth. The specificity of selling goods online without the ability to directly inspect the goods by the buyer leads to a much higher number of return of goods due to a failure to meet consumer expectations.

Excessive returns on the Internet is one of the biggest problems for the e-commerce industry today. In 2018, total online retail sales in the US amounted to about \$517 billion, with corresponding returns of \$156 billion (about 30% of all sales) [2]. This staggering proportion of returns becomes a real problem for online stores, because for each returned item, online stores need to arrange return delivery, refund, or shipment of a replacement item, repackaging, recover, or recycle the returned item.

The above prerequisites testify to the feasibility of using the concept of reverse logistics in the business of online sellers in order to minimize losses and maintain their positive image.

Particular attention is needed to clarify the aspect of the need for reverse logistics in the business activities of sellers in electronic markets. It is a misconception that the costs of reverse logistics reduce the profitability of companies and do not create additional value, but only increase the financial burden on the seller. In fact, the consumer, who is informed by the seller of the possibility of a trouble-free return of the goods is most likely to buy from him even at a price higher than a competitor with a non-transparent return policy.

S. Uvarov notes the following: “The main objects of management in the system of reverse logistics are categories of substandard goods (does not meet the passport quality standards, has minor defects and has damage while maintaining its functionality), as well as illiquid goods (not required by the consumer through non-conditioning or loss of value)” [19, p. 45].

It should be noted that scientist’s opinion about the highest frequency of substandard goods return is only valid for the traditional form of doing business. In e-commerce, most of the returns occur when the non-defective product does not meet the consumer’s expectations. The inability to directly inspect a product before concluding an online purchase agreement increases the likelihood of return. The most common refusals to purchase are the following discrepancies: sizes and colors of clothing and footwear, dimensions of household

appliances and furniture, real visual characteristics of building materials, certain electronics parameters etc.

According to O. Zueva, reverse logistics is the process of returning from the areas of consumption and treatment to the areas of production and utilization of inventory, which can be provided for resale, reuse, repair, and in case of impossibility of carrying out these actions — for their proper utilization [20, p.39].

E-commerce reselling is the most common in minimizing the cost of returns on purchased online goods. Therefore, special attention needs to be given to the effective adjustment of the above processes, including the return of goods to an online vendor and their resale, which may occur at a previously set price, or, in the case of transport damage or defects found, with an appropriate discount. Preparation for resale of returned goods usually takes longer than when directly received from the manufacturer for sale. This is especially true for damaged or defective products. The return procedure includes an appropriate request from the buyer, return delivery, inspection and, if necessary, the resumption of the goods, making the resale a long process. In some cases, there is a need to reduce the price due to damage or repair of the product. Therefore, online sellers need to clearly calculate the cost of bringing the product to the appropriate pre-sale status, and to decide on the feasibility of these processes or the direct disposal of defective products.

Effective e-commerce returns management is a powerful tool for customer retention. Non-onetime consumers are much more valuable to online sellers. This is why a trouble-free return of goods is the way of making the consumer a loyal buyer and encouraging them to buy again in the future.

There are significant obstacles to the implementation of returns management in the online business:

- returns management is not basic in organizing logistics flows, and it is usually outsourced, which ultimately leads to increased costs;
- there is the purpose for significant investments in the organizing of returns management processes;
- there is the likelihood of significant costs for the restoration of substandard goods.

Despite the many obstacles to the implementation of returns management, online sellers can receive significant benefits:

- attracting additional customers through increasing trust in the seller;
- increasing the likelihood of repeated purchases by consumers who could return the goods without any problems;
- re-sale of returned products minimizes the losses associated with refusal to purchase an already delivered product;

- reducing the risk of unexpected returns;
- research on the history of returns of certain goods will allow sellers to take measures to improve their quality or refuse appropriate sales in the future;
- reducing the risks associated with after-sales liability (for example, causing harm to health by a non-standard product during operation);
- formation of a “green” image of the company, due to an effective policy of processing or disposal of goods.

An efficient reverse logistics of online sellers reduces loss of returns and is an incentive for additional sales due to increased consumer confidence.

Particularly important is the need to reasonably minimize the costs of returns management, which can be achieved by:

- discontinuation of sales in “unfriendly markets”;
- the maximum possible informing on the Internet pages about the characteristics and parameters of the product in order to avoid failures related to consumer expectations;
- a thorough study of the dynamics of sales and the reasons for the return of certain groups of goods in past periods;
- selection of the most reliable suppliers;
- strengthening of the control over the proper packing and sending of the ordered goods;
- selection of proven logistics companies in order to minimize possible damage to goods during transportation.

It is advisable to consider returns management as one of the priority areas in establishing effective interaction between online sellers and consumers.

Insights from this study and perspectives for further research in this direction. The steady increase in online sales of goods has led to a corresponding increase in returns. The implementation of the concept of reverse logistics in the business of online sellers will minimize losses from returns and avoid them in the future.

In order to effectively manage the return of goods in the electronic markets, it is not enough to satisfy the requirements of consumers only, since there is a need to minimize the losses from the formation of reverse material flows for online sellers.

The transparent return process can also provide an opportunity to attract new customers online who are accustomed to buying certain groups of goods in regular stores. In these circumstances, efficient returns management in e-commerce becomes a strategic advantage.

Implementation of efficient returns management for online sellers will provide an opportunity to effectively update the strategy of supply and sales, will

generate additional competitive advantages, increasing the level of consumer confidence.

Further research in this area is to find additional tools for minimizing the costs of reverse logistics,

reducing the proportion of returns in online sales, improving information support for the processes of material flows management.

References

1. Balan O.S., & Balan, A.A. (2017). Monitoring of sales of products in logistic systems of production enterprises. Odesa: ONPU, FOP Bondarenko M. O. [in Ukrainian].
2. Choi E. (2019) 5 Fundamental Ways to Reduce E-Commerce Returns. URL: <http://customerthink.com/5-fundamental-ways-to-reduce-e-commerce-returns/>
3. Chuchko N. O. & Lozikova H. M. (2011). E-commerce in the system of world economic relations. *Ekonomika promyslovosti*, Vol. 4. PP. 153–158. [in Ukrainian].
4. Dekker R., Fleischmann M., Inderfurth K., & Wassenhove, L (2013). *Reverse Logistics: Quantitative Models for Closed-Loop Supply Chains*. Springer Science & Business Media.
5. Filippova L.L. (2013). E-Commerce: for and against. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu KhPI*. Vol. 44 (1017). PP. 58–65 [in Ukrainian].
6. Freydmann O. A. (2013). Analysis of the logistics potential of the region. Irkutsk: IrGUPS [in Russian].
7. Greve C., & Davis, J. 2012. *An Executive's Guide to Reverse Logistics — How to Find Hidden Profits by Managing Returns*. Pittsburgh, PA: Greve Davis Publishing, Inc.
8. Haidukova O. (2019). The theoretical aspects of concept electronic trade. *Efektyvna ekonomika*, [Online]. Vol. 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7232>. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.8.152 [in Ukrainian].
9. Hlinenko L. K. and Dajnovs'kyj Yu. A. (2018). Status and Prospects of E-Commerce Development in Ukraine. *Menedzhment ta marketynh innovatsij*. Vol. 1. PP. 83–102 [in Ukrainian].
10. Kaptosh V. Ya. (2017). Status and features of the development of online merchandise in the international dimension. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu: Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. Vol. 13. PP. 115–119 [in Ukrainian].
11. Khovrak I. V. (2013). E-Commerce in Ukraine: Advantages and Disadvantages. *Ekonomika. Finansy. Pravo*. Vol. 4. PP. 16–20 [in Ukrainian].
12. Kovalska L. L. (2012). Formation and development of logistics infrastructure in the region. *Visn. Nats. un-tu Lvivska politekhnika — Lviv Polytechnic*. 7(49). PP. 410–416 [in Ukrainian].
13. Kozyts'ka G, V. (2019). Establishment of electronic trade in the process of european integration of Ukraine. *Efektyvna ekonomika*, [Online], Vol. 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7227> DOI: 10.32702/2307-2105-2019.8.42 [in Ukrainian].
14. Krykavskyy Ye. V., Chukhray N. I., & Chornopyska N. V. (2009). *Logistics: Compendium and Workshop*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
15. Oklander M. A. (2008). *Logistics. K.: TSUL* [in Ukrainian].
16. Rogers D., Melamed B., Lembke R. (2012). Modeling and analysis of reverse logistics. *Journal of Business Logistics*. 33 (2). PP. 107–117.
17. Tardaskina, T. M. Strel'chuk, Ye. M. and Tereshko, Yu. V. (2011). E-commerce, ONAZ im. O. S. Popova, Odesa, Ukraine [in Ukrainian].
18. Travis D. (2017). *E-Commerce Usability: Tools and Techniques to Perfect the On-Line Experience*. CRC Press.
19. Uvarov S. (2012). Return flow management in supply chains as a factor in the organization of lean manufacturing. *Logistika. Izdatel'stvo: Agentstvo Market Gayd (Moskva)*. № 5. PP. 45–47. [in Russian].
20. Zueva O. N., & Shakhnazaryan, S.A (2017). Integration processes in reverse logistics of secondary resources. *Ural. gos. ekon. un-t. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. gos. ekon. un-ta* [in Russian].

Гаврилюк Оксана Володимирівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки*

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Гаврилюк Оксана Владимировна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры международной экономики*

Черновицкий экономический университет имени Юрия Федьковича

Gavryliuk Oksana

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of International Economics

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Саїнчук Наталія Валеріївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту*

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Саинчук Наталия Валериевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и кредита*

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

Sainchuk Nataliya

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Finance and Credit

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Дольний Юрій Зіновійович

магістр

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Дольный Юрий Зиновиевич

магистр

Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича

Dolnyi Yuriy

Master of the

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5746

**СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ
МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТУВАННЯ**

**СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ И ОСОБЕННОСТИ
МЕЖДУНАРОДНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ**

**MODERN TRENDS AND CHARACTERISTICS
OF INTERNATIONAL INVESTMENT**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сучасних трендів та особливостей міжнародного інвестування. Розглянуто розподіл глобальних інвестиційних потоків за групами країн протягом 1999–2018 років. Встановлено, що хоча розвинені країни є основними донорами та реципієнтами іноземного капіталу, в останнє десятиліття суттєво зросла роль країн, що розвиваються, як у залученні, так і вивезенні прямих іноземних інвестицій (ПІІ), що вказує на зміцнення позицій ключових країн цієї групи у світовій економіці. Загалом, за 1999–2018 роки розвинені країни вивезли 23,05 трлн. дол. США або 74,4% від загального обсягу вивезених ПІІ. Країни, що розвиваються, вивезли 7,5 трлн. дол. США або 24,3% від їх загального обсягу, а країни з перехідними економіками – 402,0 млрд. дол. США чи 1,3% відповідно. Визначено, що тенденції залучення прямих іноземних інвестицій у 2018 р. були різноспрямованими щодо груп країн. Так, у розвинених країнах було зафіксовано найменше значення цього показника, починаючи з 2004 року; приплив ПІІ в країни з перехідною економікою також скорочувався другий рік поспіль. Натомість, другий рік підряд було зафіксовано позитивну тенденцію збільшення обсягів залучення ПІІ, країнами, що розвиваються, після скорочення їх припливу у 2016 році. Проте, в межах країн цієї групи спостерігались кардинальні відмінності у залученні ПІІ. Загалом, за період 1999–2018 років обсяги накопичених ПІІ у розвинених країнах зросли у 3,7 разів, у країнах, що розвиваються – майже у сім разів, а в країнах з перехідною економікою – у більше, ніж двадцять разів. Наголошено, що регіональна нестабільність й політична невизначеність негативно впливають на світові інвестиційні процеси. Також, уряди багатьох держав запроваджують регуляторні зміни у національних інвестиційних політиках, які мають на меті як лібералізацію інвестиційного законодавства, так і посилення й розширення контролю над іноземними інвестиціями. Нарешті, спалах і розповсюдження коронавірусної загрози (Covid-19) з початку 2020 р. вже мають і в подальшому матимуть шоківий вплив на світову економіку та інвестиційні процеси, зокрема. Ефективна реакція на економічні наслідки Covid-19 потребуватиме не лише активних та цілеспрямованих макроекономічних заходів з боку держав, а й коригуючої політики та інституційних реформ, необхідних для побудови надійної, стійкої, справедливої і сприятливої траєкторії розвитку світової економіки.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, приплив прямих іноземних інвестицій, потоки прямих іноземних інвестицій, країни-реципієнти, країни-донори.

Анотация. Статья посвящена исследованию современных трендов и особенностей международного инвестирования. Рассмотрено распределение глобальных инвестиционных потоков по группам стран в течение 1999–2018 годов. Установлено, что хотя развитые страны являются основными донорами и реципиентами иностранного капитала, в последнее десятилетие существенно возросла роль развивающихся стран, как в привлечении, так и вывозе прямых иностранных инвестиций (ПИИ), что указывает на укрепление позиций ключевых стран этой группы в мировой экономике. В целом, за 1999–2018 годы развитые страны вывезли 23,05 трлн. долл. США или 74,4% от общего объема вывезенных ПИИ. Развивающиеся страны вывезли 7,5 трлн. долл. США или 24,3% от их общего объема, а страны с переходными экономиками – 402,0 млрд. долл. США или 1,3% соответственно. Определено, что тенденции привлечения прямых иностранных инвестиций в 2018 были разнонаправленными по группам стран. Так, в развитых странах было зафиксировано наименьшее значение этого показателя, начиная с 2004 года; приток ПИИ в страны с переходной экономикой также сокращался второй год подряд. Зато второй год подряд фиксировалась позитивная тенденция увеличения объемов привлечения ПИИ развивающимися странами после сокращения их притока в 2016 году. Однако в пределах стран этой группы наблюдались кардинальные различия в привлечении ПИИ. В целом, за период 1999–2018 годов объемы накопленных ПИИ в развитых странах выросли в 3,7 раза, в развивающихся странах – почти в семь раз, а в странах с переходной экономикой – в более чем двадцать раз. Отмечено, что региональная нестабильность и политическая неопределенность негативно влияют на мировые инвестиционные процессы. Также, правительства многих государств внедряют регуляторные изменения в национальных инвестиционных политиках, которые имеют целью как либерализацию инвестиционного законодательства, так и усиление и расширение контроля над иностранными инвестициями. Наконец, вспышка и распространение коронавирусной угрозы (Covid-19) с начала 2020 г. уже имеют и в дальнейшем будут иметь шокое воздействие на мировую экономику и инвестиционные процессы в частности. Эффективная реакция на экономические последствия Covid-19 потребует не только активных и целеустремленных макроэкономических мер со стороны государств, но и корректирующей политики и институциональных реформ, необходимых для построения надежной, устойчивой, справедливой и благоприятной траектории развития мировой экономики.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, приток прямых иностранных инвестиций, потоки прямых иностранных инвестиций, страны-реципиенты, страны-доноры.

Summary. The article is devoted to the study of modern trends and characteristics of international investment. We have studied the distribution of global investment flows by a group of countries during 1999–2018. It has been found that, while developed countries are major donors and recipients of foreign capital, the role of developing countries in attracting and exporting

foreign direct investment (FDI) has increased significantly over the past decade, indicating a strengthening of the position of key countries of this group in the world economy. In general, until 1999–2018, the developed countries had exported \$23.05 trillion of the total volume of FDI exported. Developing countries had taken out \$7.5 trillion of the total amount, and countries with transition economies had taken out \$402.0 billion or 1.3%, respectively. It is estimated that the trends of attracting foreign direct investment in 2018 were differently directed at groups of countries. For example, developed countries have recorded the least rate since 2004; FDI inflow to transition economies has also declined for the second consecutive year. On the other hand, for the second consecutive year, there was a positive trend in the increase in FDI inflows of the developing countries after the decline in their inflows in 2016. However, there were major differences in FDI inflows within the countries of the group. Overall, cumulative FDI in developed countries increased 3.7 times during the period 1999–2018, almost seven times in developing countries, and more than twenty times in countries with transition economy. It was noted that regional instability and political uncertainty negatively affect global investment processes. Likewise, many governments are implementing regulatory changes in national investment policies that aim to liberalize investment laws as well as strengthen and expand control over foreign investment. Finally, the outbreak and spread of the coronavirus threat (Covid-19) since early 2020 already have a shock effect on the global economy and investment processes, in particular. An effective response to the economic consequences of the Covid-19 will require not only proactive and purposeful macroeconomic measures by states, but also corrective policies and institutional reforms needed to build a robust, sustainable, equitable, and favorable trajectory for the global economy.

Key words: foreign direct investment, FDI inflows, FDI flows, recipient countries, donor countries.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної світової економіки значною мірою залежить від динаміки ринку прямих іноземних інвестицій (далі — ПІІ). Практично всі держави прагнуть залучати іноземні інвестиції з метою модернізації та диверсифікації економіки і забезпечення сталого розвитку. Поряд з цим, країни формують і більш жорсткі механізми регулювання іноземних інвестицій, посилюючи процедури їх відбору й моніторингу та ретельно перевіряючи міжнародні угоди злиттів і поглинань. В умовах наростання кризових явищ у світовій економіці рівень міжнародного інвестування очікувано знижуватиметься, що призведе до загострення конкуренції між країнами за залучення іноземних інвестицій. Нестача ПІІ особливо гостро позначиться на країнах, що розвиваються, та країнах з перехідними економіками в силу їх значних потреб в капіталі для забезпечення соціально-економічного розвитку і зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції та особливості розвитку світових інвестиційних процесів розглянуто у працях багатьох вітчизняних та іноземних учених. Серед них Л. І. Федулова [1], О. О. Пахомов і К. М. Багдасарян [2], Л. Г. Чувахіна [3], О. В. Підчоса [4], О. П. Мельничук і І. О. Доценко [5], О. А. Герасімова [6]. Поряд з цим, подальше дослідження сучасних трендів і перспектив глобальної інвестиційної політики дає змогу розробляти заходи, спрямовані на формування і забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в усіх регіонах та країнах світу, особливо тих, які потребують значних інвестиційних ресурсів.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження сучасних трендів та особливостей розвитку міжнародного прямого інвестування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах здійснення ефективної структурної політики, розвиток сфер і галузей національних економік визначають зростаючі потреби держав у міжнародному інвестуванні. Згідно даних ЮНКТАД [7], у 2018 р. глобальний приплив ПІІ склав майже 1,3 трлн. дол. США, що, проте на 200 млрд. дол. США або 13,4% менше, ніж у 2017 р. та на 622 млрд. дол. чи 32,4% менше, ніж у 2016 р. (рис. 1).

При цьому показники відпливу глобальних інвестицій ніколи не співпадають із значеннями припливу ПІІ, перевищуючи їх, або ж навпаки, є меншими. Протягом останніх двох десятиліть (1999–2018 роки) розбіжності в одержаних даних коливалися в діапазоні від 1,06 млрд. дол. США у 1999 р. до 368,55 млрд. дол. США у 2016 році. Причинами таких дисбалансів у світовому обліку потоків і, відповідно, накопичень ПІІ є певні відмінності в методиках їх виміру в країнах, складність операцій в межах транскордонних злиттів і поглинань, труднощі із визначенням географічної належності прямого інвестора.

Аналіз даних, систематизованих на рисунку 1, вказує на значні коливання величини припливу ПІІ у 1999–2018 роках. Суттєві прирости ПІІ фіксувалися у 2004–2007 роках, їх різке скорочення спостерігалось у 2008–2009 роках на фоні спаду у світовій економіці, кризи ліквідності й скорочення обсягів операцій злиттів і поглинань. Упродовж 2010–2015 років у глобальних потоках ПІІ продовжувалися суперечливі тенденції зниження обсягів в 2011–2014 роках із стрімким їх зростанням у 2015 році (на 49,0% порівняно з 2014 роком). Починаючи з 2016 року, можна констатувати уповільнення припливу ПІІ: у 2016 р. скорочення на

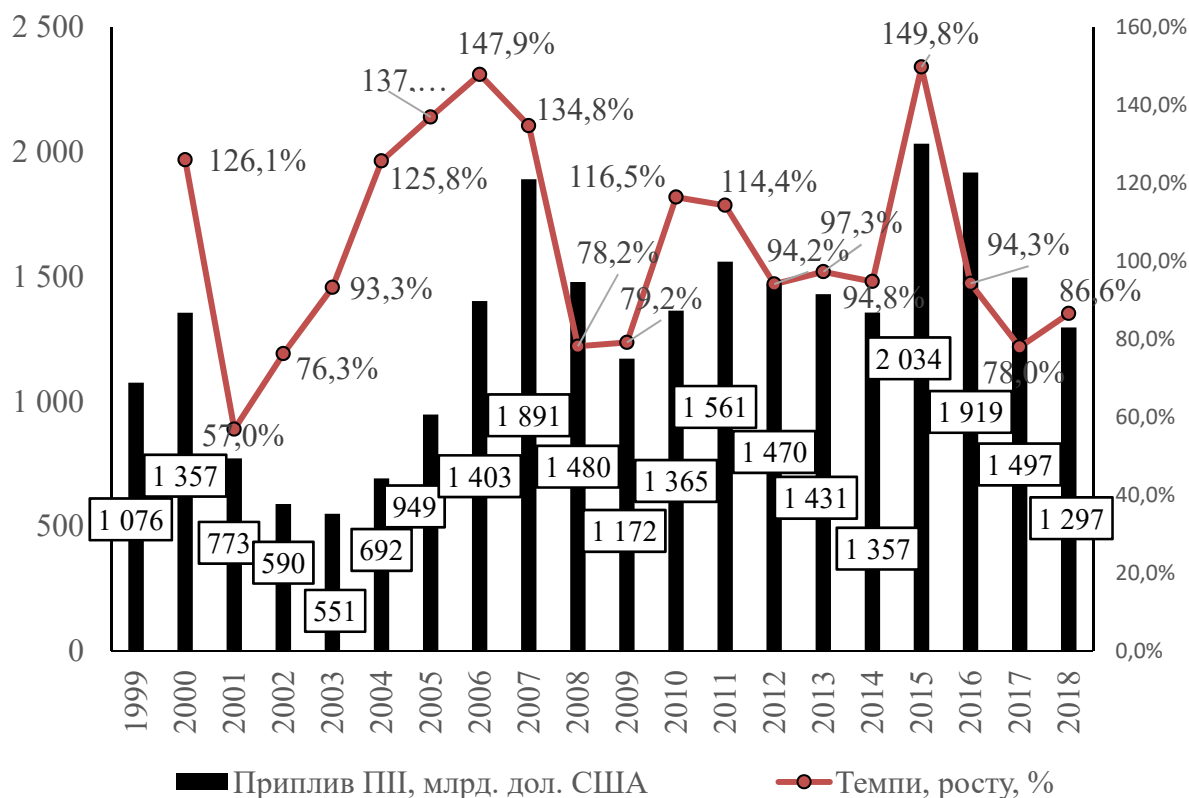

Рис. 1. Динаміка припливу глобальних ПІІ та темпи їх росту у 1999–2018 роках

Джерело: складено авторами за [7]

5,7% порівняно з 2015 р., у 2017 р. — зменшення на 22,0% проти рівня 2016 р., а у 2018 р. світові ПІІ продовжували скорочуватися — на 13,4% порівняно з 2017 роком. Це пояснюється уповільненням світового зростання, підвищенням волатильності валютних ринків, загостренням регіональних конфліктів, які негативно впливають на прийняття рішень міжнародними корпораціями, посиленням протекціоністських тенденцій у світовій економіці (прийняте в ЄС рішення щодо обмеження доступу іноземним компаніям в енергетичній сфері; зміна порядку розгляду пропозицій щодо іноземних інвестицій у США тощо). Також, зниження припливу ПІІ обумовлено масштабною репатріацією багатонаціональними компаніями США прибутку, накопиченого за кордоном, у першому-другому кварталах 2018 року після проведення в країні податкової реформи у 2017 році.

Тенденції залучення ПІІ у 2018 р. були різноспрямованими щодо груп країн (рис. 2). Так, у розвинених країнах було зафіксовано мінімальне значення цього показника, починаючи з 2004 року — 556,9 млрд. дол. США [7], що на 202,3 млрд. дол. США або майже на третину менше, ніж у 2017 році та на 640,8 млрд. дол. США чи на 53,5% менше, ніж у 2016 році.

Це зумовлено масштабним скороченням залучення ПІІ розвиненими країнами Європи — до 171,9 млрд. дол. США проти 384,0 млрд. дол. США у 2017 р. та 611,7 млрд. дол. США у 2016 р. Зокрема, вплив іноземного капіталу спостерігався у Швейцарії (87,2 млрд. дол. США), Ірландії (66,4 млрд. дол. США), Норвегії (18,2 млрд. дол. США) та Люксембурзі (5,6 млрд. дол. США). Також, у 2018 р. приплив ПІІ у Великобританію знизився до 64,5 млрд. дол. США, що на 36,3% менше, ніж у 2017 році.

В цей же час, незважаючи на репатріацію прибутків, внаслідок укладання ряду значних за обсягами угод, обсяг залучених інвестицій Нідерландами зріс до 69,7 млрд. дол. США, що на 19,7% більше, ніж у 2017 році, а Іспанією — збільшився більше, ніж удвічі, склавши 43,6 млрд. дол. США проти 20,8 млрд. дол. США у 2017 році.

Приплив ПІІ в країни з перехідною економікою продовжував скорочуватися другий рік поспіль: з 64,7 млрд. дол. США у 2016 р. до 47,5 млрд. дол. США у 2017 р. та 34,2 млрд. дол. США у 2018 р. Значною мірою це було зумовлено масштабним зменшенням іноземних інвестицій в економіку Російської Федерації — найбільшого реципієнта у групі (у 2017 р. на 30,2%, у 2018 р. — на 48,6).

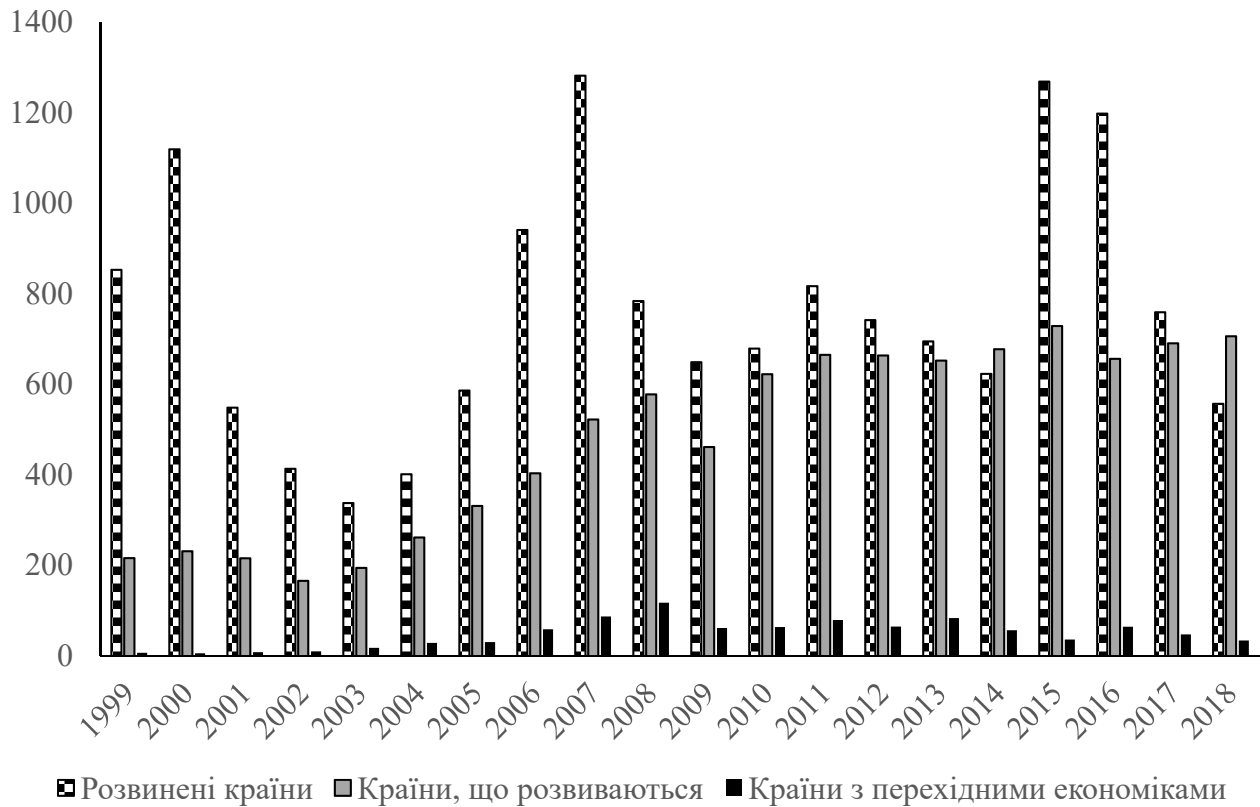

Рис. 2. Розподіл потоків ПІІ за групами країн у 1999–2018 роках, млрд. дол. США

Джерело: складено авторами за [7]

Натомість, другий рік підряд спостерігалась позитивна тенденція збільшення обсягів залучення ПІІ, країнами, що розвиваються, після скорочення їх припливу до країн цієї групи у 2016 році. Цими країнами у 2018 р. було залучено 706,0 млрд. дол. США [7], що на 15,5 млрд. дол. США або 2,2% більше, ніж у 2017 р. та на 49,8 млрд. дол. США чи 7,6% більше від рівня 2016 року. Проте в межах країн цієї групи спостерігались кардинальні відмінності у залученні ПІІ.

Так, азійські країни, що розвиваються, є найбільшим реципієнтом ПІІ серед країн цієї групи, забезпечивши при цьому позитивну динаміку залучення інвестицій. До країн Азії було залучено 511,7 млрд. дол. США, що на 19,0 млрд. дол. США або на 3,8% більше, ніж у 2017 р. та на 38,4 млрд. дол. США чи 8,1% більше, ніж у 2016 році. При цьому позитивні тенденції фіксувалися в усіх субрегіонах групи. Китай як найбільша економіка і одержувач ПІІ, залучив понад 139 млрд. дол. США, що на 3,7% більше, ніж у 2017 р. (починаючи з 2008 р., ця країна щорічно залучає понад 100,0 млрд. дол. США, за винятком кризового 2009 р.).

Потоки ПІІ до африканських країн, що розвиваються, у 2018 р. склали 45,9 млрд. дол. США, що

на 10,9% більше, ніж у 2017 р., проте на 1,3% менше порівняно з 2016 роком. Серед основних країн-реципієнтів ПІІ у групі — Єгипет (6,8 млрд. дол. США, що на 8,2% менше, ніж у 2017 р.), Південна Африка (величина залучених ПІІ у 2018 р. подвоїлася порівняно з попереднім роком, склавши 5,3 млрд. дол. США), Конго (4,3 млрд. дол. США), Марокко (3,6 млрд. дол. США), Ефіопія (3,3 млрд. дол. США). В цей же час, в Анголі третій рік поспіль фіксується відплив ПІІ (5,7 млрд. дол. США у 2018 р.), після рекордного його залучення у 2015 р. на понад 10,0 млрд. дол. США.

Потоки ПІІ в країни Латинської Америки та Карибського басейну, що розвиваються, у 2018 р. склали 146,7 млрд. дол. США, що на 8,7 млрд. дол. США або 5,6% менше, ніж у 2017 році. Таким чином, країни цієї групи продовжують демонструвати спадну тенденцію залучення ПІІ, що триває з 2012 року, за винятком 2017 року. Скорочення припливу ПІІ у 2018 р. спостерігалось у Бразилії, Колумбії, Аргентині, Мексиці, Перу, Домініканській Республіці, зростання — у Панамі, Кайманових Островах, Чилі, Гондурасі, Венесуелі.

Внаслідок масштабного скорочення припливу ПІІ у розвинені країни та зростання їх обсягів у країнах,

Рис. 3. Накопичені глобальні залучені ПІІ за групами країн, у відсотках до загального обсягу

Джерело: складено авторами за [7]

що розвиваються, частка останніх у глобальному обсязі залучених інвестицій у 2018 р. збільшилася до рекордних 54,4% (у 1999 р. вона становила 20,1%, у 2008 р. — 39,1%, у 2014 р. — 49,9%).

На рисунку 3 систематизовано розрахунки щодо структури накопичених ПІІ за групами країн.

Як бачимо, хоча розвинені країни протягом 1999–2018 років домінують за обсягами накопичених прямих іноземних інвестицій, відбувається процес усталеного зростання ролі країн, що розвиваються, у процесах залучення ПІІ. Частка цієї групи країн зростає з 21,7% від загального обсягу накопичених прямих інвестицій у 1999 році до 33,1% у 2018 р., тобто більше ніж на 11 відсоткових пунктів.

Аналогічно, поступово підвищується активність країн з перехідною економікою у залученні ПІІ, хоча вони суттєво поступаються країнам, що розвиваються. Загалом, за період 1999–2018 років обсяги накопичених ПІІ у розвинених країнах зросли у 3,7 разів, у країнах, що розвиваються — майже у сім разів, а в країнах з перехідною економікою — у більше, ніж двадцять разів.

На рисунку 4 систематизовано розрахунки щодо структури сукупного обсягу вивезених ПІІ за групами країн.

Спираючись на наявні статистичні дані ЮНКТАД [7] та власні розрахунки, можемо констатувати, що розвинені країни сьогодні є основними інвесторами капіталу у світову економіку. Загалом, за 1999–2018 роки розвинені країни вивезли 23,05 трлн. дол. США або 74,4% від загального обсягу вивезених ПІІ. Кра-

їни, що розвиваються, вивезли 7,5 трлн. дол. США або 24,3% від їх загального обсягу, а країни з перехідними економіками — 402,0 млрд. дол. США чи 1,3% відповідно. Проте, країни, що розвиваються, стають дедалі більш активними учасниками процесів міжнародного інвестування, про що свідчить збільшення їх питомої ваги у сукупному обсязі вивозу ПІІ з 9,24% у 1999 році до 24,3% у 2018 році.

Розрахунки, здійснені за даними статистичної бази ЮНКТАД, підтверджують цю тезу (табл. 1). Як бачимо, з 20-ти країн-донорів, які є лідерами з вивозу інвестицій, у 2018 році вісім (Китай, Гонконг, Республіка Корея, Сінгапур, Саудівська Аравія, Тайвань, Таїланд та Об'єднані Арабські Емірати) — належать до групи країн, що розвиваються, та одна (Російська Федерація) — країн з перехідною економікою. США вперше випали зі списку світових лідерів-інвесторів внаслідок масштабної репатріації коштів американським бізнесом, а Японія очолила рейтинг країн-донорів, незважаючи на зменшення вивозу ПІІ на 10,8% порівняно з 2017 роком.

Аналогічно, Китай, не дивлячись на скорочення вивозу ПІІ, змістився з третьої позиції у 2017 р. на другу у рейтингу 2018 року, забезпечивши майже 13,0% світового обсягу вивозу ПІІ. Великобританія за рахунок негативного зменшення обсягів вивозу ПІІ змістилася у рейтингу з 4-ої у 2017 році на 8-му позицію.

Натомість, суттєво покращили свої позиції у рейтингу ТОП країн-донорів у 2018 році Франція (з 9 на 3 місці), Нідерланди (з 14 на 6 позиції), Саудівська

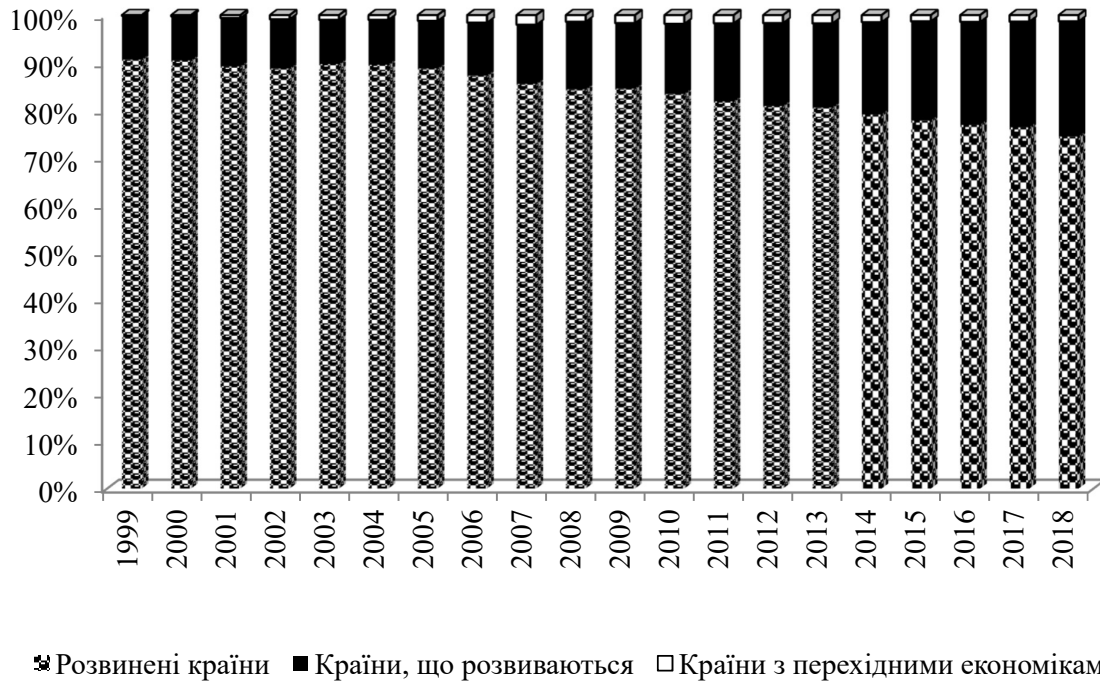

Рис. 4. Сукупні вивезені ПІІ за групами країн, у відсотках до загального обсягу

Джерело: складено авторами за [7]

Таблиця 1

ТОП-20 країн-донорів за обсягами вивезених ПІІ

Країна	Вивезення ПІІ, млрд. дол. США			Вивезення ПІІ, у % до загальносвітового			Зміни в обсягах та структурі			
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2018 р. до 2017 р.	2018 р. до 2016 р.	2018 р. до 2017 р., %	2018 р. до 2016 р., %
Японія	151,3	160,5	143,2	9,8	11,3	14,1	-17,3	-8,1	2,8	2,8
Китай	196,2	158,3	129,8	12,7	11,1	12,8	-28,5	-66,4	1,7	1,7
Франція	64,8	41,3	102,4	4,2	2,9	10,1	61,1	37,6	7,2	7,2
Гонконг, Китай	59,7	86,7	85,2	3,9	6,1	8,4	-1,5	25,5	2,3	2,3
Німеччина	71,2	91,8	77,1	4,6	6,4	7,6	-14,7	5,9	1,2	1,2
Нідерланди	188,0	28,0	58,9	12,1	1,9	5,8	30,9	-129,1	3,9	3,9
Канада	69,9	79,8	50,5	4,5	5,6	4,9	-29,3	-19,4	-0,7	-0,7
Великобританія	-22,5	117,5	49,9	-1,5	8,3	4,9	-67,6	72,4	-3,4	-3,4
Республіка Корея	29,9	34,1	38,9	1,9	2,4	3,8	4,8	9,0	1,4	1,4
Сінгапур	39,8	43,7	37,1	2,6	3,1	3,7	-6,6	-2,7	0,6	0,6
Російська Федерація	26,9	34,2	36,5	1,6	1,7	2,4	2,3	9,6	0,7	0,7
Іспанія	43,6	39,9	31,6	2,8	2,8	3,1	-8,3	-12,0	0,3	0,3
Швейцарія	88,5	-34,9	26,9	5,7	-2,5	2,7	61,8	-61,6	5,2	5,2
Саудівська Аравія	8,9	7,3	21,2	0,6	0,5	2,1	13,9	12,3	1,6	1,6
Італія	17,8	25,7	20,6	1,2	1,8	2,0	-5,1	2,8	0,2	0,2
Швеція	3,2	22,8	20,0	0,2	1,6	1,9	-2,8	16,8	0,3	0,3
Тайвань	17,9	11,6	18,0	1,2	0,8	1,8	6,4	0,1	1,0	1,0
Таїланд	12,4	17,1	17,7	0,8	1,2	1,8	0,6	5,3	0,6	0,6
ОАЕ	15,7	14,1	15,1	1,0	1,0	1,5	1,0	-0,6	0,5	0,5
Ірландія	30,1	-39,1	13,3	1,9	-2,7	1,3	52,4	-16,8	4,0	4,0

Джерело: складено авторами за [7; 8]

Аравія (з 28 на 14 позиції), Ірландія (із 157 на 20 позиції). В цілому, ТОП-20 країн у 2018 році забезпечували понад 95,0% загального обсягу вивезення капіталу.

Дослідження глобальних потоків іноземних інвестицій дало можливість визначити лідерів серед країн-реципієнтів. Результати розрахунків відображено у таблиці 2.

Отже, серед 20-ти країн лідерів за обсягами залучених ПІІ, протягом 2016–2018 років дев'ять (Китай, Гонконг, Сінгапур, Бразилія, Індія, Мексика, Індонезія, В'єтнам, Республіка Корея) — відносять до групи країн, що розвиваються і Російська Федерація — до групи транзитивних економік. Незважаючи на зростаючу конкуренцію з боку країн, що розвиваються, США продовжують утримувати першість за обсягом прямих іноземних капіталовкладень, які спрямовуються до країни іноземними інвесторами. Цьому сприяють величезний ринок США, кваліфікована робоча сила, розвинена законодавча, яка регламентує інвестиційну діяльність. Незважаючи на значне зменшення обсягів залучених ПІІ у 2017–2018 роках порівняно з 2016 роком, на

цю країну припадає понад 19,0% ПІІ, залучених економіками світу у 2018 році.

Китай та Гонконг продовжують утримувати другу та третю позиції у рейтингу із частками у залученні ПІІ 10,7% та 8,9% відповідно. Канада, залучивши у 2018 р. понад 39,0 млрд. дол. інвестицій, що на 60,0% більше, ніж у 2017 р., змогла піднятися у рейтингу ТОП країн-реципієнтів із 15 позиції у 2017 р. на 11-ту, а Російська Федерація, навпаки, за рахунок скорочення припливу ПІІ до 13,3 млрд. дол. проти 26,0 у 2017 р. змістилася в рейтингу із 14 на 20-ту позицію. Загалом, якщо на ТОП 20 країн-реципієнтів ПІІ у 2016 році припадало 75,4%, у 2017 р. — 78,1%, то у 2018 р. — 90,3% сукупного припливу іноземного капіталу відповідно.

Сьогодні країни докладають значних зусиль, спрямованих на залучення іноземних інвестицій (рис. 5).

У 2018 році 55 країн та економік запроваджували заходи, які стосувалися іноземних інвестицій [8] (у 2017 р. їх налічувалося 65, у 2016 р. 59; найбільше країн запроваджували інвестиційні заходи у 2004–2006 роках, їх метою була лібералізація

Таблиця 2

ТОП-20 країн-реципієнтів ПІІ

Країна	Приплив ПІІ, млрд. дол. США			Приплив ПІІ, у % до загальносвітового			Зміни в обсягах та структурі			
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2018 до 2017	2018 до 2016	2018 до 2017, %	2018 до 2016, %
США	471,8	277,3	251,8	24,6	18,5	19,4	-25,5	-220,0	0,9	-5,2
Китай	133,7	134,1	139,0	7,0	9,0	10,7	4,9	5,3	1,7	3,7
Гонконг, Китай	117,4	110,7	115,7	6,1	7,4	8,9	5,0	-1,7	1,5	2,8
Сінгапур	73,9	75,7	77,7	3,9	5,1	6,0	2,0	3,8	0,9	2,1
Нідерланди	64,3	58,2	69,7	3,4	3,9	5,4	11,5	5,4	1,5	2,0
Великобританія	196,1	101,2	64,5	10,2	6,8	5,0	-36,7	-131,6	-1,8	-5,2
Бразилія	52,8	67,6	61,2	2,8	4,5	4,7	-6,4	8,4	0,2	1,9
Австралія	45,5	42,3	60,4	2,4	2,8	4,7	18,1	14,9	1,9	2,3
Іспанія	27,7	20,9	43,6	1,4	1,4	3,4	22,7	15,9	2,0	2,0
Індія	44,5	39,9	42,3	2,3	2,7	3,3	2,4	-2,2	0,6	1,0
Канада	36,0	24,8	39,6	1,9	1,7	3,1	14,8	3,6	1,4	1,2
Франція	23,1	29,8	37,3	1,2	2,0	2,9	7,5	14,2	0,9	1,7
Мексика	30,9	32,1	31,6	1,6	2,1	2,4	-0,5	0,7	0,3	0,8
Німеччина	23,5	36,9	25,7	1,2	2,5	2,0	-11,2	2,2	-0,5	0,8
Італія	28,5	22,0	24,3	1,5	1,5	1,9	2,3	-4,2	0,4	0,4
Індонезія	3,9	20,6	22,0	0,2	1,4	1,7	1,4	18,1	0,3	1,5
Ізраїль	12,0	18,2	21,8	0,6	1,2	1,7	3,6	9,8	0,5	1,1
В'єтнам	12,6	14,1	15,5	0,7	0,9	1,2	1,4	2,9	0,3	0,5
Республіка Корея	12,1	17,9	14,5	0,6	1,2	1,1	-3,4	2,4	-0,1	0,5
Російська Федерація	37,2	25,9	13,3	1,9	1,7	1,0	-12,6	-23,9	-0,7	-0,9

Джерело: складено авторами за [7; 8]

Рис. 5. Зміни у національних інвестиційних політиках країн у 2003–2018 роках

Джерело: складено авторами за даними [8]

інвестиційного законодавства і сприяння залученню ПІІ).

У 2018 році країнами було запроваджено 112 заходів [8], що на 22,2% менше, ніж у 2017 році та на 10,4% менше порівняно з їх кількістю у 2016 році. З них 31 захід відносився до категорії обмежувальних або регулюючих (під обмежувальними заходами розуміються ті, які обмежують іноземну інвестиційну діяльність, а регулюючими вважаються такі, що мають на меті накладання обмежень як на іноземну, так та і національну інвестиційну діяльність), що більше, ніж на третину порівняно з 2017 роком та більше, ніж на 40% порівняно з 2016 роком.

На противагу цьому, у 2018 році було зафіксовано найбільш масштабне лібералізаційних заходів щодо ПІІ за період 2003–2018 рр. (за винятком 2008 р.) — з 98 у 2017 р. до 65-ти у 2018 р., тобто більш, ніж на 33,0 відсоткових пункти.

Нові обмеження або норми регулювання інвестиційної діяльності були введені переважно з міркувань національної безпеки щодо прав власності іноземних інвесторів в галузях критичної інфраструктури, технологічних компаніях, сфері оборони, прав власності на землю та природні ресурси. Зокрема, рядом урядів було заблоковано угоди поглинання та злиття (M&A) на основі міркувань забезпечення національної безпеки країн, сукупний обсяг таких трансакцій склав близько 153 млрд. дол. США [8].

Крім того, останніми роками все більше поширюється перевірка ПІІ. Як мінімум, 24 країни, які

забезпечували 56% сукупного глобального накопиченого обсягу інвестицій [8], застосовували спеціальний механізм перевірки іноземних інвестицій. Більш жорсткий контроль за іноземними придбаннями, зумовлений міркуваннями безпеки і дотримання суспільних інтересів, також запроваджується на регіональному рівні. Загалом, з січня 2011 по березень 2019 р. щонайменше 11 країн запровадили нові регуляторні норми для відстеження ПІІ. Це Австрія, Бельгія, Китай, Угорщина, Італія, Латвія, Норвегія, Польща, Республіка Корея, Російська Федерація та Південна Африка. Крім того, за цей період було зафіксовано, як мінімум, 41 суттєву зміну до регуляторних режимів у 15 юрисдикціях (переважна більшість змін припадала на 2014 р. та 2018 р.).

Розширення контролю над іноземними інвестиціями переважно відбувалося трьома способами: 1) розширенням переліку галузей і секторів, ПІІ в які підлягають перевірці; 2) зниження суми ПІІ, які потребують перевірки; 3) збільшення обов'язків щодо розкриття інформації про ПІІ, збільшення термінів перевірок або введення санкцій за недотримання умов розкриття інформації.

В цей же час, багато країн запровадило заходи із лібералізації, заохочення іноземних інвестицій у таких сферах як сільське господарство, логістика, енергетика, фінанси, транспорт, інфраструктура, роздрібна торгівля та інтернет-торгівля. Також, деякі країни спростили або упорядкували

адміністративні процедури, а ряд країн розширив національні режими стимулювання інвестицій.

В регіональному розрізі країни Азії, що розвиваються, посідали першість за кількістю прийнятих нових заходів інвестиційної політики, за ними йдуть розвинені країни та країни Африки. При цьому, характер нових запроваджених заходів суттєво відрізнявся залежно від групи країн. Так, переважна кількість заходів, вжитих азійськими країнами, що розвиваються, була лібералізаційно спрямованими (32 захід) та лише 2 — з категорії обмежувальних або регулюючих. Натомість, у розвинених країнах було запроваджено 21 захід обмежувального або регулюючого характеру та 7 — заохочувальних для іноземних інвестицій. В Африці ці показники були більш врівноваженими — 14 заохочувальних заходів та 8 — обмежувальних.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Починаючи з 2008 р., протягом 2009–2018 років у сфері глобальної інвестиційної діяльності спостерігалось певне «затишся» (за винятком 2015–2016 років, коли фіксувалося підвищення інвестиційної активності країн). І хоча розвинені країни залишаються основними донорами та реципієнтами іноземного капіталу, в останнє десятиліття суттєво зросла

роль країн, що розвиваються, як у залученні, так і вивезенні прямих іноземних інвестицій, що вказує на зміцнення позицій ключових країн цієї групи у світовій економіці. Разом з цим, регіональна нестабільність й політична невизначеність негативно впливають на світові інвестиційні процеси.

На початку 2020 р. світ зіштовхнувся із коронавірусною загрозою (Covid-19), спалах і розповсюдження якої вже мають і в подальшому матимуть шоковий вплив на світову економіку та інвестиційні процеси, зокрема. Насамперед це відчують Китай та країни Східної та Південно-Східної Азії, а також країни й регіони, які змушені докладати найжорстокіші зусилля щодо стримування вірусу. На думку фахівців ЮНКТАД [9], залежно від варіантів поширення пандемії згортання міжнародної інвестиційної діяльності можливе в діапазоні від –5% до –15% (порівняно з попередніми прогнозами щодо прямого іноземного інвестування на 2020–2021 роки). Тому ефективна реакція на економічні наслідки Covid-19 потребуватиме не лише активних та цілеспрямованих макроекономічних заходів з боку держав, а й коригуючої політики та інституційних реформ, необхідних для побудови надійної, стійкої, справедливої і сприятливої траєкторії розвитку світової економіки.

Література

1. Федуллова Л. І. Світові тенденції інвестування у контексті реалізації завдань сталого розвитку // Економічна теорія та право. 2016. № 3. С. 27–42.
2. Пахомов А. А., Багдасарян К. М. Современные тенденции глобального движения инвестиций и позиции России в этом процессе // Экономическое развитие России. 2019. № 8. С. 8–12. URL: <https://www.ranepa.ru/prepodavateli/sotrudnik/?1859>
3. Чувахина Л. Г. Особенности глобальной инвестиционной политики: современные тенденции и перспективы // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика. 2019. № 2. С. 142–148.
4. Підчоса О. В., Кулинич Ю. Є. Огляд сучасних тенденцій руху прямих іноземних інвестицій: географічна алокація. URL: [file:///C:/Users/1/Downloads/3666-13486-1-PB%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/1/Downloads/3666-13486-1-PB%20(4).pdf)
5. Мельничук О. П., Доценко І. О. Сучасні тенденції міжнародної інвестиційної діяльності // Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 40. С. 18–22.
6. Герасімова О. А. Сучасні світові тенденції інтенсивності двосторонніх прямих інвестицій // Управління і сталий розвиток. 2017. № 1. С. 34–47.
7. Статистична база ЮНКТАД. URL: https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en
8. World Investment Report 2019. Special Economic Zones / UNCTAD. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf
9. Global Investment Trend Monitor, No. 34 [Special Coronavirus Edition] / UNCTAD. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaefinf2020d2_en.pdf

References

1. Fedulova L. I. (2016). Svitovi tendenciji investuvannja u konteksti realizaciji zavdanj stalogho rozvytku. Ekonomichna teorija ta pravo. № 3. PP. 27–42 (in Ukrainian).

2. Pakhomov A. A., Baghdasarjan K. M. (2019). Sovremennye tendencyy global'nogho dvyzheniya ynvestyciy y pozycyy Rossyy v etom processe // *Экономическое развитие России*. № 8. PP. 8–12. URL: <https://www.ranepa.ru/prepodavateli/sotrudnik/?1859> (in Russian).
3. Chuvakhina L. G. (2019). Osobennosti globalnoy investitsionnoy politiki: sovremennye tendentsii i perspektivy // *Vestnik Astrakhanskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta*. Seriya: Ekonomika. № 2. PP. 142–148 (in Russian).
4. Pidchosa O. V., Kulynych Ju. Je. (2018). Oghljad suchasnykh tendenciy rukhu prjamykh inozemnykh investyciy: gheografichna alokacija. URL: [file:///C:/Users/1/Downloads/3666-13486-1-PB%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/1/Downloads/3666-13486-1-PB%20(4).pdf) (in Ukrainian).
5. Meljnychuk O. P., Docenko I. O. (2019). Suchasni tendenciji mizhnarodnoji investycijnoji dijajnosti // *Prychornomorsjki ekonomichni studiji*. Vyp. 40. PP. 18–22 (in Ukrainian).
6. Gherasimova O. A. (2017). Suchasni svitovi tendenciji intensyvnosti dvostoronnikh prjamykh investycij // *Upravlinnja i stalij rozvytok*. № 1. PP. 34–47 (in Ukrainian).
7. Statystychna baza JuNKTAD. URL: https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en
8. World Investment Report 2019. Special Economic Zones / UNCTAD. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf
9. Global Investment Trend Monitor, No. 34 [Special Coronavirus Edition] / UNCTAD. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaefinf2020d2_en.pdf

Грибіненко Ольга Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки підприємства

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Грибиненко Ольга Николаевна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры экономики предприятия

Национальный технический университет «Днепропетровская политехника»

Hrybinenko Olha

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Economic of Enterprises

Dnipro University of Technology

ORCID: 0000-0001-6320-2775

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5736

**ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ІНДИКАТОРИ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН
ВНЕШНЕТОРГОВЫЕ ИНДИКАТОРЫ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАН
FOREIGN TRADE INDICATORS
OF COUNTRIES ECONOMIC SECURITY**

Анотація. Метою цієї статті є кількісна оцінка рівня економічної безпеки на основі застосування методичного інструментарію багатовимірного оцінювання зовнішньоторговельних індикаторів розвитку країн, результатом якої є конструювання відповідних індексів безпеки. Зазначено, що врахування зовнішньоторговельної складової економічної безпеки країни на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів дозволяє визначити можливі ризики, пов'язані з характером зовнішньоторговельної взаємодії та ступенем її ефективності. Слід зазначити, що країни з суттєво відкритою економікою характеризуються високими значеннями як експортної, так і імпоротної квот. Визначено, що починаючи з післякризового 2009 р. зберігається глобальний тренд збільшення вартісних обсягів торгівлі, при цьому країни, що розвиваються, мають випереджальний характер динаміки порівняно з розвиненими країнами. При цьому, для економік, що розвиваються, та країн з перехідною економікою вартість експортованих товарів перевищує вартість імпортованих товарів, тоді як розвинені економіки в середньому є чистими імпортерами. Розраховано граничні значення зовнішньоторговельних індикаторів як чинників в системі безпеки країн світу, за якими було оцінено потрапляння світових країн, щодо яких проводилися розрахунки, до груп «Зона відносної небезпеки (ризиків)» та «Зона критичної небезпеки» за зовнішньоторговельними індикаторами. Агрегування індикаторів зовнішньоторговельної складової безпеки дозволило провести розрахунок відповідного субіндексу безпеки та згрупувати країни за оцінкою стану зовнішньоторговельної безпеки з урахуванням розрахованих граничних. Найбільш високі інтегральні оцінки за зовнішньоторговельною безпекою за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Німеччина, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія (за винятком Туреччини всі країни є розвиненими країнами європейського регіону). Найменші інтегральні оцінки у таких країн як Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен (за результатами розрахунку граничних значень ці країни опинилися в зоні критичної небезпеки).

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоторговельні індикатори, ризики, граничні значення, субіндекс безпеки.

Аннотация. Целью статьи является количественная оценка уровня экономической безопасности на основе применения методического инструментария многомерного оценивания внешнеторговых индикаторов развития стран, результатом

которой является конструирование соответствующих индексов безопасности. Указано, что учет внешнеторговой составляющей экономической безопасности страны на основе системы внешнеторговых индикаторов позволяет определять возможные риски, связанные с характером внешнеторговой взаимодействия и степени ее эффективности. Следует отметить, что страны с существенно открытой экономикой характеризуются высокими значениями как экспортной, так и импортной квот. Определено, что начиная с послекризисного 2009 г. сохраняется глобальный тренд увеличения стоимостных объемов торговли, при этом развивающиеся страны, имеют опережающий характер динамики по сравнению с развитыми странами. При этом, для развивающихся стран и стран с переходной экономикой стоимость экспортируемых товаров превышает стоимость импортных товаров, тогда как развитые экономики в среднем являются чистыми импортерами. Рассчитаны предельные значения внешнеторговых индикаторов как факторов в системе безопасности стран мира, по которым было оценено попадания мировых стран, по которым проводились расчеты, к группам «Зона относительной опасности (риски)» и «Зона критической опасности» по внешнеторговыми индикаторами. Агрегирования индикаторов внешнеторговой составляющей безопасности позволило провести расчет соответствующего субиндекса безопасности и сгруппировать страны по оценке состояния внешнеторговой безопасности с учетом рассчитанных предельных. Наиболее высокие интегральные оценки внешнеторговой безопасностью по данным 2018 получено для таких стран, как Германия, Италия, Испания, Швеция, Австрия, Франция, Турция, Дания (за исключением Турции все страны являются развитыми странами европейского региона). Наименьшие интегральные оценки у таких стран как Ангола, Венесуэла, Нигерия, Ирак, Йемен (по результатам расчета предельных значений эти страны оказались в зоне критической опасности).

Ключевые слова: экономическая безопасность, внешнеторговые индикаторы, риски, предельные значения, субиндекс безопасности.

Summary. The purpose of this article is to measure the economic security level based on the a multidimensional methodological toolkit for evaluating foreign trade indicators of a country's development. The appropriate security indices was defined. It is noted that taking into account the foreign trade component of the country economic based on foreign trade indicators allows to determine the possible risks related to the nature of foreign trade interaction and the degree of its effectiveness. It should be noted that countries with essentially open economies are characterized by high values of both export and import quotas. It has been determined that, since the post-crisis 2009, the global trend of increasing trade volume has been maintained. Developing countries having a more dynamic trade compared to developed countries. At the same time, for developing economies and countries transition economies, the exported goods volume exceeds the imported goods volume, while developed economies are, on average, net importers. Limit values of foreign trade indicators were calculated as factors in the countries security system, which estimated the hit of the countries for which calculations were made, to the groups «Relative danger zone (risk)» and «Critical danger zone» by foreign trade indicators. Aggregation of foreign trade security indicators made it possible to calculate the relevant security sub-index and to classify countries according to the estimated foreign trade security, taking into account the calculated marginal ones. The highest integrated foreign trade security estimates according to 2018 were obtained for countries such as Germany, Italy, Spain, Sweden, Austria, France, Turkey, Denmark (except Turkey, all countries are developed countries in the European region). The smallest integrated estimates in countries such as Angola, Venezuela, Nigeria, Iraq, Yemen (based on limit values, these countries are in a critical danger zone).

Key words: economic security, foreign trade indicators, risks, limit values, security subindex.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Національна економічна безпека виступає як підсистема міжнародної економічної безпеки, яка виступає структурним компонентом глобальної економічної безпеки, об'єктом захисту якої виступає світовий економічний порядок та сталий розвиток. У забезпеченні державного суверенітету, захисті інтересів країни однаково важливими є й внутрішня, й зовнішня складові [11]. Особливе місце серед детермінант, що впливають на національну економічну безпеку, займає ступінь залучення країни в світову економіку. З одного боку, чим значніше частка країни у світовій торгівлі, в експорті капіталу

і технічного сприяння, тим більше у неї можливостей впливати на інші країни, тобто тим більше її активна сила. Але, з іншого — чим більше частка зовнішньої торгівлі по відношенню до ВВП, чим сильніше проникнення іноземного капіталу в економіку, тим в більшій мірі країна схильна до впливу ззовні, а це вже позначається на величині її пасивної сили. Всі країни залежать від інших в отриманні благ, необхідних їм для досягнення бажаного рівня життя і темпів економічного розвитку [2]. Вибір, який країни постійно роблять між ефективністю (добробутем) і незалежністю (безпекою) нагадує про вічне протистояння коротко- і довгострокових інтересів країни. В умовах стагнації або економічного спаду

будь-яка загроза труднощів доступу до сировини, становить для уряду першочергову проблему» [8, с. 110]. Проте з іншого боку, економічна безпека може мати і зворотню сторону: для експортерів сировини зовнішні ринки стають особливо важливими для забезпечення стабільного розвитку, соціального миру, політичної стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємозалежності як відображення процесу поглиблення інтернаціоналізації світових господарських зв'язків знайшли відображення у праці Л. Олвея, Дж. Голдена і Р. Келлі, де розглядаються міжнародні аспекти економічної теорії національної безпеки, оцінюється взаємозв'язок зростання вразливості національної економіки залежно від розподілу ресурсів, спеціалізації виробництва, структури та напрямку товарних і капітальних потоків [9, с. 259]. Поглиблення взаємозалежності спричинило за собою модифікацію впливу трьох взаємопов'язаних детермінант, що визначають рівень міжнародної економічної безпеки країни — структури товаропотоків, платіжного балансу й валютного курсу. Міжнародний обмін товарами й послугами опосередковується валютними виплатами, тому обов'язковою умовою міжнародної стабільності є вирівнювання платіжного балансу. Диспропорції платіжних балансів особливо небезпечні, оскільки при стійких торгових дефіцитах зростатиме і частка іноземного капіталу в національній економіці або послаблюватимуться позиції центральних банків, або знецінюватиметься національна валюта. В умовах вільної конкуренції платіжний баланс вирівнюється автоматично. Але прагнення захистити національну економіку від впливу зрушень у міжнародній торгівлі обумовлює необхідність регулювання структури зовнішніх платежів, заходи яких містять ризик у відповідь дій інших держав, які посилюються з поглибленням взаємозалежності, що знижує економічну безпеку. У кризових умовах розвитку світової економіки протекціонізм у світі посилюється [4], а державні уряди все активніше застосовують політику економічного націоналізму в умовах посилення загроз для національної безпеки [10].

Ще одною важливою детермінантою міжнародної економічної безпеки є співвідношення автономії і взаємозалежності, вважає Т. Ілген [7, с. 56]. Посилення взаємозалежності є причиною змін у правилах і процесах міжнародного обміну. При цьому джерелом загроз міжнародної економічної безпеки виступає не тільки надмірна автономія, але і жорстка зовнішня політика. Міжнародні політичні конфлікти безумовно здійснюють вплив на розвиток національної економіки, адже їх вплив залежить від еконо-

мічного потенціалу країни. У процесі укріплення ділових економічних відносин та партнерства вплив економічних детермінант посилюється і з'являється тенденція виходу торгівлі з підпорядкування вимогам національної безпеки. К. Холсті [5, с. 653] наголошує на тенденції роз'єднання політики й економіки поряд зі зростанням ступеня довіри між партнерами. Вважає негативним, вплив протекціонізму на міжнародну економічну безпеку держави безпеку, який є каталізатором послаблення системи міжнародних економічних відносин.

Ураховуючи важливість зовнішньоекономічної складової у формування безпеки країн у сучасних умовах особливої актуальності набуває розробка відповідного інструментарію оцінювання відповідних параметрів, що визначають характер участі країни у зовнішньоекономічних зв'язках та безпосередньо впливають на рівень її безпеки. У попередніх наукових статтях [3; 6] обґрунтовано методіку багатомірною оцінювання різноманітних індикаторів економічної безпеки країн. У результаті практичного застосування запропонованої методіки забезпечується є конструктування відповідних інтегральних індексів безпеки із урахуванням трьох основних складових: економічної, соціальної та екологічної, що відповідають цілям сталого розвитку. **Доведено, що** економічну складову безпекового розвитку країн визначають група індикаторів, до яких віднесено макроекономічні, зовнішньоекономічні (торговельні), інвестиційно-інноваційні, фінансові індикатори.

Мета роботи — кількісна оцінка рівня економічної безпеки на основі застосування методичного інструментарію багатомірною оцінювання зовнішньоторговельних індикаторів розвитку країн, результатом якої є конструктування відповідних індексів безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоторговельна складова є невід'ємним компонентом економічної безпеки країни, врахування якої на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів (табл. 1) дозволяє визначати можливі ризики, пов'язані з характером зовнішньоторговельної взаємодії та ступенем її ефективності. Для аналізу орано індикатори, які узгоджуються із цілями сталого розвитку: SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці та SDG 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій та стійкій індустріалізації та інноваціям.

Згідно з останніми дослідженнями UNCTAD [12], останніми роками найбільш відкритими економіками щодо залучення в систему міжнародних торговельних зв'язків були невеликі економіки

Таблиця 1

Зовнішньоторговельні індикатори в системі економічної безпеки

Індикатор / характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
Експорт товарів та послуг, % до ВВП / Стимулятор / (дестимулятор — за умови надмірного зростання) (Exp)	Індикатор ступеня відкритості економіки (експортна квота), зростання якого обумовлює збільшення рівня залученості країн в систему світових торговельних зв'язків, здатність країни максимально ефективно використовувати переваги зовнішньоекономічної діяльності для зростання економіки, її конкурентоспроможності. За критеріями Світового банку, країни мають відносно закриті економіки, якщо показник не перевищує 10%; помірно відкриті, якщо показник приймає значення у діапазоні 10–25%; досить відкриті — 25–35%; достатньо відкриті — >35% [1].	SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці SDG 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій та стійкій індустріалізації та інноваціям
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП / Детимулятор / (стимулятор до певної межі) (Imp)	Індикатор ступеня залежності країни від імпорту (імпортна квота), суттєве зростання якої обумовлює ризики залежності від економічних партнерів та кон'юнктури світових ринків. Загальноприйняті критерії класифікації країн за рівнем показника відсутні. Невисока залежність найчастіше оцінюється в межах до 35%.	
Індекс стану балансу, % / Стимулятор (Bal)	Коефіцієнт покриття експортом імпорту, що є критерієм ефективності зовнішньоторговельної взаємодії, характеризує на скільки валютна виручка від експорту покриває витрати на імпорт. За умови рівня показника, що перевищує 100%, країна має додатне сальдо торгівлі, торгівля ефективна; менше 100% — країна має від'ємне сальдо торгівлі, торгівля неефективна.	
Зовнішньоторговельний оборот на душу населення, дол. / Стимулятор (ExtT)	Показник, що відображає рівень інтенсивності участі країни в системі світової торгівлі. Зростання рівня є свідченням активізації зовнішньоторговельної взаємодії, укріплення позицій країни в системі міжнародних торговельних зв'язків	
Коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, % / Стимулятор (R)	Коефіцієнт, що враховує характер експортної та імпортної динаміки, з одного боку виступає індикатором зростання зовнішньоторговельної активності, з іншого — критерієм ефективності торговельної співпраці. Якщо значення показника перевищує 100% (зростання експорту випереджає динаміку зростання імпорту); менше 100% — темпи зміни експорту відстають від динаміки зростання імпорту	
Індекс концентрації експорту / Детимулятор (CI)	Індикатор рівня спеціалізації країни, характеризує ступінь ринкової концентрації, дозволяє визначити ступінь вузькості експортного асортименту країни порівняно зі світовою структурою експорту. Наближення значення індексу до	
Індекс диверсифікації експорту / Детимулятор (DI)	Виявляє відмінності між структурою торгівлі країни (групи країн) та середньосвітовою структурою експорту	

Джерело: систематизовано автором

Південно-Східної Азії та Східної Європи, включаючи Гонконг, Сінгапур, В'єтнам, Словаччину, Угорщину та Словенія, з іншого боку переважна більшість країн, що розвиваються в Південній Америці та тропічних зонах Африки, а також деякі великі розвинені економіки, а саме США та Японія, характеризуються значеннями індексів торговельної відкритості (експортної та імпортної квоти) на рівні нижче 15%.

Динаміка показників торговельної відкритості світової економіки та деяких країн світу представлена на рис. 1.

Отже, середньосвітова експортна квота у 2018 р. склала 30,11%, що на 4,08% вище рівня 2000 р. До країн з найбільш відкритою економікою серед досліджуваних країн вибірки належать Сінгапур (176,38% у 2018 р.), ОАЕ (93,86%), Нідерланди (84,32%), серед найменш відкритих країн — США (12,22%), Аргентина (14,28%) та Куба (14,5%).

Динаміка показників імпортної залежності наведена на рис. 2.

Середньосвітова імпортна квота у 2018 р. склала 29,34%, що на 4,24% вище рівня 2000 р. До країн з найбільшим рівнем імпортної залежності серед

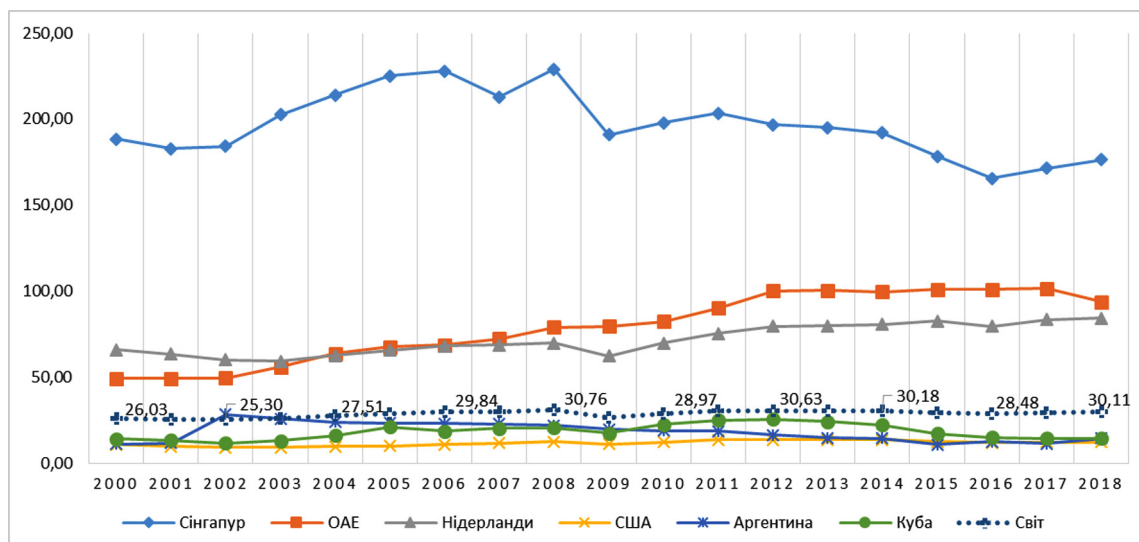

Рис. 1. Динаміка експортної квоти найбільш та найменш відкритих країн за період 2000–2018 рр. (експорт товарів та послуг у% до ВВП)

досліджуваних країн вибірки належать Сінгапур (149,82% у 2018 р.), Бельгія (82,74%), Нідерланди (73,33%), серед найменш залежних країн — Куба (12,59%), Бразилія (14,28%) та США (15,33%). В цілому слід зазначити, що країни з суттєво відкритою економікою характеризуються високими значеннями як експортної, так і імпоротної квот.

Щодо динаміки торгівлі, то починаючи з післякризового 2009 р. зберігається глобальний тренд збільшення вартісних обсягів торгівлі, при цьому країни, що розвиваються, мають випереджальний характер динаміки порівняно з розвиненими країнами. Так, якщо товарний експорт та імпорт країн, що розвиваються, за період 2009–2018 рр. збільшилися на 50% та 60% відповідно, то розвинених країн — лише на

35% та 32%. За даними 2018 р. світовий товарний експорт досяг найбільшого рівня у 19,5 трлн. дол. США, що на 9,7% більше попереднього року, при цьому географічно експортні потоки розподіляються рівномірно між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, на останні припадає 44,1% світового товарного експорту.

Щодо рівня торговельних дисбалансів, то для економік, що розвиваються, та країн з перехідною економікою вартість експортованих товарів перевищує вартість імпортованих товарів, тоді як розвинені економіки в середньому є чистими імпортерами. Однак за останні п'ять років надлишок торгівлі в країнах, що розвиваються, зменшився на 26% (з 455 млрд. дол. США у 2014 р. до 335 млрд. дол.

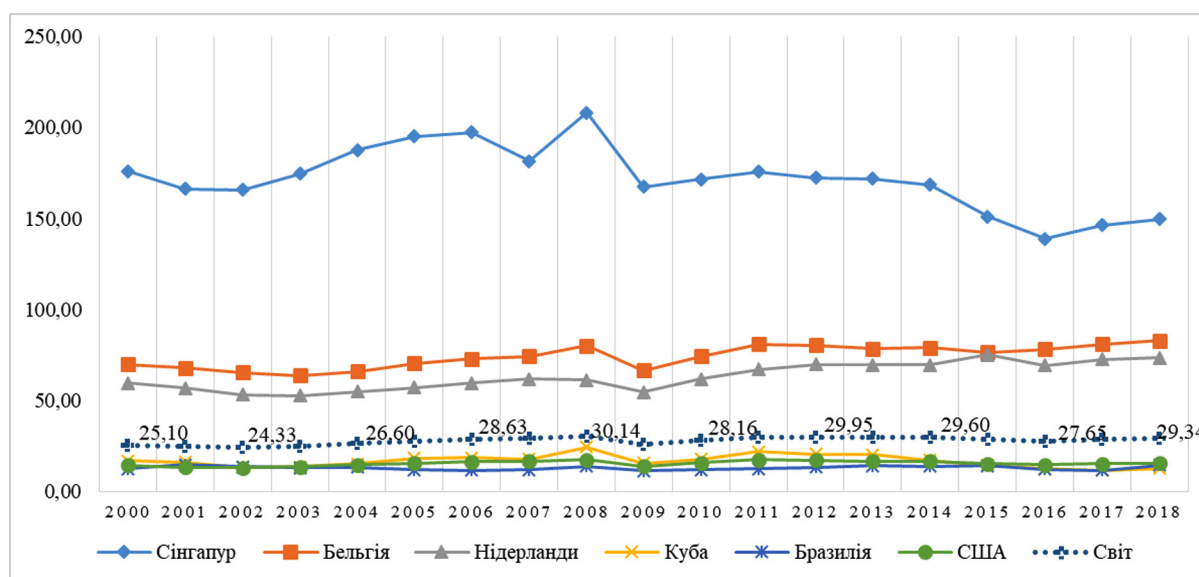

Рис. 2. Динаміка імпоротної квоти найбільш та найменш залежних країн за період 2000–2018 рр. (імпорт товарів та послуг у% до ВВП)

США у 2018 році.), в країнах з перехідною економікою навпаки зріс в 2,5 рази (з 72 млрд. дол. до 183 млрд. дол.). В цілому серед досліджуваних країн вибірки найбільший рівень покриття експортом імпорту в сукупній торгівлі товарами та послугами за

даними 2018 р. у Саудівській Аравії (125,99%), Анголи (128,19%), Єгипту (119,32%), Росії (117,65%), Алжиру (116,14%), Туреччини (113,97%) та Катару (113,75%). Розвинені країни за винятком Канади, Франції, Нідерландів, Швейцарії, Норвегії та Данії

Таблиця 2

Динаміка граничних значень зовнішньоторговельних індикаторів в системі безпеки країн світу за період 2000–2018 рр.

Індикатор	Граничні значення	Роки							Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2017	2018	
Експорт товарів та послуг, % до ВВП	СП	26,03	27,51	30,76	30,63	28,48	29,44	30,11	15,7
	НК	3,96	3,40	4,26	4,60	3,66	3,94	4,32	9,1
	НП	11,87	11,24	12,86	13,79	10,99	11,81	12,96	9,2
	ВП	56,21	58,41	63,21	61,06	55,54	57,10	57,75	2,7
	ВК	86,60	89,53	95,87	91,69	82,77	84,95	85,58	-1,2
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП	СП	25,10	26,60	30,14	29,95	27,65	28,63	29,34	16,9
	НК	3,18	3,25	4,04	4,74	6,03	6,15	6,94	118,2
	НП	9,53	9,76	12,11	13,73	15,06	15,25	16,06	68,5
	ВП	51,12	53,26	58,36	55,16	49,28	51,11	51,73	1,2
	ВК	77,31	80,09	86,77	80,54	71,05	73,73	74,28	-3,9
Індекс стану балансу, %	СП	101,11	101,24	102,04	103,32	102,32	102,34	101,98	0,9
	НК	47,70	35,31	30,10	16,88	60,79	61,47	54,75	14,8
	НП	74,49	68,38	66,19	60,25	81,63	81,97	78,45	5,3
	ВП	127,72	134,10	137,89	146,40	123,02	122,71	125,52	-1,7
	ВК	154,52	167,17	173,98	189,76	143,86	143,21	149,21	-3,4
Зовнішньоторгов. оборот на душу нас., дол.	СП	2576	3501	5766	6324	5543	6029	6522	153,2
	НК*	534	897	1782	2328	2303	2559	2790	422,5
	НП*	879	1347	2946	3726	3258	3213	3721	323,5
	ВП	17305	23420	38145	41777	35722	38596	41778	141,4
	ВК	32131	43471	70740	77466	66102	71379	77269	140,5
Коеф. випередження зростання екс. над імп., %	СП	100,00	100,30	99,58	100,29	99,91	100,02	99,65	-0,3
	НК	62,96	81,20	77,04	76,00	76,15	76,09	75,07	19,2
	НП	81,54	90,78	88,34	88,18	88,07	88,10	87,40	7,2
	ВП	118,46	109,81	110,81	112,39	111,75	111,94	111,90	-5,5
	ВК	137,04	119,39	122,11	124,58	123,67	123,94	124,23	-9,3
Індекс концентрації експорту	СП	0,07	0,07	0,09	0,09	0,06	0,06	0,07	-6,5
	НК	-	-	-	-	-	-	-	-
	НП	0,03	0,02	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	33,3
	ВП	0,32	0,31	0,33	0,32	0,28	0,28	0,28	-11,7
	ВК	0,57	0,55	0,58	0,56	0,50	0,50	0,50	-12,4
Індекс диверсифікації експорту	СП**	0,56	0,55	0,54	0,54	0,55	0,55	0,55	-2,5
	НК	0,17	0,17	0,20	0,21	0,17	0,18	0,18	7,6
	НП	0,37	0,36	0,37	0,38	0,36	0,36	0,37	-0,1
	ВП	0,75	0,74	0,71	0,70	0,73	0,73	0,72	-3,7
	ВК	0,95	0,93	0,88	0,86	0,92	0,91	0,91	-4,3

Примітка: *взято дані за групою країн з низьким доходом (НК) та середнім (НП), що обумовлено високим рівнем варіації показника у вибірці країн; **розрахункові дані (середнє за досліджуваною вибіркою)

Джерело: розраховано автором

мають індекси стану балансу, що не перевищують 100%, тобто є чистими імпортерами.

В таблиці 2 представлені результати розрахунку граничних значень зовнішньоторговельних індикаторів як чинників в системі безпеки.

Експортна квота як стимулюючий показник, що має в середньому у світі зростаючий характер зміни, характеризується нижнім критичним значенням у 4,32% за даними 2018 р. (на 9,1% більше рівня 2000 р.) та нижнім пороговим значенням у 12,96% (на 9,2% вище рівня 2000 р.), також свідченням посилення ризиків є перевищення верхнього критичного значення, що за даними 2018 р. визначено на рівні 85,58% (нижче рівня 2000 та 2008 рр.).

Імпортна квота, яка в цілому оцінюється як дестимулюючий індикатор, є сприйнятною за умови не перевищення нижнього критичного рівня у 6,94% за даними 2018 р. (що в 2,2 рази вище рівня 2000 р.) та нижнього порогового у 16,06% (на 68,5% вище рівня 2000 р.). З посиленням ризиків пов'язано за проведеними оцінками перевищення значень імпоротної квоти за межі верхнього порогового значення 51,73% у 2018 р. та верхнього критичного у 74,28%, які майже не змінилися за досліджуваний період. Критично небезпечним визначено значення індексів стану балансу за умови їх зниження нижче нижнього критичного значення у 54,75% (що вище рівня 2000 р. на 14,8%) та відносно небезпечним — за межами нижнього порогового рівня у 78,45% (що більше рівня 2000 р., однак менше рівня 2016р.)

Як показують розрахунки, за період 2000–2018 рр. показник інтенсивності зовнішньоторговельної співпраці, що виражений обсягом зовнішньоторговельного обороту на душу населення вирів в 2,5 рази з 2576 дол. у 2000 р. до 6522 дол. на душу у 2018 р. У зв'язку з високою диференціацією показників інтенсивності між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, в якості нижніх граничних значень, що виступатимуть ідентифікаторами посилення ризиків та безпеки, взято розрахункові показники для групи країн світу з низьким та середнім рівнем доходів. Так, нижнє критичне значення у 2018 р. складає 3721 дол. на душу, що в 4,3 рази вище показника 2000 р. (534 дол.) та в 2,3 рази нижче середньосвітового показника; нижнє порогове значення складає 2790 дол. на душу, що в 5,2 рази вище показника 2000 р. (879 дол.) та на 75% менше середньосвітового показника.

Щодо коефіцієнту випередження зростання експорту над імпортом, то зростання ризиків пов'язано зі зменшенням значень показника нижче нижнього критичного у 75,07% за даними 2018 р. та нижнього порогового у 87,4%. Верхні порогові значення, що

характеризують більш інтенсивне зростання експорту товарів та послуг відносно динаміки імпорту, оцінено на рівні 111,9% (порогове) у 2018 р. та 124,23% (критичне). Індекс концентрації експорту, що зростаючи свідчить про зростання спеціалізації країни на окремих товарах чи товарних групах та відповідно збільшення залежності від кон'юнктури цих товарних ринків, приймає небезпечні значення за умови перевищення значення у 0,28 у 2018 р. (верхнє порогове) та 0,5 (верхнє критичне), в цілому граничні значення індексів характеризуються тенденцією до зменшення рівнів. Щодо індексів диверсифікації, що зростаючи призводять до збільшення відмінностей у товарній структурі експорту країни відносно світової, то слід відзначити широкий діапазон варіації між граничними значенням, межі посилення безпеки оцінено у рівні вищим за 0,72 у 2018 р. (верхнє порогове) та 0,91 (верхнє критичне). Граничні значення цих індексів також мають спадаючий характер зміни протягом досліджуваного періоду.

Результати оцінки знаходження країн в різних зонах безпеки за зовнішньоторговельними індикаторами представлені в таблиці 3.

Отже, в зонах безпеки за рівнем відкритості економіки країни з надмірним рівнем експортної квоти (Сінгапур, ОАЕ у 2018 р., Малайзія та Ангола у 2000 р.) та незначною квотою (США та Ємен у 2018 р., Японія, Аргентина та Бразилія у 2000 р.). Порівняно більше число країн, а саме 17%, мають ризики надмірної імпоротної залежності та дві країни Бельгія та Сінгапур віднесено до критичної зони безпеки. Щодо незбалансованості торгівлі, то за оцінками 2018 р. 18,9% країн, що є країнами, що розвиваються, та переважно країнами Близького Сходу з високим рівнем доходом віднесено до зон безпеки. Рівень інтенсивності зовнішньоторговельної співпраці є критично низьким у 22,6% країн, відносно низьким ще у 9,6%, в цілому рівень зовнішньоторговельного обороту на душу нижчий за середньосвітовий мають 39,6% країн вибірки. Порівняно з 2000 р. частка країн, що віднесено до зон ризику, зросла. За коефіцієнтом випередження зростання експорту над імпортом тільки окремі країни опинились в зоні безпеки. Щодо рівня концентрації експорту, 9,4% країн у 2018 р. в зоні критичної безпеки, що однак менше порівняно з 2000 р., а в зоні відносної безпеки 17%, що двічі більше ніж у 2000 р., при чому серед них 2 розвинені країни (Норвегія та Австралія). Щодо рівня диверсифікації експорту, то 20,8% країн латиноамериканського, африканського регіонів та Близького Сходу в зоні відносної безпеки, при чому ситуація щодо

Таблиця 3

Оцінка ризиків та загроз безпеці країн за зовнішньоторговельними індикаторами

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП, < СП, > СП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)	Зона відносної небезпеки (ризик) ВП-ВК, НК-НП, < СП, > СП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)
Експорт товарів та послуг, % до ВВП (Exp)	4 країни (8,4%) НК-НП: США, Японія, Аргентина, Бразилія,	3 країни (5,7%) <НК:- >ВК: Ангола, Малайзія, Сінгапур	2 країни (4,2%) НК-НП: США, Ємен	2 країни (3,8%) <НК:- >ВК: ОАЕ, Сінгапур
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП (Imp)	6 країн (11,3%) ВП-ВК: Нідерланди, Бельгія, Таїланд, Філіппіни, Бахрейн, Ангола	2 країни (3,8%) >ВК: Малайзія, Сінгапур	9 країн (17,0%) ВП-ВК: Нідерланди, Швейцарія, ОАЕ, Бахрейн, Австрія, Польща, Україна, Таїланд, Малайзія	2 країни (3,8%) >ВК: Бельгія, Сінгапур
Індекс стану балансу, % (Bal)	1 країна (1,9%) НК-НП: Єгипет	3 країни (5,7%) <НК:- >ВК: Росія, Катар, Нігерія	3 країни (5,7%) НК-НП: Колумбія, Філіппіни, Єгипет	7 країн (13,2%) <НК: Ємен >ВК: Ангола, ОАЕ, Кувейт, Росія, Катар, Саудівська Аравія
Зовнішньоторговельний оборот на душу населення, дол. (ExtT)	9 країн (17,0%) НК-НП: Бразилія, Колумбія, Куба, Перу, Україна, Індонезія, Єгипет, Марокко, Ангола <СП: 22 країни (41,5%)	4 країни (8,4%) <НК: Китай, Індія, Ємен, Нігерія	5 країн (9,4%) НК-НП: Аргентина, Перу, Україна, Китай, Марокко <СП: 21 країна (39,6%)	12 країн (22,6%) <НК: Бразилія, Колумбія, Куба, Венесуела, Індія, Індонезія, Філіппіни, Єгипет, Ємен, Нігерія, Алжир, Ангола
Коефіцієнт випередж. зростання експорту над імпортом, % (R)	1 країна (1,9%) НК-НП: Ангола	<НК: -	1 країна (1,9%) НК-НП: Венесуела	1 країна (1,9%) <НК: Ємен
Індекс концентрації експорту (CI)	5 країн (9,4%) ВП-ВК: Алжир, ОАЕ, Бахрейн, Філіппіни, Норвегія	8 країн (15,1%) >ВК: Ангола, Нігерія, Кувейт, Катар, Ємен, Саудівська Аравія, Ірак, Венесуела	9 країн (17,0%) ВП-ВК: Чилі, Колумбія, Норвегія, Австралія, Ємен, Катар, Бахрейн, Кувейт, Алжир	5 країн (9,4%) >ВК: Ангола, Нігерія, Саудівська Аравія, Ірак, Венесуела
Індекс диверсифікації експорту (DI)	12 країн (22,6%) ВП-ВК: Ангола, Алжир, Нігерія, Кувейт, Бахрейн, Катар, Ємен, Саудівська Аравія, Ірак, Венесуела, Перу, Куба	>ВК: -	11 країн (20,8%) ВП-ВК: Чилі, Куба, Перу, Венесуела, Саудівська Аравія, Ірак, Ємен, Катар, Кувейт, Нігерія, Алжир	>ВК: -

Джерело: розраховано автором

числа та складу країн у 2018 р. майже не змінилась порівняно з 2000 р.

Агрегування індикаторів зовнішньоторговельної складової безпеки дозволило провести розрахунок відповідного субіндексу безпеки, значення якого в рамках періоду ретроспекції представлені на рис. 3.

Найбільш високі інтегральні оцінки за зовнішньоторговельною безпекою за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Німеччина, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія

(за винятком Туреччини всі країни є розвиненими країнами європейського регіону). Найменші інтегральні оцінки у таких країн як Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен (за результатами розрахунку граничних значень ці країни опинилися в зоні критичної небезпеки). Щодо закономірностей динаміки інтегральних оцінок, то тільки 19 країн вибірки або 35,8% характеризувалися тенденцією до зростання рівня, при чому максимальні темпи мають такі країни, як Малайзія (67,1% приросту, з 49 місця

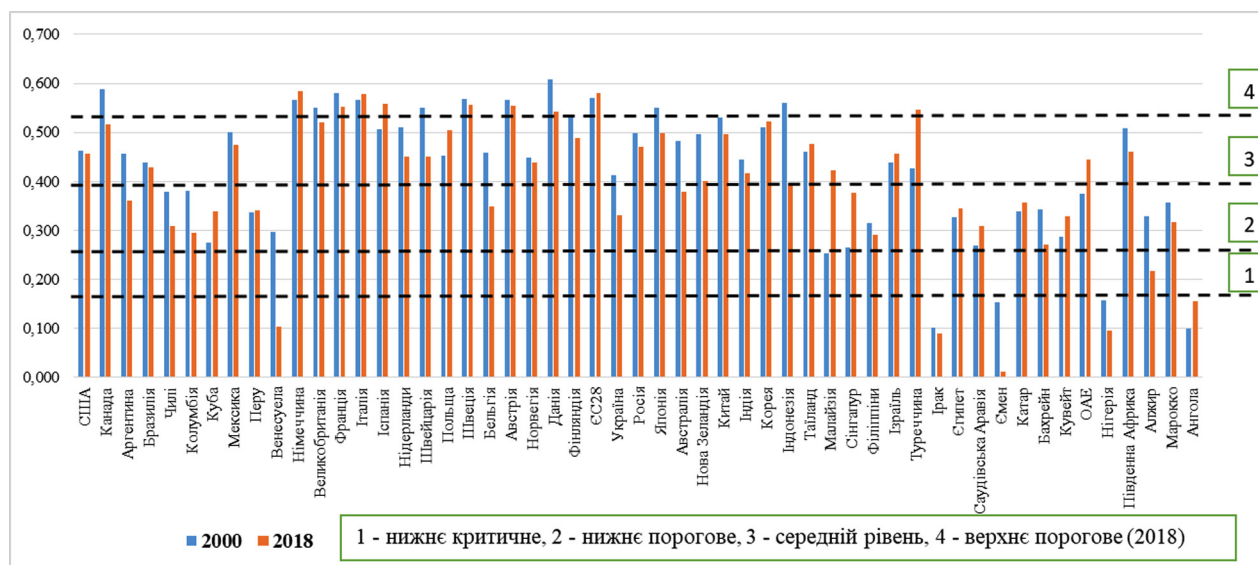

Рис. 3. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем зовнішньоторговельної складової безпеки

Джерело: розраховано автором

у 2000 р. до 28 у 2018 р.), Сінгапур (42,13%, з 48 на 33 місце), Туреччина (28,16%, з 32 на 8 місце), ОАЕ (18,22%, з 36 на 25 місце), Польща (11,85%, з 27 на 13 місце), Іспанія (10,34%, з 18 на 4 місце). Решта 64,2% країн вибірки мають тенденцію до зменшення

рівня безпеки, зокрема найбільші втрати позицій спостерігаються у розвинених країн, а саме Бельгії (-24,25%, з 25 на 36 місце), Австралії (-21,21%, з 22 на 32 місце), Нової Зеландії (-19,25%, з 21 на 30 місце), Швейцарії (-18,4%, з 10 на 24 місце),

Таблиця 4

Групи країн за інтегральним рівнем зовнішньоторговельної складової безпеки

Діапазон варіації індексів безпеки	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
<НК (нижче нижнього критичного значення)	Критичний рівень	< 0,172	5 країн (9,4%) Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен Середній 0,091
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороґовим)	Небезпечний рівень	0,172–0,264	1 країна (1,9%) Алжир Середній 0,218
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороґовим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,264–0,400	17 країн (32,1%) Індонезія, Австралія, Сінгапур, Аргентина, Катар, Бельгія, Єгипет, Перу, Куба, Україна, Кувейт, Марокко, Саудівська Аравія, Чилі, Колумбія, Філіппіни, Бахрейн Середній 0,335
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороґовим)	Задовільний рівень	0,400–0,536	21 країн (39,6%) Корея, Великобританія, Канада, Польща, Японія, Китай, Фінляндія, Таїланд, Мексика, Росія, Південна Африка, Ізраїль, США, Нідерланди, Швейцарія, ОАЕ, Норвегія, Бразилія, Малайзія, Індія, Нова Зеландія Середній 0,466
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім пороґовим та верхнім критичним)	Безпечний рівень	0,536–0,628	9 країн (17,0%) Німеччина, ЄС28, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія Середній 0,561
>ВК (вище верхнього критичного значення)	Оптимальний рівень	> 0,6128	-

Джерело: розраховано автором

Нідерландів (–11,82%, з 16 на 23 місце). Серед країн, що розвиваються, найбільші темпи скорочення у Індонезії (–29,18%, з 9 на 31 місце, найбільша втрата позицій).

Результати групування країн за оцінкою стану зовнішньоторговельної безпеки з урахуванням розрахованих граничних значень представлені в табл. 4.

За отриманими розрахунками, більше половини країн 56,6% перебувають у зоні відносної безпеки (4,5 групи), жодна країна не потрапила в зону з оптимальним рівнем. Лише 11,3% (6 країн) опинилися в зонах критичної та відносної небезпеки. Третина країн характеризується задовільним рівнем, має при цьому інтегральні оцінки нижчі за середній рівень.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Національна економічна безпека виступає як підсистема міжнародної економічної безпеки, формування та забезпечення якої має відповідати цілям сталого розвитку. Окремими складовими загального рівня економічної безпеки виступають економічна, соціальна та екологічна складові безпеки. Зовнішньоторговельна складова є невід’ємним компонентом економічної безпеки країни, врахування якої на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів дозволяє визначати можливі ризики, пов’язані з характером зовнішньоторговельної взаємодії та ступенем її ефективності.

Застосування методики багатовимірного оцінювання дозволяє конструювати відповідні інтегральні індекси безпеки та забезпечити комплексне оцінювання економічної безпеки. Зовнішньоторговельні індикатори (до яких віднесено рівень відкритості економіки, експорт та імпорт товарів та послуг по

відношенню до ВВП, індекс стану балансу, зовнішньоторговельний оборот на душу населення, коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, індекси концентрації та диверсифікації експорту) узгоджуються із цілями сталого економічного розвитку (SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці та SDG 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій та стійкій індустріалізації та інноваціям).

За результатами дослідження доведено, що країни з суттєво відкритою економікою характеризуються високими значеннями як експортної, так і імпортної квот. Починаючи з післякризового 2009 р. зберігається глобальний тренд збільшення вартісних обсягів торгівлі, при цьому країни, що розвиваються, мають випереджальний характер динаміки порівняно з розвиненими країнами. Для економік, що розвиваються, вартість експортованих товарів перевищує вартість імпортованих товарів, тоді як розвинені економіки в середньому є чистими імпортерами.

На основі оцінки ризиків та загроз безпеці країн за зовнішньоторговельними індикаторами визначено класифікацію країн за зонами небезпеки. Найбільш високі інтегральні оцінки за зовнішньоторговельною безпекою за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Німеччина, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія (за винятком Туреччини всі країни є розвиненими країнами європейського регіону). Найменші інтегральні оцінки у таких країн як Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен (за результатами розрахунку граничних значень ці країни опинилися в зоні критичної небезпеки).

Література

1. Біла С. О. Сучасні тренди розвитку зовнішньоторговельних відносин та ризики «неопротекціонізму» // Стратегія розвитку України. 2017. № 1. С. 11–17.
2. Грибіненко О. М. Міжнародна економічна безпека: оцінка сучасного середовища, глобальні тренди та ризик-фактори // Економічний простір: Збірник наукових праць. 2019. № 149. С. 19–39.
3. Bulatova O., Hrybinenko O. Effect of the education and healthcare systems on the social security level in the context of global goals of sustainable development // Journal of European Economy. 2020. V.19 № 1. PP. 26–46.
4. Economic Policy Research, 2009. 103 p.
5. Holsti K. Politics in command: Foreign trade as national security policy // International organization. Madison. 1986. Vol. 40. No 3. PP. 643–671.
6. Hrybinenko O. Scientific and methodological tools for assessing the economic security level of the world countries: integration approach // Efektyvna ekonomika. 2020. Vol. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7681> (Accessed 23 Mar 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.2.71
7. Ilgen Th. Autonomy and Independence: US — Western European monetary and trade relations, 1958–1984. Th. Ilgen. Totowa. New York. 1985. 166 p.
8. Maull H. Raw materials, energy and Western security. London, 1984. 413 p.

9. Olvey L., Dolden J., Kelly R. The economics of national security. New York: Wayne. 1984. 404 p.
10. Reznikova N., Panchenko V., Bulatova O. The Policy Of Economic Nationalism: From Origins To New Variations Of Economic Patriotism // *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 4. 2018. PP. 274–281.
11. Simanavicius A., Subonyte J., Simanavičienė Ž. Perception of economic security // *Public Security And Public Order*. 2019. № 22. PP. 158–171. DOI: 10.13165/PSPO-19-22-10
12. UNCTAD Handbook of Statistics 2019 — International merchandise trade. URL: https://unctad.org/en/PublicationChapters/tdstat44_FS04_en.pdf (Accessed 23 Mar 2020).

References

1. Bila S.O. Modern trends of foreign trade relations development and risks of «neo-protectionism» // *Stratehiya rozvytku Ukrainy [Ukraine's Development Strategy]*. 2017. № 1. S. 11–17.
2. Hrybinenko O.M. International economic security: assessment of the current environment, global trends and risk factors // *Ekonomichnyy prostir: Zbirnyk naukovykh prats' [Economic Space: Collection of Scientific Papers]*. 2019. № 149. S. 19–39.
3. Bulatova O., Hrybinenko O. Effect of the education and healthcare systems on the social security level in the context of global goals of sustainable development // *Journal of European Economy*. 2020. V.19 № 1. PP. 26–46.
4. Economic Policy Research, 2009. 103 p.
5. Holsti K. Politics in command: Freign trade as national security policy. International organization. Madison. 1986. Vol. 40. No 3. PP. 643–671.
6. Hrybinenko O. Scientific and methodological tools for assessing the economic security level of the world countries: integration approach // *Efektivna ekonomika*. 2020. Vol. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7681> (Accessed 23 Mar 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.2.71
7. Ilgen Th. Autonomy and Independence: US — Western European monetary and trade relations, 1958–1984. Th. Ilgen. Totowa. New York. 1985. 166 p.
8. Maull H. Raw materials, energy and Western security. London, 1984. 413 p.
9. Olvey L., Dolden J., Kelly R. The economics of national security. New York: Wayne. 1984. 404 p.
10. Reznikova N., Panchenko V., Bulatova O. The Policy Of Economic Nationalism: From Origins To New Variations Of Economic Patriotism // *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 4. 2018. PP. 274–281.
11. Simanavicius A., Subonyte J., Simanavičienė Ž. Perception of economic security // *Public Security And Public Order*. 2019. № 22. PP. 158–171. DOI: 10.13165/PSPO-19-22-10
12. UNCTAD Handbook of Statistics 2019 — International merchandise trade. URL: https://unctad.org/en/PublicationChapters/tdstat44_FS04_en.pdf (Accessed 23 Mar 2020).

Лещенко Лариса Олександрівна

*кандидат економічних наук, старший викладач кафедри
прикладної економіки і міжнародних економічних відносин
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва*

Лещенко Лариса Александровна

*кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры
прикладной экономики и международных экономических отношений
Харьковский национальный аграрный университет имени В.В. Докучаева*

Leshchenko Larysa

*PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of
Applied Economics and International Economic Relations
Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchajev*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5742

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СВІТОВОМУ РИНКУ:
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ**

**КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ
АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА МИРОВОМ РЫНКЕ:
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

**COMPETITIVENESS OF AGRARIAN
ENTERPRISES IN THE WORLD MARKET:
SITUATION AND PROSPECTS**

Анотація. В статті здійснено систематизацію наукових підходів до оцінки стану конкурентоспроможності суб'єктів аграрного сектору на світовому ринку. Визначено та охарактеризовано три підходи вказаної категорії, зокрема: локальні підходи стосовно аналізу за певними оціночними коефіцієнтами (показниками) розвитку (дозволяють вивчати стан конкурентних позицій учасників ринку відповідно до певних значних показників (в розрізі фінансово-економічного, економічного або організаційно-економічного стану)); підхід, який передбачає аналіз економічних та ринкових оціночних показників (підхід, пов'язаний із визначенням комплексного показника конкурентоспроможності, який визначається на підставі розрахунку інтегрального (або середньоарифметичного) індикатора, сформованого на підставі оцінки економічних та ринкових параметрів функціонування підприємств аграрного сектору на міжнародних ринках); підхід до аналізу, пов'язаний з визначенням оціночних показників конкурентоспроможності, сформульованих на основі вибору тих, які використовуються в різних матричних методиках (в рамках даного підходу можна використовувати як комплекс показників без приведення їх до єдиного індикатора, так і комплекс показників, які оцінюються за балами і приводяться до узагальнюючого індикатора). На підставі узагальнення наукових підходів здійснено розробку універсального авторського підходу за даним напрямком, який сформульований з огляду на охоплення економічної, техніко-економічної та ринкової сфери. Відповідно до умов авторської методики здійснено аналіз стану конкурентоспроможності крупних українських виробників-експортерів олії соняшnikової рафінованої. За даними оцінки встановлено стан конкурентних позицій досліджуваних аграрних підприємств на світових ринках. Доведено, що не достатньо високий рівень конкурентоспроможності двох підприємств із складу досліджуваних великою мірою залежить від низької ефективності виробництва. Здійснено висновок, що подальші перспективи наукових досліджень можуть лежати в площині пошуку та прогнозування шляхів зростання ефективності виробництва, від якого залежить ріст конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Ключові слова: конкурентоспроможність, світовий ринок, аграрне підприємство, експорт, олія соняшnikова рафінована, ефективність виробництва, ринкова частка.

Аннотация. В статье осуществлена систематизация научных подходов к оценке состояния конкурентоспособности субъектов аграрного сектора на мировом рынке. Определены и охарактеризованы три подхода указанной категории, в частности: локальные подходы к анализу по определенным оценочным коэффициентам (показателям) развития (позволяют изучать состояние конкурентных позиций участников рынка в соответствии с определенными значимыми показателями (в разрезе финансово-экономического, экономического или организационно-экономического состояния)); подход, который предусматривает анализ экономических и рыночных оценочных показателей (подход, связанный с определением комплексного показателя конкурентоспособности, который определяется на основании расчета интегрального (или среднеарифметического) индикатора, сформированного на основании оценки экономических и рыночных параметров функционирования предприятий аграрного сектора на международных рынках); подход к анализу, связанный с определением оценочных показателей конкурентоспособности, сформулированных на основе выбора тех, которые используются в различных матричных методиках (в рамках данного подхода можно использовать как комплекс показателей без приведения их к единому индикатору, так и комплекс показателей, оцениваемых в баллах, который приводится к обобщающему индикатору). На основании обобщения научных подходов осуществлена разработка универсального авторского подхода по данному направлению, который сформулирован с учетом охвата экономической, технико-экономической и рыночной сферы. Согласно условиям авторской методики проведен анализ состояния конкурентоспособности крупных украинских производителей-экспортеров масла подсолнечного рафинированного. По данным оценки установлено состояние конкурентных позиций исследуемых аграрных предприятий на мировых рынках. Доказано, что недостаточно высокий уровень конкурентоспособности двух предприятий из состава исследуемых во многом зависит от низкой эффективности производства. Осуществлен вывод, что дальнейшие перспективы научных исследований могут лежать в плоскости поиска и прогнозирования путей роста эффективности производства, от которого зависит рост конкурентоспособности на международных рынках.

Ключевые слова: конкурентоспособность, мировой рынок, аграрное предприятие, экспорт, масло подсолнечное рафинированное, эффективность производства, рыночная доля.

Summary. The article systematizes scientific approaches to assessing the competitiveness of agricultural sector entities in the world market. Three approaches of this category have been identified and characterized, in particular: local approaches to the analysis by certain evaluation factors (indicators) of development (allows to study the status of competitive positions of market participants according to certain significant indicators (in terms of financial-economic, economic or organizational-economic status)); an approach that involves the analysis of economic and market valuation indicators (an approach related to the definition of a comprehensive competitiveness indicator, which is determined on the basis of the calculation of the integral (or arithmetic) indicator formed on the basis of the assessment of economic and market parameters of functioning of agricultural enterprises in the agricultural sector; analysis approach related to the definition of competitiveness indicators formulated on the basis of the choice of those used in different matrix methods (within this approach can be used as a set of indicators without reducing them to a single indicator, and a set of indicators that are evaluated by points and are summarized). On the basis of the generalization of scientific approaches, the development of a universal authorial approach in this area, which is formulated in view of the coverage of economic, technical, economic and market sphere. In accordance with the terms of the author's methodology, the competitiveness of large Ukrainian sunflower oil refined producers and exporters was analyzed. According to the estimation, the state of competitive position of the studied agricultural enterprises in the world markets is established. It is proved that not sufficiently high level of competitiveness of the two enterprises from the studied depends to a large extent on the low efficiency of production. It is concluded that further research prospects may lie in the plane of finding and predicting ways to increase production efficiency, which determines the growth of competitiveness in international markets.

Key words: competitiveness, world market, agricultural enterprise, export, refined sunflower oil, production efficiency, market share.

Постановка проблеми. Підприємства аграрного сектору відносяться до суб'єктів виробничої діяльності, які мають високу матеріаломісткість. Попит на їх продукцію на світових ринках вимагає високої якості (дотримання стандартів та вимог, прийнятих на міжнародних ринках), її відповідності ціновим параметрам. Параметри ціни та якості є одними з визначальних у забезпеченні конкурентоспро-

можності підприємства та його аграрної продукції на світовому ринку. Вказані параметри обумовлюють відповідні індикатори, що характеризують конкурентні позиції цих суб'єктів підприємства, зокрема, ринкову частку, постійне підвищення споживчих властивостей продукції, яке стає можливим завдяки зростанню прибутку. Вдале управління конкурентоспроможністю суб'єкта аграрного сектору пов'язане

із використанням сучасних, науково обґрунтованих підходів до аналізу та прогнозування позицій на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми оцінки та підвищення стану конкурентоспроможності суб'єктів аграрного сектору присвячено наукові праці В. Мещерякова, В. Севідова, І. Севідової [4; 3], С. Плигуна [9; 10]. Також існують пропозиції щодо аналізу конкурентних позицій зазначених суб'єктів аграрної сфери в умовах світового ринку, зокрема, це питання висвітлено в роботах В. Грановської [1, с. 38], А. Трубіліна, В. Сидоренко, П. Михайлушкина [11; 12], Г. Кандакової [2]. Незважаючи на існування широкого спектру напрацювань за даним напрямком, існує необхідність систематизації підходів до аналізу та визначення нових пропозицій за вказаною проблематикою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи — систематизація та визначення універсального підходу до оцінки стану конкурентоспроможності суб'єктів аграрного сектору на світовому ринку, аналіз стану конкурентних позицій провідних українських виробників-експортерів олії соняшникової рафінованої. Для досягнення вказаної мети визначено низку завдань, зокрема:

- 1) систематизація наукових підходів до оцінки стану конкурентоспроможності суб'єктів аграрного сектору на світовому ринку, розробка універсального авторського підходу за даним напрямком;
- 2) аналіз стану конкурентоспроможності провідних українських виробників-експортерів олії соняшникової рафінованої.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо та проаналізуємо положення основних наукових підходів щодо оцінки стану конкурентоспроможності суб'єктів аграрного сектору на світовому ринку.

По-перше, можна виокремити локальні підходи стосовно аналізу конкурентних позицій підприємств аграрної сфери, які ставлять акцент на ідентифікації досліджуваного показника конкурентоспроможності з певними оціночними коефіцієнтами (показниками) розвитку. Вказаний підхід дозволяє вивчати стан конкурентних позицій учасників ринку відповідно до певних значних показників (в розрізі фінансово-економічного, економічного або організаційно-економічного стану). Застосування зазначеного підходу, на наш погляд, важливе для оцінки окремих аспектів конкурентоспроможності, хоча не дозволяє вичерпно оцінити всі сторони досліджуваного питання.

В рамках вказаного наукового підходу можемо виокремити визначення порядку аналізу, представлене в науковому теоретико-емпіричному дослідженні

В. Грановської [1, с. 38]. Авторка визначає перелік показників, які, виходячи з результатів її дослідження, ідентифікують стан конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору на міжнародних ринках, і від покращення стану яких залежать перспективи їх подальшої інтеграції. В складі таких показників дослідницею виділено [1, с. 38]:

- 1) ефективність галузі. Мається на увазі потреба оптимізації витратомісткості виробництва аграрної продукції вітчизняними підприємствами, яка впливатиме на ріст обсягів випуску, експорту через приведення у відповідність параметру ціна-якість, зростання прибутку. Вказані показники ефективності обумовлюють виробничий та експортний потенціал, можливості підприємства аграрного сектору забезпечити високу якість за рахунок масштабів виробництва та і відповідної економії витрат;
- 2) відповідність експортованої аграрної продукції показникам попиту на міжнародних ринках;
- 3) забезпечення сертифікації аграрних підприємств відповідно до міжнародних стандартів. Вказаний напрямок реалізується, переважно, на рівні крупних суб'єктів цього сектору, а невеликі не мають можливості здійснити зазначений захід з огляду на фінансові та організаційні труднощі.

Вивчення підходу дослідниці свідчить, що вказані оціночні показники мають локальний характер і не дозволяють провести комплексний аналіз за даним напрямком. Але, на нашу думку, зазначені показники слід враховувати при визначенні методичного забезпечення аналізу. На особливу підтримку заслуговує виділення потреби підвищення ефективності, сертифікації відповідно до міжнародних норм. Важливим є акцент на тому, що багато вітчизняних аграрних підприємств не можуть собі дозволити сертифікацію згідно з міжнародними нормами. Відповідно, на наш погляд, вирішення цієї проблеми може передбачати підприємницьку інтеграцію (створення крупних мережевих структур), за допомогою якої зростуть можливості інтеграції на міжнародні ринки збуту.

По-друге, можна виокремити науковий підхід, пов'язаний із визначенням комплексного показника конкурентоспроможності, який визначається на підставі розрахунку інтегрального (або середньарифметичного) індикатора, сформованого на підставі оцінки економічних та ринкових параметрів функціонування підприємств аграрного сектору на міжнародних ринках. Тобто, прихильники даного підходу пропонують враховувати стан розвитку підприємств галузі за вказаними двома сферами. В рамках вказаного підходу застосовується як уза-

гальнюючий показник конкурентоспроможності суб'єктів аграрного сектору, який визначають як середньоарифметичне складових елементів, так і інтегральний показник, що визначається як сума елементів (кількісних, приведених до певних критеріїв, та якісних), зважених на встановлену вагу впливу.

В розрізі другого наукового підходу слід відмітити порядок оцінки стану конкурентоспроможності аграрних підприємств на світовому ринку, запропонований А. Трубіліним, В. Сидоренко, П. Михайлушкиним [11; 12]. Автори відмічають, що для оцінки конкурентоспроможності аграрного підприємства на міжнародних ринках можна використовувати комплексний показник, який включає бальну оцінку [11; 12, с. 6]:

- 1) стану якості продукції, яку випускає та експортує підприємство (бальна оцінка);
- 2) стану собівартості та ціни продукції, яку випускає та експортує підприємство (бальна оцінка за рівнем собівартості та цін, зокрема, високий рівень є індикатором скорочення конкурентних позицій, низький — свідчить про позитивні перспективи);
- 3) рівня дохідності виробництва та експорту продукції (у десяткових знаках). Високий рівень дохідності є передумовою розвитку підприємства, запорукою збільшення якості, впровадження інновацій (якщо з боку власників буде прийнято рішення щодо використання частки прибутку на розвиток);
- 4) рівня рейтингу на внутрішньому та міжнародному ринках (у балах). Вказаний параметр ідентифікує ринкові позиції суб'єкта аграрного сектору.

Можемо констатувати, що підхід А. Трубіліна, В. Сидоренко, П. Михайлушкина досить вичерпно та комплексно визначає перелік оціночних показників, слід відмітити простоту та системність оцінки. Певні дискусії викликає акцент на тому, що для оцінки досліджуваного показника конкурентоспроможності аграрного підприємства на міжнародних ринках слід використовувати параметр рейтингу на внутрішньому (національному) ринку. На наш погляд, вказаний показник можна було б замінити рівнем рейтингу серед національних експортерів. При цьому, якщо певне аграрне підприємство не посідає частки міжнародного ринку, яка може бути визначена (дуже низька), то можна залишити для оцінки лише запропонований рівень рейтингу серед національних експортерів (у балах).

По-третє, заслугоує на увагу підхід до аналізу, пов'язаний з визначенням оціночних показників конкурентоспроможності, сформульованих на підставі вибору тих, які використовуються в різних

матричних методиках. При цьому, в рамках даного підходу можна використовувати як комплекс показників без приведення їх до єдиного індикатора, так і комплекс показників, які оцінюються за балами і приводяться до узагальнюючого індикатора.

Відповідно до зазначеного третього наукового підходу слід відмітити положення наукового дослідження Г. Кандакової [2], в рамках якого авторка доводить пропозицію оцінки стану конкурентоспроможності аграрного підприємства на міжнародних ринках через призму використання показників, які передбачено матрицею Space та General Electric-McKinsey для здійснення формування стратегії розвитку конкурентоспроможності підприємства. Зокрема, дослідниця пропонує оцінювати показники:

- 1) ефективності виробництва. В рамках показників цієї категорії можна оцінювати показники рентабельності виробництва;
- 2) конкурентний потенціал підприємства. Зазначений показник може оцінюватись через застосування показника ринкової частки, яку ми запропонували визначати в контексті показника рівня рейтингу підприємства серед національних експортерів;
- 3) конкурентний рівень продукції, яка випускається та експортується аграрним підприємством. Цей показник також може оцінюватись в рамках бальної оцінки.

Вивчення наукових підходів дозволяє констатувати, що сучасна економічна думка пропонує оцінювати стан конкурентоспроможності через використання ключових економічних, технічних та ринкових показників, із використанням комплексних (узагальнюючих) та окремо визначених, не приведених до уніфікованого індикатора параметрів. Керуючись положеннями основних наукових підходів здійснимо спробу визначення універсального підходу до порядку оцінки стану конкурентоспроможності аграрного підприємства на міжнародних ринках. В табл. 1 представлено етапи та основні показники оцінки стану конкурентоспроможності аграрних підприємств на міжнародних ринках, визначені в рамках авторського підходу.

Відповідно до авторської пропозиції визначено три етапи та три види оціночних показників, сформульовані з огляду на охоплення економічної, техніко-економічної та ринкової сфери. Наукова новизна пов'язана з тим, що в рамках даного підходу пов'язана з тим, що вперше представлено універсальний підхід, який дозволяє охопити основні сфери, які забезпечують конкурентні позиції аграрних підприємств, передбачає порядок та критерії оцінки за даним напрямком.

Таблиця 1

Етапи та основні показники оцінки стану конкурентоспроможності аграрних підприємств на міжнародних ринках, визначені в рамках авторського підходу

№ п/п	Етапи / показники	Порядок розрахунку та або характеристика
1	2	3
1	Оцінка економічного стану конкурентоспроможності аграрних підприємств	
1.1	Pe (ефективність виробництва) (рентабельність виробництва)	$Pe = GP / Cs * 100, \%$, де GP — валовий прибуток; Cs — собівартість від реалізації продукції. Оцінюється за шкалою від 1 до 10 (ефективність росте через зростання). Шкала: від 1 до 10% оцінюється на рівні 1; від 11 до 20% — на рівні 2; від 21 до 30% — на рівні 3; від 31 до 50% — на рівні 4; від 51% і вище — на рівні 5
2	Оцінка техніко-економічного стану конкурентоспроможності аграрних підприємств	
2.1	Q (показник відповідності параметрів ціни-якості продукції аграрного сектору)	Оцінюється експертним методом. Шкала: від 0 до 3, де 0 характеризує невідповідність ціни та якості через відсутність останньої, 1,5 — середню відповідність, коли ціна певним чином завищена; 3 — високу відповідність
3	Оцінка ринкового стану конкурентоспроможності аграрних підприємств	
3.1	Рівень рейтингу підприємства серед національних експортерів (Mr)	Оцінюється експертним методом, частка ринку переводиться у десяткові знаки.
4	Конкурентоспроможність підприємства аграрного сектору на світовому ринку (Comp)	$Comp = Pe + Q + Mr$

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств на міжнародних ринках за станом на 31.12.2019 р.

№ п/п	Показник	ПрАТ з П «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» (м. Дніпро)	ПрАТ «Полтавський олійноекстракційний завод» (м. Полтава)	ПрАТ «Пологівський олійноекстракційний завод» (м. Полони, Запорізька обл.)
1	2	3	4	5
1	Оцінка економічного стану конкурентоспроможності аграрних підприємств			
1.1	Pe (ефективність виробництва) (рентабельність виробництва), в т.ч.:	4	2	2
1.1.1	Рентабельність виробництва, %	32	14,3	12
2	Оцінка техніко-економічного стану конкурентоспроможності аграрних підприємств			
2.1	Q (показник відповідності параметрів ціни-якості продукції аграрного сектору)	3	3	3
3	Оцінка ринкового стану конкурентоспроможності аграрних підприємств			
3.1	Рівень рейтингу підприємства серед національних експортерів (Mr), в т.ч.:	0,161	0,118	0,031
3.1.1	Частка підприємства серед національних експортерів, %	16,1	11,8	3,1
4	Конкурентоспроможність підприємства аграрного сектору на світовому ринку (Comp)	7,161	5,118	5,031

Джерело: розраховано автором за матеріалами [5; 6; 8; 7]

Керуючись положеннями авторської методики проведемо аналіз стану конкурентоспроможності крупних українських виробників-експортерів олії соняшникової рафінованої за станом на 31.12.2019 р.

На першому етапі визначимо перелік суб'єктів дослідження за вказаним напрямком. Серед суб'єктів підприємницької діяльності аграрного сектору будуть досліджені ті виробники, які є лідерами з експорту на ринку олії соняшникової рафінованої і які публічно демонструють статистичні дані розвитку. Це: ПрАТ з П «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» (м. Дніпро) [6], ПрАТ «Полтавський олійноекстракційний завод» (м. Полтава) [8], ПрАТ «Пологівський олійноекстракційний завод» (м. Пологи, Запорізька обл.) [7].

На другому етапі аналізу здійснимо оцінку конкурентоспроможності визначених аграрних підприємств на міжнародних ринках за станом на 31.12.2019 р. за визначеною авторською методикою (табл. 2). Встановлено, що серед трьох досліджуваних аграрних підприємств, які є виробниками та експортерами олії соняшникової рафінованої, ПрАТ з П «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» (м. Дніпро) є найбільш конкурентоспроможним на загальному рівні (найбільше значення показника Конкурентоспроможності підприємства аграрного сектору на світовому ринку (Comp) (7,161), за показником ефективності виробництва (на рівні з огляду на достатньо значний рівень рентабельності виробництва продукції, яка експортується), за показником рівня рейтингу підприємства серед національних експортерів (0,161). ПрАТ «Полтавський олійноекстракційний завод» (м. Полтава) та ПрАТ «Пологівський олійноекстракційний завод» (м. Пологи, Запорізька обл.) мають досить схожі рівні конкурентних позицій на міжнародних ринках (5,118 та 5,031).

Але ПрАТ «Пологівський олійноекстракційний завод» (м. Пологи, Запорізька обл.) вирізняється меншим рівнем цього показника через нижчий рівень ринкової частки в складі експорту олії соняшникової рафінованої на міжнародні ринки.

Висновки та перспективи. Здійснено систематизацію наукових підходів до оцінки стану конкурентоспроможності суб'єктів аграрного сектору на світовому ринку. В ході дослідження визначено та охарактеризовано три підходи вказаної категорії, зокрема: локальні підходи стосовно аналізу за певними оціночними коефіцієнтами (показниками) розвитку; підхід, який передбачає аналіз економічних та ринкових оціночних показників; підхід до аналізу, пов'язаний з визначенням оціночних показників конкурентоспроможності, сформульованих на основі вибору тих, які використовуються в різних матричних методиках. На підставі узагальнення наукових підходів здійснено розробку універсального авторського підходу за даним напрямком, який сформульований з огляду на охоплення економічної, техніко-економічної та ринкової сфери. Відповідно до умов авторської методики здійснено аналіз стану конкурентоспроможності крупних українських виробників-експортерів олії соняшникової рафінованої. За даними оцінки встановлено стан конкурентних позицій досліджуваних аграрних підприємств на світових ринках. Доведено, що не достатньо високий рівень конкурентоспроможності двох підприємств із складу досліджуваних великою мірою залежить від низької ефективності виробництва. Можна зробити висновок, що подальші перспективи наукових досліджень можуть лежати в площині пошуку та прогнозування шляхів зростання ефективності виробництва, від якого залежить ріст конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Література

1. Грановська В. Г. Експортний потенціал аграрних підприємств України як індикатора їх конкурентоспроможності. *Агросвіт*. 2018. № 6. С. 32–39.
2. Кандакова Г. В. Проблемы повышения конкурентоспособности аграрного сектора России в условиях вступления в ВТО и направления их решения // *Вестник ВГУИТ*. 2013. № 4. С. 307–311.
3. Лещенко Л. О., Мещеряков В. Є., Севідов В. П., Севідов І. В. Тенденції інноваційної діяльності овочевих підприємств у Республіці Польща // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 3. С. 103–111.
4. Лещенко Л. О. Удосконалення ринку овочів захищеного ґрунту на основі підвищення ефективності їх виробництва // *Агросвіт*. 2018. № 17. С. 48–53.
5. Рейтинг виробників олійно-жирової продукції. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://ukroilprom.org.ua/news/reytingy-vyrobnykiv-oliyno-zhyrovoy-produktsiy-190/> (дата звернення: 20.03.2020)
6. Річна інформація. Приватне акціонерне товариство з іноземними інвестиціями «Дніпропетровський олійноекстракційний завод». Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://smida.gov.ua/db/participant/00374385> (дата звернення: 20.03.2020)

7. Річна інформація. Приватне акціонерне товариство «Пологівський олійноекстракційний завод». Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://smida.gov.ua/db/participant/00384147> (дата звернення: 20.03.2020)
8. Річна інформація. Приватне акціонерне товариство «Полтавський олійноекстракційний завод — Кернел груп». Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/110863> (дата звернення: 20.03.2020)
9. Севідова І. Вплив якості овочевої продукції на конкурентоспроможність овочівництва // Вісник Львівського національного аграрного університету. 2013. № 20(1). С. 302–306.
10. Севідова І., Плигун С. Особливості організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності маркетингової діяльності аграрних підприємств // Вісник ХНТУСГ. 2019. № 202. С. 149–158.
11. Трубилин А. И., Сидоренко В. В., Михайлушкин П. В. Аграрная политика. Краснодар: Просвещение-Юг, 2012. 363 с.
12. Трубилин А. И., Сидоренко В. В., Михайлушкин П. В. Конкурентоспособность аграрного сектора России // Международный сельскохозяйственный журнал. 2016. № 5. С. 4–8.

References

1. Hranovska, V.H. (2018). «Export potential of agricultural enterprises of Ukraine as an indicator of their competitiveness», *Agrosvit*, vol. 6, pp. 32–39.
2. Kandakova, H.V. (2013). «Problems of increasing the competitiveness of the agricultural sector of Russia in the conditions of accession to the WTO and directions for their solution» // *VGUIT Bulletin*, vol. 4, pp. 307–311.
3. Leshchenko, L.O., Meshcheriakov, V. Ie., Sevidov, V.P., Sevidov, I.V. (2019). «Trends of innovative activities of vegetables of the Republic of Poland» // *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, vol. 3, pp. 103–111.
4. Leshchenko, L.O. (2018). «Improvement of the Vegetable Market on the Basis of Increasing Their Production Efficiency» // *Agrosvit*, vol. 17, pp. 48–53.
5. Reitynhy vyrobnykiv oliino-zhyrovoy produktsii [Ratings of producers of oil and fat products]. Retrieved from: <https://ukroilprom.org.ua/news/reityngy-vyrobnykiv-oliyno-zhyrovoy-produktsiy-190/> [in Ukrainian].
6. Richna informatsiia. Pryvatne aktsionerne tovarystvo z inozemnymy investytsiamy «Dnipropetrovskiy oliinoekstraktsiinyi zavod» [Annual information. Dnepropetrovsk Oil Extraction Plant, Private Joint Stock Company with Foreign Investments]. Retrieved from: <https://smida.gov.ua/db/participant/00374385> [in Ukrainian].
7. Richna informatsiia. Pryvatne aktsionerne tovarystvo «Polohivskiy oliinoekstraktsiinyi zavod» [Annual information. Private Joint-Stock Company «Pologovsky Oil Extraction Plant»]. Retrieved from: <https://smida.gov.ua/db/participant/00384147> [in Ukrainian].
8. Richna informatsiia. Pryvatne aktsionerne tovarystvo «Poltavskiy oliinoekstraktsiinyi zavod — Kernel hrup» [Annual information. Poltava Oil Extraction Plant — Kernel Group, Private Joint Stock Company]. Retrieved from: <https://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/110863> [in Ukrainian].
9. Sevidova, I. (2013). «The Impact of Vegetable Product Quality on Vegetable Competitiveness» // *Visnyk of Lviv National Agrarian University*, vol. 20(1), pp. 302–306.
10. Sevidova, I., Plyhun, S. (2019). «Features of Organizational and Economic Mechanism for Ensuring Competitiveness of Marketing Activity of Agrarian Enterprises» // *KhNTUSG Bulletin*, vol. 202, pp. 149–158.
11. Trubilin, A.I., Sidorenko, V.V., Mikhaylushkin, P.V. (2012). *Agrarnaya politika* [Agricultural policy]. Krasnodar: Prosveshcheniye-Yug. [in Russian].
12. Trubilin, A.I., Sidorenko, V.V., Mikhaylushkin, P.V. (2016). «Competitiveness of the Russian Agricultural Sector» // *International Agricultural Journal*, vol. 5. С, pp. 4–8.

Ситник Йосиф Степанович

*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту персоналу та адміністрування
Національний університет «Львівська політехніка»*

Ситник Иосиф Степанович

*доктор экономических наук, доцент,
заведующий кафедрой менеджмента персонала и администрирования
Национальный университет «Львовская политехника»*

Sytnyk Yosyf

*Doctor of Economics, Docent
Lviv Polytechnic National University*

Юрченко Галина Миколаївна

*аспірантка кафедри менеджменту персоналу та адміністрування
Національного університету «Львівська політехніка»*

Юрченко Галина Николаевна

*аспирантка кафедры менеджмента персонала и администрирования
Национального университета «Львовская политехника»*

Yurchenko Halyna

*PhD Student of the
Lviv Polytechnic National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-3-5688

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА ЗАЛУЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИХ КАТЕГОРІЙ
НАСЕЛЕННЯ ДО РИНКУ ПРАЦІ**

**УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ И ВОВЛЕЧЕНИЕ
СОЦИАЛЬНО НЕЗАЩИЩЕННЫХ КАТЕГОРИЙ
НАСЕЛЕНИЯ К РЫНКУ ТРУДА**

**SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND INVOLVING
SOCIALLY UNPROTECTED POPULATION
TO THE LABOR MARKET**

Анотація. В статті досліджено багатоманіття тлумачень поняття сталого розвитку. Запропоновано удосконалити існуючу модель сталого розвитку, розширивши її технологічно-науковою складовою. У відповідність до запропонованої удосконаленої моделі сталого розвитку було представлено нове визначення поняття. Представлено переваги та недоліки екоцентричного, економікоцентричного та соціоцентричного підходів до реалізації Концепції сталого розвитку. Представлено цілі глобального розвитку з фокусом на недискримінацію на ринку праці та подолання бідності. Окреслено співвідношення між економічним розвитком та соціальним прогресом країни. Подано динаміку індексу соціального прогресу України, як показника досягнень у сфері соціальної економіки. Як взаємопов'язані аспекти, представлено динаміку працевлаштування вразливих груп населення України та динаміку видатків з державного бюджету

на виплати соціального захисту населення. В статті обґрунтовано невідповідність діючої політики зайнятості України до потреб сучасного демографічного складу населення держави. Наведено визначення соціально незахищених категорій населення та подано фактичний перелік найбільш вразливих груп населення України. Описано позитивні перспективи ефективного впровадження реформи надання послуг соціального захисту в Україні. Актуалізовано потребу у збалансуванні соціальної економіки та бюджетних видатків України, у збільшенні чисельності економічно активного населення України, подолання бідності й сприяння включенню окремих соціальних груп в життя суспільства. Запропоновано посилити увагу до необхідності впровадження інноваційних підходів в державній політиці зайнятості, та зміни принципів й ведення бізнесу, зокрема, запропоновано зосередити увагу на розширенні програм стимулювання розвитку соціальної відповідальності бізнесу.

Ключові слова: сталий розвиток, соціально незахищені категорії населення, індекс соціального прогресу, ринок праці, зайнятість.

Аннотация. В статье исследовано многообразие толкований понятия устойчивого развития. Предложено усовершенствовать существующую модель устойчивого развития, расширив ее технологически научной составляющей. В соответствии с предложенной усовершенствованной моделью устойчивого развития было представлено новое определение понятия. Представлены преимущества и недостатки экоцентрический, экономикоцентричного и социоцентрического подходов к реализации Концепции устойчивого развития. Представлены цели глобального развития с фокусом на недискриминацию на рынке труда и преодоления бедности. Определены соотношения между экономическим развитием и социальным прогрессом страны. Представлена динамика индекса социального прогресса Украины, как показателя достижений в области социальной экономики. Как взаимосвязанные аспекты, представлена динамика трудоустройства уязвимых групп населения Украины и динамику расходов из государственного бюджета на выплаты социальной защиты населения. В статье обосновано несоответствие действующей политики занятости Украины с потребностями современного демографического состава населения страны. Приведены определения социально незащищенных категорий населения и представлены фактический перечень наиболее уязвимых групп населения Украины. Описаны положительные перспективы эффективного внедрения реформы предоставления услуг социальной защиты в Украине. Актуализировано потребность в сбалансировании социальной экономики и бюджетных расходов Украины, в увеличении численности экономически активного населения Украины, преодолении бедности и содействие включению отдельных социальных групп в жизни общества. Предложено усилить внимание к необходимости внедрения инновационных подходов в государственной политике занятости, и изменения принципов развития предпринимательности, в частности, предложено сосредоточить внимание на расширении программ стимулирования развития социальной ответственности бизнеса.

Ключевые слова: устойчивое развитие, социально незащищенные категории населения, индекс социального прогресса, рынок труда, занятость.

Summary. A variety of interpretations of the concept of sustainable development have been explored. Improvement of the existing model of sustainable development through its expansion of technological and scientific component was suggested. In line with the proposed Sustainable Development Model, a new definition of the concept has been introduced. Advantages and disadvantages of ecocentric, economical and sociocentric approaches to the implementation of the Sustainable Development Concept were presented. The goals of global development with a focus on non-discrimination in the labor market and poverty eradication have been demonstrated. The relation between economic development and social progress of the country was outlined. The dynamics of the Social Progress Index of Ukraine, as an indicator of achievements in the social economy, was presented. The dynamics of employment of vulnerable groups of population in Ukraine and the dynamics of expenditures from the state budget for social protection payments were presented as interrelated aspects. The inconsistency of the current employment policy of Ukraine with the needs of the modern demographic composition of the state population was substantiated in the article. Identification of socially disadvantaged categories of population was provided and a factual list of the most vulnerable population groups in Ukraine was provided. Positive prospects for effective implementation of the reform of social protection services in Ukraine have been described. The need for balancing the social economy and budget expenditures of Ukraine, increasing the number of economically active population of Ukraine, overcoming poverty and promoting the inclusion of certain social groups in society was actualized. Increased attention to the need to introduce innovative approaches in public employment policy and change of principles and doing business was suggested. In particular, it was suggested to focus on expanding programs to promote CSR.

Key words: sustainable development, socially unprotected population, social progress index, labor market, employment.

Постановка проблеми. За останні пів століття економічне зростання покращило життя сотні мільйонів людей, позбавивши їх бідності. Проте, зараз стає очевидним, що модель розвитку, побудована виключно на економічному прогресі є незавершеною, необхідно розширювати розуміння успіху країни й поза економічними показниками, задовольняючи потреби й надаючи можливості для кожного, а це потребує вивчення й впровадження інноваційних підходів на глобальному, національних, регіональних рівнях, і на рівнях підприємств.

Для сучасного ринку праці в Україні характерним є зростання пропозиції та скорочення попиту на робочу силу, недостатня кількість робочих місць для висококваліфікованих працівників та їх надлишок для представників робітничих професій, поширення тіньової зайнятості населення, збільшення кількості робочої сили старших вікових груп, людей з інвалідністю, внутрішньо-переміщених осіб та інших соціально незахищених категорій населення, головним фактором низького рівня працевлаштування яких є низька конкурентоспроможність. Турбота про найбільш вразливих громадян вважається показником стабільності та цивілізованості держави, адже, не лише дозволить їм почуватись дійсно повноцінними членами суспільства, а й робити посильний внесок у національний дохід на противагу бюджетним видаткам на сплату виплат соціального захисту.

Актуалізація на світовому рівні цього та інших викликів, викристалізувались у Концепцію сталого розвитку, прийняту більше як 180 країнами світу задля збалансувати інтересів сьогоденного та майбутнього поколінь, економіки та природи. Необхідність запровадження принципів сталого розвитку при проектуванні розвитку національної економіки України ставить перед вченими завдання пошуку шляхів та механізмів їх реалізації на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесок у вивчення сталого розвитку в національному масштабі зробити такі українські вчені, як Гальчинський А. [24], Данилишин Б. [12], Трегобчук В. [25].

Соціальні проблеми забезпечення сталого розвитку були дослідженні у працях вчених Зеркалова Д. [26], Кувшинова М. [27] та інших.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблеми інноваційних моделей регулювання державної економіки та особливості процесів, пов'язаних з покращенням соціального потенціалу підприємств досліджувалися у наукових працях Колота А. [28; 29], Грішнова О. [30] та інші.

В вітчизняних наукових доробках проблематика управління зайнятістю соціально незахищених категорій населення досліджувалась такими вченими-

економістами як Ільїч Л. М. [31], Якимова Н. С. [32] та зарубіжними вченими Ванквіч Е., Пек Л., Скот Р.

Україна обрала соціальний орієнтир у економічному розвитку, а демографічні тенденції й структура зайнятості змушують і державний, і комерційний сектори змінювати акценти для урівноваження економіки й уможливлення працевлаштування осіб з соціально незахищених категорій населення, тоді як аналіз альтернативних зарубіжних та вітчизняних ідей та їх потенційний вплив на національну економіку досі залишаються дослідженими недостатньо.

Мета статті. Актуалізація потреби зміни курсу політики зайнятості України та впровадження інноваційних моделей розвитку підприємництва задля урівноваження економіки й створення додаткових можливостей для працевлаштування осіб з соціально незахищених категорій населення.

Виклад основного матеріалу. З часів класичної школи політичної економії основною метою суспільства проголошено максимальний розвиток виробництва на основі необмеженої експлуатації природних ресурсів (єдиним фактором, що стримував споживання природних ресурсів, були технологічні обмеження), та оптимальний розподіл у просторі продуктивних сил. Вільний ринок дійсно виявився досить добре придатним інструментом для досягнення цієї мети, але це мало своїм наслідком вичерпання енергетичних ресурсів. Стала очевидною необхідність кардинального перегляду підходів до мети розвитку економіки та проблеми використання ресурсів на основі врахування потреб не тільки виробництва, а й збереження людства.

Концепція «сталого розвитку» є розвитком вчення В. Вернадського про ноосферу, у якій він зазначав: «питання про планову, однакову діяльність з метою оволодіння природою і правильного розподілу багатств пов'язане з усвідомленням єдності і рівності усіх людей, єдності ноосфери, стало на порядок денний [1, с. 217]. І. Франко у 1878 році висловив своє бачення майбутнього суспільного ладу України: «... сталий добробут, що ґрунтується на постійній праці» [3, с. 51]. Поступово прогресивна громадськість готувала підґрунтя для ідей триєдиної концепції сталого еколого-соціально-економічного розвитку.

Попри те, що вперше ідею озвучив Вернадський, розробку категорії «сталий розвиток» пов'язують із засновниками Римського клубу [4, ст. 118], що з'явилися значно пізніше, а також Дж. Форрестером, Д. Медоузом, Р. Рандерсом. Особливий внесок у розвиток Концепції сталого розвитку зробила прем'єр-міністр Норвегії Г. Х. Брундтланд у 1987 році, опублікувавши доповідь при ООН.

Термін «сталий розвиток» є досить суперечливим, адже, сталий, згідно з Академічним тлумачним словником української мови (1970–1980) означає той, який не змінюється, зберігає той самий склад, розмір, однакову форму, величину і т. ін.; незмінний, постійний [5]. Тобто, свідчить про здатність елементів системи після взаємодії із зовнішніми факторами повертатись у стан рівноваги, що найбільше придатний для виконання її функцій. Тоді як розвиток — процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [6]. Тобто, означає направлені й безповоротні кількісні, структурні та якісні зміни, що відбуваються під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. В таблиці 1 представлено перелік множинності визначень категорії «сталий розвиток».

Узагальнення цієї концепції були зроблені на всесвітніх самітах ООН, за участі понад 180 країн світу, багатьох міжнародних організацій та вчених. Вперше поняття «стійкого» («сталого») економічного розвитку було вжито у 1980-х роках у межах

діяльності комісії ООН у заключному документі комісії під назвою «Наше спільне майбутнє», у такому вигляді, як зазначено у табл. 1, пункт 1, але обговорення, врешті-решт, призвели до удосконаленого визначення: сталий розвиток — це процес розвитку держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь [15].

Сталий розвиток узагальнює в собі процес виживання і відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження навколишнього природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище й гармонізацію розвитку людини в природі. Основою сталого розвитку є три аспекти: економічне зростання, соціальна інтеграція та охорона навколишнього середовища. Особливістю Концепції сталого розвитку є власне баланс усіх трьох складових, адже, екологоцентризм, що пропа-

Таблиця 1

Визначення категорії «сталий розвиток»

№	Джерело	Визначення
1	Доповідь Комісії Брундтланд [7]	«...розвиток, який задовольняє потреби цього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби»
2	Всесвітня стратегія охорони природи: доповідь Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів [8]	«...модифікація біосфери та використання людських, фінансових, відтворювальних і невідтворювальних природних ресурсів для задоволення потреб людей»
3	Концепція переходу України до сталого розвитку [9]	«...розвиток суспільства, за якого задоволення потреб у природних ресурсах теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти в них свої потреби, коли будуть узгоджені екологічні, економічні та соціальні складові розвитку, техногенне навантаження не перевищуватиме можливостей навколишнього природного середовища до самовідновлення, а суспільство усвідомить перевагу екологічних пріоритетів над іншими»
4	Дейлі Г. [10]	«...кардинальний перехід від економіки зростання і всього, з нею пов'язаного, до стабільної економіки»
5	Дорогунцов С., Ральчук О. [11]	«...оптимальна керована самоорганізація соціоприродних систем, яка є реальною тільки за умови дії головної гуманістичної константи сталого розвитку — діалогу, порозуміння між природою та культурним початком систем»
6	Данилишин Б., Шостак Л. [12]	«...система відносин суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним зростанням, нормалізацією якісного стану природного середовища, збільшенням матеріальних і духовних потреб населення»
7	Веклич О. [13]	«...перехід від урахування екологічного фактора як зовнішнього явища впливу на економічний розвиток до сприйняття його як внутрішнього екологічного параметра функціонування економічної системи»
8	Основні засади державної екологічної політики України на період до 2020 року (затверджено законом України від 21.12.2010) [14]	«...функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва»

гує збереження природних ресурсів через скорочення темпів економічного зростання, не враховує зростання потреб людства. Економікоцентризм допускає взаємозаміну ресурсів й знімає природні обмеження розвитку задля можливості забезпечення потреб поколінь, але порушує гармонійне співіснування людини та навколишнього середовища у стратегічній перспективі. А соціоцентричний підхід — ставить за мету оптимальне управління соціокультурним багатством на основі прискорення темпів економічного зростання задля всебічного задоволення потреб людського суспільства, з нехтуванням уваги до екологічної складової. На думку авторів, концепція сталого розвитку буде розвиватись і надалі, зокрема, доцільним є розширення складових ще на технологічно-наукову (рис. 1), особливо, зважаючи на промислові підприємства, необхідно впроваджувати нові наукомісткі технології та інновації, що забезпечуватиме конкурентоспроможність в довготривалій перспективі.

З огляду на це пропонуємо таке визначення цього процесу: сталий розвиток — це безперервні соціально-економічні та науково-технічні позитивні зміни, які не знищують, а сприяють відновленню, природної основи. Ця концепція продовжує революціонувати, водночас, її ключові засади незмінні: рівність, справедливості, забезпечення прав вразливих, стратегічна перспектива, виваженість, усвідомлення взаємозв'язку між екологією, економікою та суспільством, а також усвідомлення взаємозв'язку країн у процесах розвитку та безпеки.

Глобальні Цілі сталого розвитку (далі — ЦСР), яких на сьогодні дотримуються всі країни світу,

Рис. 1. Модель удосконаленої Концепції сталого розвитку

Джерело: сформовано авторами

включають 17 цілей і 169 конкретних завдань [15], де, з-поміж іншого, фокус зосереджено на соціальній інтеграції та посиленню можливостей соціально незахищених категорій населення, що можна простежити у кількох завданнях (наведено у табл. 2.).

Україна, як засновниця ООН, приєдналася до глобальних завдань забезпечення сталого розвитку, що потребує вагових соціально-економічних перетворень. Одним з індикаторів досягнення цих соціально-економічних перетворень країни є індекс соціального прогресу [16] — сукупний індекс соціальних та екологічних показників, що доповнює ВВП та інші економічні показники аби забезпечити більш цілісне розуміння загальної ефективності країн. Показники цього індексу відображають три аспекти соціального прогресу: базові потреби людини, основи добробуту та можливості розвитку людини. Одним з індикаторів блоку «можливості» є працевлаштування вразливих груп населення. У 2019 році Україна посіла 80 місце в рейтингу країн, з оцінкою індексу соціального прогресу 66,97 зі 100, а за індикатором працевлаштування вразливих груп населення здобула 14,82 зі 100. У 2018 році Україна посіла 72 місце (індекс соціального прогресу — 66,78; працевлаштування вразливих груп населення — 14,81), у 2017 році — 74 місце (індекс соціального прогресу — 66,36; працевлаштування вразливих груп населення — 14,83). Динаміку індексу соціального прогресу України за 2017–2019 роки подано на рис. 2.

Рівень економічного розвитку та соціальний прогрес мають велику кореляційну залежність. Оскільки індекс соціального прогресу оцінює досягнення в соціальній сфері окремо від економічних індикаторів, це дозволяє глибше вивчити взаємозв'язок між економічним і соціальним розвитком [18].

Ринок праці є невід'ємною частиною економіки, так як відіграє велику роль у відтворенні такого товару як робоча сила. Власне якість робочої сили визначають дієвість конкурентної економіки, можливості створення високоякісних товарів та послуг, темпи й масштаби науково-технічного та організаційного розвитку. Тому активна робоча сила на ринку праці є запорукою життєдіяльності національної економіки. Роками на ринку праці України увага приділялась соціально захищеним категоріям населення, тоді як турбота про найбільш вразливих громадян — таких, що мають інший стартовий набір якостей та можливостей, що зменшує їх конкурентну спроможність у різних сферах життя, в тому числі на ринку праці — ігнорувалась, хоч і вважається показником стабільності та цивілізованості держави. До таких належать люди з інвалідністю, хронічно

Таблиця 2

Глобальні Цілі сталого розвитку, що фокусують увагу на посиленні можливостей соціально незахищених категорій населення

Глобальні цілі	Завдання	План
Ціль 1	Подолання бідності у всіх формах та усюди	1.1. Ліквідувати крайню бідність для всіх людей у всьому світі (проживання на суму менш ніж 1,25 дол. США/день) 1.2. Зменшити частку чоловіків, жінок і дітей будь-якого віку, що живуть у злиднях у всіх їх проявах, згідно з національними визначеннями, принаймні наполовину
Ціль 4	Заохочення всеохоплюючої та справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх	4.4. Істотно збільшити число молодих і дорослих людей, які володіють затребуваними навичками, у тому числі професійно-технічними навичками, для працевлаштування, отримання гідної роботи та занять підприємницькою діяльністю
Ціль 8	Сприяння поступальному всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх	8.3. Просувати проведення орієнтованої на розвиток політики, яка сприяє продуктивній діяльності, створенню гідних робочих місць, підприємництву, творчості й інноваційній діяльності, та заохочувати офіційне визнання і розвиток мікро-, малих і середніх підприємств, у тому числі шляхом надання їм доступу до фінансових послуг 8.5. Забезпечити повну і продуктивну зайнятість та гідні працю для всіх жінок і чоловіків, у тому числі молодих людей та інвалідів, і рівну оплату за працю рівної цінності 8.6. Суттєво скоротити частку молоді, яка не працює, не вчиться і не набуває професійних навичок
Ціль 10	Скорочення нерівності всередині країн та між ними	10.1. Поступово досягти й підтримувати зростання доходів найменш забезпечених 40% населення на рівні, що перевищує середній по країні

Джерело: [15]

хворі, ВІЛ-інфіковані, люди поважного віку, постраждали від Чорнобильської аварії та інші категорії, які мають обмежені можливості щодо роботи і звичного способу життя, а також діти-сироти, безхатьки, колишні ув'язненні, жінки, що самостійно виховують дітей; внутрішні переселенці, учасники бойових дій, малозабезпечені, меншини та інші групи

громадян, що часто зазнають дискримінації через приналежність до тієї чи іншої категорії. Таких громадян об'єднують у поняття «соціально незахищені категорії населення», що означає індивідів або соціальні групи, що мають більшу за інших ймовірність зазнати соціальних збитків від дії економічних, екологічних, техногенних та інших чинників

Рис. 2. Показники ефективності соціально-економічного розвитку України у 2017–2019 роках за рейтингами країн Social Progress Imperative

Джерело: розроблено авторами на основі даних щорічних звітів The Social Progress Imperative [16] та Світового банку [17]

сучасного життя [19]. Ця частка суспільства потребує дещо специфічних умов на всіх циклах їх трудового життя, що дозволить не лише почуватись їм дійсно повноцінними членами суспільства, здатними забезпечити свої потреби, а й робити посильний внесок у національний прибуток на противагу бюджетним видаткам на сплату соціальних виплат.

Власне, принципи справедливості й рівності, що лежать в основі ідеології рівних можливостей Концепції сталого розвитку, перетинаються з концепцією соціального включення, яка, згідно з твердженнями українського соціолога Савельєва Ю., зумовила зміну в соціально-економічному розвитку більшості західно-європейських країн і заклала підвалини розвитку Концепції сталого розвитку [20]. Гіденс Е. — британський вчений — соціолог — в рамках дослідження ідей соціального включення зауважив на необхідність соціального включення окремих груп населення як базової умови подолання безробіття та бідності. Цю думку поділяють й Фарінгтон Ф. та Сен А., зазначаючи, що соціальне включення окремих груп населення є ключовим способом вирішення таких соціальних та економічних проблем як зайнятість, довготривале безробіття та бідність.

Такий підхід надзвичайно доречний в умовах актуальної демографічної кризи та стрімкого старіння економічно активного населення України, адже, збільшити чисельність економічно активного населення України можна через інтенсивне включення у сферу зайнятості соціально незахищених категорій населення.

Нажаль, за роки незалежності нашої держави проект Державної стратегії збереження та розвитку трудового потенціалу України так і не був прийнятий, як і відповідний проект Закону України. Об'єднання Державного комітету з праці та соціальної політики України з Міністерством соціального захисту населення України, що разом утворили Міністерство соціальної політики України сприяло зменшенню уваги до управління трудовою сферою та соціально-трудовими відносинами.

Щороку статистика України [21] фіксує близько 1,8–2,0 млн. громадян похилого віку, людей з інвалідністю, та інших осіб, що потребують стороннього обслуговування; близько 55 тисяч осіб, що проживають у державних будинках-інтернатах для громадян поважного віку та людей з інвалідністю; близько 15 тисяч осіб щороку отримують послуги у центру обліку безпритульних, і так далі, що в результаті коштує державі щороку мільярдів гривень (табл. 3).

Отож, сьогодні в державних підходах до здійснення економіки є нагальна потреба в розвитку належного та якісного рівня локальних новацій політики зайнятості соціального незахищеного населення, що неможливе без принципової трансформації політики соціального захисту окремих категорій населення в напрямку максимально схвального способу їх економічного та соціального включення в суспільства.

Наявні механізми, нажаль, гальмують інноваційні зрушення у сфері зайнятості та ринку праці. Ключова інституція — Державна служба зайнятості — за наявних технологій (серед яких панують пасивні, як ось компенсації, консультації, виплати, тощо), охоплює не більше третини безробітного населення держави. Фокус державної політики на сприянні працевлаштування активних шукачів роботи є хибною стратегією, адже, від 2,5 до 4 млн. громадян України працездатного віку вважаються економічно неактивними. Ігнорування уваги до них в умовах зменшення населення, активної трудової імміграції, збільшення соціального навантаження на працююче населення — в сумі здатне збитково впливати на національну економіку.

В умовах складної соціально-економічної ситуації та жорсткої економії державних видатків, наша держава потребує запровадження соціальних інновацій, які мають забезпечити якісно нове розв'язання актуальних проблем соціального залучення, повноцінної реалізації економічної активності населення, поліпшення якості життя. Реформування системи надання соціальних послуг [23], що передбачає інноваційне для України соціальне замовлення та

Таблиця 3

Динаміка видатків з державного бюджету України на виплати соціального захисту інших категорій населення

Рік	Усього видатки за функціями млрд. грн	Соціальний захист інших категорій населення, млрд. грн	Темп росту		Питома вага	
			%	млн. грн	%	зміна, %
2016	684,8837	5,1071	-	-	0,74	-
2017	839,4530	5,6529	110,68	0,54	0,67	-0,072
2018	985,8518	6,2333	110,26	0,58	0,63	-0,041

Джерело: розроблено авторами на основі даних Міністерства фінансів України [22]

перехід від «фінансування установи» до «фінансування послуг» з одного боку економить державні видатки, а з іншого — сприяє уникненню соціальної ізоляції цільової категорії громадян та розвитку неурядового сектору суспільства. Така тенденція розвитку державної соціальної підтримки може перетинатись і з інтересами бізнесу, якщо пріоритет надавати заходам, що сприяють використанню наявного потенціалу громадянина для його соціальної адаптації та залучення до трудової діяльності, тоді як виплати грошової допомоги для працездатних осіб повинні стати лише тимчасовим засобом підтримки.

За таким сценарієм ключем до урівноваження економіки, зміцнення національного трудового потенціалу й уможливлення працевлаштування чи забезпечення додатковими пільгами осіб з соціально незахищених категорій населення може стати розвиток соціального відповідального бізнесу в Україні. Вище зазначалось, що Концепція сталого розвитку впроваджується на усіх рівнях: глобальному, національних, регіональних та на рівні підприємства. Власне, соціально відповідальний бізнес є відображенням впровадження Концепції сталого розвитку на рівні підприємства. Частково, але масове субсидювання чи інше заохочення підприємців до впровадження політик соціальної відповідальності підприємства й створення робочих місць для соціально незахищених категорій здатне не лише підвищити самостійність та спроможності окремих громадян, але й вплинути на співвідношення доходів та видатків державного бюджету, зміцнити трудовий потенціал України, збільшити чисельність економічно активного населення й протидіяти бідності, соціальному виключенню, дискримінації та поляризації суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально орієнтована ринкова економіка — найперспективніша модель організації суспільного виробництва, яка поєднує високу ефективність ринкового механізму й орієнтацію на досягнення справедливості та рівності. Саме на таку модель орієнтується Україна, взявши на себе низку зобов'язань перед ООН та на шляху інтеграції з Європейським Союзом.

Державний сектор повинен вжити додаткових дій задля підтримки розвитку соціально відповідального бізнесу, як шляху урівноваження економіки й уможливлення працевлаштування осіб з соціально незахищених категорій населення, адже, створення робочих місць, трудова соціалізація та адаптація індивідів, що опинились незайнятими в силу своєї неконкурентоспроможності на ринку праці, і є забезпеченням умов для мінімізації рівня бідності чи знищення чинників бідності, як один з пріоритетів Цілей сталого розвитку. Більше того демократичні трансформації є умовою інтеграції України у європейський та світовий простір як рівноправного партнера. Це слугує підвищенню реальної ціни робочої сили, активізації мотивів і стимулів до праці та підприємницької активності, відновлення в сучасних умовах зв'язку доходів із зростанням продуктивності праці і результативності підприємницької діяльності, а також забезпечує сприятливі умови для підприємницької ініціативи, направленої на створення нових робочих місць та виробництво якісних і недорогих товарів.

Подальші дослідження необхідно спрямувати у дослідження інноваційних підходів до залучення соціально незахищених категорій населення до ринку праці, а також в економічну оцінку вигоди такого залучення.

Література

1. Вернацький В. І. Вибрані праці. К.: Наукова думка, 2005. 303 с.
2. Юрченко Г. М. Передумови забезпечення рівних умов праці для представників національних меншин в Україні на прикладі ромських громад: тези доповідей III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Цілі сталого розвитку у вітчизняних реаліях: студентський погляд на проблему». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018.
3. Франко І. Зібрання творів у п'ятидесяти томах. К.: Наукова думка, 1986. Т. 45: Філософські праці. 575 с.
4. Моисеев Н. Н. Экология человечества глазами математика (человек, природа и будущее цивилизации) М.: Молодая гвардия, 1988. 256 с.
5. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). Термін «сталий». URL: <http://sum.in.ua/s/stalyj>
6. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). Термін «розвиток». URL: <http://sum.in.ua/s/rozvytok>
7. Свонсон Д. Національні стратегії сталого розвитку. Впровадження стратегічних і скоординованих дій: виклики, підходи та інновації (на основі аналізу досвіду 19 країн). К.: Міжн. Ін-т стал. Розв.; Нім. Т-во техн. Співр-ва; ПРООН, 2004. 50 с.

8. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку на засадах «зеленої економіки». К.: НІСД, 2012. 360 с.
9. Вісний НАН України. Концепція переходу України до сталого розвитку. Вісник НАН України. 2007. № 2. С. 15–44. 15 с.
10. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку/[пер. з англ.]. К.: Інтелсфера, 2002. 297 с.
11. Дорогунцов С., Ральчук О. Сталий розвиток — цивілізаційний діалог природи і культури. Вісник НАН України. 2001. № 10. С. 16–32.
12. Данилишин Б. М., Веклич О. А. Индикатор подлинного прогресса как адекватный макроэкономический показатель общественного благосостояния. Проблемы прогнозирования. 2010. № 6. С. 103–112.
13. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні / за наук. ред. М. А. Хвесика, С. О. Лизуна К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. 72 с.
14. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VL. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
15. Глобальні Цілі сталого розвитку. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
16. The Social Progress Index. A report from The Social Progress Imperative. URL: <https://www.socialprogressindex.com/>
17. Світовий банк. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.VULN.ZS?locations=UA>
18. Тернова І. А. Оцінка рівня соціального та економічного розвитку України в умовах глобалізації. Соціальна економіка. Вип. 54 (2). 2017
19. Бендасюк О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки. Галицький економічний вісник. 2010. № 1 (26). С. 123–126.
20. Савельєв Ю. Суперечності концепції соціального виключення і включення: вплив соціально-політичного дискурсу на соціологічні теорії // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. 2012. № 3. С. 33–41.
21. Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua
22. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>
23. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг» від 08.08.2012 р. № 556-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/556-2012>
24. Гальчинський А. С. України: наука та інноваційний розвиток Київ: [б. в.], 1997. 66 с.
25. Трегобчук В. П. Стратегія ресурсно-екологічної безпеки соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс]. Київ: Економіка України, 1994. № 12. 496 с.
26. Зеркалов Л. В. Проблеми екології сталого розвитку: монографія. Київ: Основа, 2013. 430 с.
27. Кувшинов М. А. Понятие управления устойчивым развитием социально-экономической системы муниципального образования. Киев: Молодой ученый, 2011. № 7. С. 86–91.
28. Колот А., Грішнова О. Економіка праці та соціально-трудові відносини. Україна: аспекти праці, 2010. № 1. 49 с.
29. Колот А. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку. ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана», 2010.
30. Грішнова О. Соціальний капітал: сутність, значення, взаємозв'язок з іншими формами капіталу. Україна: аспекти праці, 2009. № 3. С. 19–24.
31. Іліч Л. Ефективність відтворення трудового потенціалу України: монографія. К.: Енергія плюс, 2007.
32. Якимова Н. С. Моделювання професійно-освітніх траєкторій молоді в аспекті забезпечення її конкурентоспроможності. Соціально-трудова відносини: теорія та практика, 2016. № 1. С. 184–193.

References

1. Vernatskyi V. I. (2005) Vybrani pratsi [Selected Works]. Kiev: Scientific opinion (in Ukrainian).
2. Yurchenko H. M. (2018) Peredumovy zabezpechennya rivnykh umov pratsi dlya natsionalnykh menshyn v Ukraini na prykladi romskykh hromad: tezy dopovidej III Vseukrayinskoyi studentskoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi 'Tsili staloho rozvytku u vitchyznyanykh realiyakh: stydentskj pohlyad na problemu' [Prerequisites for equal world conditions for representatives of national minorities in Ukraine on the example of Roma communities]. Lviv: National university «Lviv Politechnic».
3. Franko I. (1986) Zibrannia tvoriv u piatydesiaty tomakh [A collection of works in fifty volumes]. Kiev: Scientific opinion (in Ukrainian).
4. Moiseyev N. N. (1988) Ekologiya chelovechestva glazami matematika (chelovek, priroda i budu-shcheye tsivilizatsii) [The ecology of mankind through the eyes of mathematics (man, nature and the future of civilization)]. Moscow: Young Guard (in Russian).

5. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980). Termin «stalyi» [The term «sustainable»]. Academic interpretative dictionary of the Ukrainian language (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/stalyj> (in Ukrainian).
6. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980). Termin «rozvytok» [The term «development»]. Academic interpretative dictionary of the Ukrainian language (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/rozvytok> (in Ukrainian).
7. Svonson D. (2004) Natsionalni stratehii staloho rozvytku. Vprovadzhennia stratehichnykh i skoordynovanykh dii vyklyky pidkhody ta innovatsii (na osnovi analizu dosvidu 19 krain) [National sustainable development strategies. Implementing strategic and coordinated actions: challenges, approaches and innovations (based on 19 countries' experience)]. Kyiv: International institute for sustainable development (in Ukrainian).
8. Potapenko V. H. (2012) Stratehichni priorytety bezpechnoho rozvytku na zasadakh «zelenoi ekonomiky» [Strategic priorities for safe development on a green economy]. Kyiv: National institute for strategic studies (in Ukrainian).
9. Visnyk NAN Ukrainy (2007) Kontsepsiia perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku [Concept of transition of Ukraine to sustainable development]. Kyiv: National Academy of sciences of Ukraine publisher (in Ukrainian).
10. Deili H. (2002) Poza zrostanniam. Ekonomichna teoriia staloho rozvytku [Out of growth. Economic theory of sustainable development]. Kiev: Intersphere (in Ukrainian).
11. Dorohuntsov S. Ralchuk O. (2001) Stalyi rozvytok — tsyvilizatsiinyi dialoh pryrody i kultury [Sustainable development is a civilizational dialogue between nature and culture]. National Academy of sciences of Ukraine publisher (in Ukrainian).
12. Danilishin B. M., Veklich O. A. (2010) Indikator podlinnogo progressa kak adekvatnyy ma-kroekonomicheskyy pokazatel' obshchestvennogo blagosostoyaniya [An indicator of genuine progress as an adequate macroeconomic indicator of social welfare] Moscow: Forecasting Problems (in Russian).
13. Khvesyuk S. O. Lyzun K. (2015) Ekonomichni aspekty upravlinnia pryrodnyimi resursamy ta zabezpechennia staloho rozvytku v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Economic aspects of natural resource management and sustainable development in the conditions of decentralization of power in Ukraine]. Kyiv: State University Institute of Economics of Environmental Management and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukrainian).
14. Zakon Ukrainy (2010). Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku [On the Fundamental principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine until 2020] The Law of Ukraine of 21.12.2010 № 2818-VL. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
15. Hlobalni Tsili Staloho Rozvytku [Global Sustainable Development Goals]. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
16. The Social Progress Index. A report from The Social Progress Imperative. URL: <https://www.socialprogressindex.com/>
17. Svitovyi bank [World bank]. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.VULN.ZS?locations=UA>
18. Ternova I. A. (2017) Otsinka rivnia sotsialnogo ta ekonomichnogo rozvytku Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Assessment of the level of social and economic development of Ukraine in the context of globalization]. Kiev: Social Economy (in Ukrainian).
19. Bendasiuk O. (2010) Derzhavne upravlinnia sotsialnym zakhystom naselennia v umovakh rynkovoї ekonomiky [Public administration of social protection of the population in a market economy]. Lviv: Galician Economic Bulletin (in Ukrainian).
20. Saveliev Yu. (2012) Superechnosti kontsepsii sotsialnogo vyklyuchennia svkliuchennia vplyv sotsialno-politychnoho diskursu na sotsiologichni teorii [Contradictions of the concept of social exclusion and inclusion: the influence of socio-political discourse on sociological theories]. Kyiv: T. Shevchenko National University of Kyiv Herald (in Ukrainian).
21. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. URL: www.ukrstat.gov.ua
22. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>
23. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy (2012). Pro skhvalennia stratehii reformuvannia systemy nadання sotsialnykh posluh [On approval of the Strategy for reforming the social services delivery system]. Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 08.08.2012. № 556-p. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/556-2012>
24. Halchynskiy A. S. (1997) Ukraina: nauka ta innovatsiinyi rozvytok [Ukraine: Science and Innovative Development]. Kyiv: [b.v.] (in Ukrainian).
25. Trehobchuk V. P. (1994) Stratehiia resursno-ekolohichnoi bezpeky sotsialno-ekonomichnogo rozvytku [Strategy of resource-ecological security of socio-economic development]. Kiev: Economy of Ukraine (in Ukrainian).

26. Zerkalov L. V. (2013) Problemy ekolohii staloho rozvytku monohrafiia [Problems of ecology of sustainable development: monograph] Kiev: Basis (in Ukrainian).

27. Kuvshynov M. A. (2011) Poniatie Upravleniia Ustoichivym Razvitiem Sotsyalno-Ekonomicheskoi Systemy Munitsypalnoho Obrazovaniia [The concept of managing sustainable development of the socio-economic system of municipal education] Kiev: Young scientist (in Russian).

28. Kolot A. Hrishnova O. (2010) Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor economics and social-labor relations]. Ukraine: aspects of work (in Ukrainian).

29. Kolot A. (2010) Sotsialno-trudova sfera stan vidnosyn novi vyklyky tendentsii rozvytku [Social and labor sphere: state of relations, new challenges, development trends]. Higher Educational Institution «Vadim Hetman National University of Kyiv» (in Ukrainian).

30. Hrishnova O. (2009) Sotsialnyi Kapital Sutnist Znachennia Vzaiemozviazok Z Inshymy Formamy Kapitalu [Social Capital: Essence, Meaning, Relationship with Other Forms of Capital]. Ukraine: aspects of work (in Ukrainian).

31. Ilich L. (2007) Efektyvnist vidtvorennia trudovoho potentsialu Ukrainy monohrafiia [Efficiency of reproduction of labor potential of Ukraine: monograph]. Kyiv.: Energy plus (in Ukrainian).

32. Yakymova N.S. (2016) Modeliuvannia zrofesiino-osvitnikh traiektorii molodi v aspekti zabezpechennia yii konkurentospromozhnosti [Modeling of vocational trajectories of youth in terms of ensuring its competitiveness]. Kyiv: Social-labor relations: theory and practice (in Ukrainian).

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 3(35)

2 том

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2020

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.03.2020. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 11,16. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.